

LAPSEN ETU JA OSALLISUUS HUOSTAANOTOSSA

Lapin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Lapsioikeus

Pro gradu -tutkielma

2016

Laatija: Elina Leppälä

ohjaaja: Kirsti Kurki-Suonio

Lapin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta

Työn nimi: Lapsen etu ja osallisuus huostaanotossa

Tekijä: Elina Leppälä

Oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: IV + 79

Vuosi: Kevät 2016

TIIVISTELMÄ:

Tutkielma käsittelee lapsen etua ja osallisuutta huostaanotossa. Tutkielmassa pyritään antamaan selkeä kuva huostaanottomenettelystä ja lapsen asemasta siinä. Lastensuojelua koskevissa päätöksissä ja toimissa on aina otettava huomioon lapsen etu. Tutkimuksessa pyritään hahmottamaan lapsen edun merkitys sekä mitä ongelmia käsitteen avoimuus voi aiheuttaa. Tutkielmassa käsitellään sitä, miten lapsi voi vaikuttaa ja osallistua itseään koskevaan huostaanottomenettelyyn. Tutkimus käsittelee mitä lapsen osallisuus pitää sisällään ja mitkä asiat vaikuttavat lapsen osallistumiseen.

Lapsen etu määritellään tapauskohtaisesti. Lapsen edun käsitteen avoimuus voi johtaa erilaisiin päätöksiin, joten tämän vuoksi perustelun tärkeys korostuu ratkaisuisissa. Lapsen etu ja osallisuus ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Lapsen osallisuus toteuttaa edun toteutumista. Lapsen mielipide tulee selvittää asiassa lapsen iästä huolimatta. Mielipiteen selvittäminen on iso osa osallisuutta. Lapsia, jotka ovat täyttäneet 12 vuotta, on lisäksi kuultava asiassa ja heillä on puhevalta asiassa. Lasten osallistumiseen vaikuttaa merkittävästi se onko lapsella aikuisen tukea asiassa. Tutkimuksessa olen käyttänyt apuna virallislähteitä, oikeuskirjallisuutta sekä kahta eri tutkimusta.

Asiasanat: lapsen etu, lapsen osallisuus, huostaanotto, mielipiteen selvittäminen

Sisällys

Lähteet.....	I
Lyhenteet.....	IV
1. Johdanto	1
1.1. Taustaksi	1
1.2. Huostaanotto tilastoja.....	2
1.3. Huostaanotossa lapsen kannalta tärkeät käsitteet ja tutkimustavoitteeni	3
2. Huostaanottomenettely.....	5
2.1. Huostaanoton edellytykset ja huostaanottotarpeen arviointi.....	5
2.1.1. Puutteet lapsen kasvuolosuhteissa.....	7
2.1.2. Lapsen oma käyttäytyminen.....	9
2.1.3. Avohuollon tukitoimet ja lapsen edun ensisijaisuus	12
2.2. Sijaishuolto paikan valinta	13
2.3. Asiakassuunnitelma.....	17
2.3.1. Huostaan otettua lasta koskeva asiakassuunnitelma.....	19
2.4. Asiaan osallisten kuuleminen.....	21
2.4.1. Kuulematta jättäminen	22
2.4.2. Kuulemisen toteuttaminen.....	23
2.5. Päätöksenteko sosiaalitoimessa.....	25
2.5.1. Suostumukseen perustuva huostaanotto.....	25
2.5.2. Päätöksen tiedoksi antaminen	26
2.6. Huostaanoton lakkaaminen	27
2.6.1. Huomioitavat seikat huostaanoton lakkaamista harkittaessa	29
2.6.2. Kokonaisharkinta	31
2.7. Lapsen osallisuus huostaanottomenettelyssä.....	33
2.7.1. Lapsen osallisuus sosiaalitoimessa.....	34
3. Hallinto-oikeuskäsittely	36
3.1. Huostaanottomenettely hallinto-oikeudessa.....	36
3.1.1. Tahdonvastaisen huostaanoton prosessinedellytykset.....	37
3.1.2. Huostaanottohakemus	38
3.1.3. Päätöksenteko tuomioistuimessa.....	40
3.2. Muutoksenhaku hallinto-oikeuteen	41
3.2.1. Lapsen valitusoikeus	42
3.2.2. Asian osallisten valitusoikeus	42
3.3. Muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen	43
3.4. Lapsen osallisuus hallinto-oikeudessa	44

4. Lapsen asema ja huolto huostaanotossa	47
4.1. Lapsen asema sijaishuollossa	47
4.2. Huostaanotetun lapsen huolto	48
4.2.1. Yhteistoimintavelvoite	50
5. Lapsen etu	50
5.1. Oikeudellisena käsitteenä	50
5.2. Edun huomioon ottaminen	53
5.2.1. Etu huostaanotossa	54
5.4. Etu hallinto-oikeuksien päätöksissä	55
5.4.1. Etu päätöksen perusteluissa	56
5.5. Käsitteen avoimuuden negatiiviset puolet	58
6. Lapsen osallisuus	60
6.1. Oikeus osallistua	60
6.2. Lapsen mielipiteen selvittäminen	62
6.2.2. Mielipiteen merkitys päätöksenteossa	65
6.3. Lapsen kuuleminen	67
6.3.1. Kuuleminen hallinto-oikeudessa	68
6.4. Lapsen puhevalta	70
6.5. Lapsen näkemysten painoarvo	72
6.6. Edunvalvojan määrääminen lapselle	73
6.6.1. Edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten	76
6.7. Avustajan määrääminen lapselle	77
7. Lopuksi	78

Lähteet

KIRJALLISUUS

- Aaltonen 2009* Aaltonen Anna-Kaisa. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita. Helsinki 2009.
- Aer 2012* Aer Janne. Lastensuojeluoikeus. Lapsi ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.
- Bardy 2009* Bardy Marjatta. Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki 2009.
- de Godzinsky 2012* de Godzinsky Virve-Maria. Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Hakapaino Oy. Helsinki 2012.
- de Godzinsky 2014* de Godzinsky Virve-Maria. Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksenteossa. Tammerprint Oy. Helsinki 2014.
- de Godzinsky 6/2015* de Godzinsky Virve-Maria. Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015, 856-878.
- Hakalehto-Wainio 2013* Hakalehto-Wainio Suvianna – Nieminen Liisa (toim.). Lapsioikeus murrkokossa. CC Lakimiesliiton Kustannus. Helsinki 2013.
- Huhtanen 2001* Huhtanen Raija. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen lopullinen tuomio 12.7.2001 (K. & T. v. Suomi) oikeustapauskommentti. Lakimies 2001/6-7, s. 1151-1163.
- Kurki-Suonio 1999* Kurki-Suonio Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1999.
- Mahkonen 2010* Sami Mahkonen. Lastensuojelu ja laki. Edita. Helsinki 2010.
- Pajulammi 2014* Pajulammi Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum Helsinki 2014.
- Räty 2015* Räty Tapio. Lastensuojelulaki käytäntö ja soveltaminen. Edita. Porvoo 2015.
- Taskinen 2010* Taskinen Sirpa. Lastensuojelulain soveltaminen. WSOYpro Oy. Helsinki 2010.

Tolonen 2015

Tolonen Hannele. Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2015.

MUU AINEISTO

Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 12 (2009).

YK:n lapsen oikeuksien komitean 20.7.2009 hyväksymä yleinen huomautus nro 12 (2009): lapsen oikeus tulla kuulluksi.

Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 14 (2013).

YK:n lapsen oikeuksien komitean 29.5.2013 hyväksymä yleinen huomautus nro 14 (2013): Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon

Lastensuojelun käsikirja.

<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>. (katsottu 12.4.2016)

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen tilastoraportti 2014.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129537/Tr25_15.pdf?sequence=4.
(katsottu 1.5.2016)

VIRALLISLÄHTEET

HE 252/2006 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2004:42

KHO 2006:121

KHO 11.6.2008 T 1496

KHO 30.4.2009 T 1068

KHO 5.11.2010 T 3137

KHO 2011:99

KHO 2011:113

KHO 6.7.2012 T 1917

Korkein oikeus

KKO 2004:44

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT K.A. v. Suomi (26.9.2006)

EIT K. ja T. v. Suomi (12.7.2001)

Lyhenteet

EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (4.11.1950)
HE	hallituksen esitys
LSL	lastensuojelulaki 13.4.2007/417
HL	hallintolaki 6.6.2003/434
HLL	hallintolainkäyttölaki 26.7.1996/586
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
PerL	Suomen perustuslaki 17.6.1999/731
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1. Johdanto

1.1. Taustaksi

Lastensuojelulla halutaan turvata lapsille YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991) mukaiset oikeudet erityiseen suojeluun, oikeudenmukaiseen osuuteen yhteiskunnan voimavaroista sekä osallisuuteen omien asioiden suunnittelussa ja päätöksenteosta. Lasten oikeuksien käyttöä koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa (SopS 13/2011) turvataan lapsen prosessuaaliset oikeudet. Nämä molemmat sopimukset on saatettu voimaan eduskuntalailla ja siten ne ovat velvoittavaa oikeutta Suomessa.¹

Vanhemmilla ja huoltajilla on lainsäädännön mukaan ensisijainen vastuu lapsistaan. Heidän tulee turvata ja taata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. (LSL 2§) Lapsen vanhemmilla tai huoltajilla on kasvatusvastuu lapsesta. Tämän vuoksi heillä on oikeus kasvattaa lapsi noudattaen omia näkemyksiään sekä arvojaan. Edellytyksenä tälle on kuitenkin se, että ne edistävät lapsen kasvua ja kehitystä. Ulkopuolisilla tahoilla tai ihmisillä ei ole oikeutta puuttua perheen kasvatusperiaatteisiin, jos tälle ei ole olemassa perustavaa syytä.² Kysymys on siten perhe-elämän suojasta, josta säädetään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut tuomioita, joissa on täsmennetty ja kehitetty Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan tulkintaperiaatteita. Tällainen ratkaisu on annettu myös Suomea koskien.³ Perhe-elämän suojaa koskevia säännöksiä ei sisälly perusoikeuksiin vaan perustuslaissa (731/1999) perhe-elämän katsotaan kuuluvan yksityiselämän suojaan, josta säädetään perustuslain 10 §:ssä. Sen lähtökohtana on, että jokaisella on oikeus elää ilman viranomaisten tai muun ulkopuolisen tahon mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista yksityiselämäään. (PerL 10 §)

¹ Aer 2012, s. 8.

² Taskinen 2010, s. 24.

³ Ks. EIT tuomio K. ja T. v. Suomi, joka käsittelee perhe-elämän suojaa. Ks. myös Huhtanen Raija Lakimies 2001/6-7 s.1151-1163, joka on oikeustapauskommentti kyseisestä EIT:n tuomiosta.

Kun vanhemmilla on vastuu lasten hyvinvoinnista ja kasvatuksesta, on yhteiskunnalla vastuu siitä, että lasten perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuvat. Jos lapsen hyvinvointi on vaarassa eli lapsesta ei pidetä riittävän hyvää huolta, alkaa siitä yhteiskunnan vastuu. Lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus puuttua lapsen tilanteeseen, jos kasvuolot tai lapsen oma käytös vaarantavat tai uhkaavat vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Tässä tilanteessa perhe-elämän ja yksityiselämän suoja väistyy. Lastensuojeluviranomaiset voivat siis puuttua lapsen edun nimissä lapsen ja perheen elämään. Viranomaisten tulee pyrkiä yhteistyöhön lapsen ja perheen kanssa ja toimenpiteet on tehtävä hienovaraisesti.⁴

Huostaanotto ja sijoittaminen kodin ulkopuolelle on viimesijainen keino suojella lasta. Huostaanotto tarkoittaa sitä, että yhteiskunta ottaa vastuulleen lapsesta huolehtimisen eli viranomaisen huolehtii lapsen hoidosta, olinpaikasta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta.⁵ Huostaanotolla puututaan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa takaamaan perhe-elämän suojaan sekä myös lapselle perustuslaissa säädettyyn oikeuteen henkilökohtaisesta vapaudesta.⁶

1.2. Huostaanotto tilastoja

Lastensuojelua koskeva terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2015 tilastoraportti ei ole vielä valmistunut, joten tämän vuoksi otan tarkastelun kohteeksi vuoden 2014 tilastotutkimuksen. Vuonna 2014 oli huostassa 10 675 lasta. Määrä on laskenut 1,4 prosenttia vuodesta 2013. On kuitenkin huomattava, että lasten määrä avohuollossa nousi noin prosentilla vuodesta 2013. Vuoden 2014 huostassa olevista lapsista puolet oli sijoitettu sijaisperheisiin ja heistä 13 prosenttia oli sijoitettuna sukulais- tai läheisperheisiin.⁷

⁴ Taskinen 2010, s. 24-25.

⁵ de Godzinsky 2014, s. 4.

⁶ Rätty 2015, s. 359.

⁷ Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 2014.

Terveyden ja hyvinvointilaitoksen tilastoraportin mukaan vuonna 2014 alle 12-vuotiaita oli huostassa 0,5 prosenttia suhteutettuna vastaavan ikäiseen väestöön, kun taas yli 12-vuotiaissa vastaava luku oli 2,25 prosenttia. Verrattuna vuoteen 1991 alle 12-vuotiaiden huostassa olevien lasten osuus ei ole merkittävästi muuttunut. Sen sijaan yli 12-vuotiaiden osuus on yli kaksinkertaistunut. Kaikista suurin muutos tilastojen perusteella on havaittavissa 16-17-vuotiaissa lapsissa. Tilastoraportin mukaan vuodesta 1991 vuoteen 2014 poikia on ollut sijoitettuina kodin ulkopuolelle enemmän kuin tyttöjä. Ero sukupuolten välillä on kasvanut koko ajan kohti vuotta 2014.⁸

1.3. Huostaanotossa lapsen kannalta tärkeät käsitteet ja tutkimustavoitteeni

Lapsen etu ja lapsen edun toteutuminen ovat keskeisiä arviointiperusteita kaikissa lastensuojelulain (417/2007) lastensuojelutoimenpiteissä.⁹ Lastensuojelulakia koskevassa hallituksen esityksessä mainitaan ehdotusten keskeisenä tavoitteena lapsen oikeuksien turvaaminen ja edun huomioon ottaminen lastensuojelua toteutettaessa.¹⁰ Rätty ilmaisee kirjassaan: ”lapsen etua ei voida siis yleisesti ja tyhjentävästi määritellä”.¹¹ Tämä tarkoittaa lähinnä sitä, että jokaisessa tapauksessa ja jokaisen lapsen kohdalla käsite lapsen etu voi tarkoittaa aina eri asiaa. Tämän vuoksi ei voida yleisesti määrittää yhtä tarkoitusta käsitteelle, koska jokaisen lapsen kohdalla on niin monta erilaista seikkaa, jotka vaikuttavat siihen, mikä on juuri kyseisen lapsen etu. Näitä seikkoja ovat muun muassa lapsen ikä ja lapsen olosuhteet, vanhempien olosuhteet ja heidän kykynsä vastata lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Lisäksi on huomioitava, että huostaanoton syyt vaikuttavat hyvin paljon siihen, miten kussakin tapauksessa lapsen etu on arvioitava.¹²

Lastensuojelulain uudistuksen myötä lastensuojelulaki korostaa lapsen aktiivista roolia ja lapsen omaa ääntä häneen kohdistuvissa lastensuojelutoimenpiteissä.¹³ Lapsen osallisuudesta säädetään lastensuojelulain luvussa neljä. Lapsen osallisuus pitää sisällään

⁸ Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 2014.

⁹ HE 252/2006 vp, s. 117.

¹⁰ HE 252/2006 vp, s. 77.

¹¹ Rätty 2015, s. 13.

¹² Rätty 2015, s. 13.

¹³ Pajulammi 2014, s. 400.

mielipiteen selvittämisen (LSL 20 §), kuulemisen ja puhevallan (LSL 21 §) sekä edunvalvonnan (LSL 22§). Lapsen etu ja lapsen osallisuus ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa, voidaan mielestäni jopa sanoa, että kyseiset käsitteet tukevat toinen toistaan. Lapsen etu on lapsen oikeus osallistua ja lapsen oikeus osallistua auttaa muodostamaan lapsen edun.

Tutkimukseni aiheena on lapsen etu ja osallisuus huostaanotossa. Lapsen etu ja lapsen osallisuus takaavat sen, että lapsi voi olla osa menettelyä eikä jää näkymättömäksi nappulaksi menettelyssä, jonka puolesta siirrot tehdään kysymättä. Käsittelen huostaanottomenettelyä ja tuomalla esiin sitä, kuinka lapsi kulkee osana menettelyä ja mikä hänen asemansa siinä on ja kuinka hän voi vaikuttaa itseään koskevaan asiaan. Käsittelen tutkimuksessani sitä mitä lapsen osallisuus pitää sisällään. Haluan sitä esiin, että lapsen osallisuus on nimenomaan lapsen oikeus. Tutkimukseni käsittelee myös sitä, että lastensuojelua koskevissa päätöksissä ja toimissa on aina otettava huomioon lapsen etu. Käsittelen sitä, mitä lapsen edulla tarkoitetaan ja mitä ongelmia käsitteen avoimuuteen voi liittyä. Tutkimuksessani tuon esiin Tolosen ja de Godzinskyn tutkimukseen tuloksia, joiden avulla pyrin havainnollistamaan sitä, miten lapsen osallisuus käytännössä toteutuu ja miten päätöksissä huomioidaan lapsen etu.

Lapsen etu ja osallisuus ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Lapsen mielipide tulee selvittää aina lapsen iästä huolimatta, joten lapsen tulisi päästä osallistumaan iästään huolimatta mielipiteensä avulla oman asiansa käsittelyyn. Onko lapsen etu se, että hän voi osallistua nuoresta iästään huolimatta vai tulisiko lasta suojella menettelyltä. Kuinka paljon lapsen ikä vaikuttaa osallistumiseen? Mikä merkitys lapsen osallisuuteen on sillä, että lapsi saa tukea menettelyssä. Miten tämä on käytännössä, kuinka usein lapselle määrätään edunvalvoja tai avustaja hänen tuekseen? Onko tai olisiko se tarpeellista lapsen edun ja osallisuuden kannalta? Nämä kysymykset ovat osa tutkimustani ja niihin pyrin vastaamaan tutkimuksessani.

2. Huostaanottomenettely

2.1. Huostaanoton edellytykset ja huostaanottotarpeen arviointi

Sosiaaliviranomaisella on velvollisuus huostaanottaa lapsi, jos huostaanoton edellytykset ovat olemassa.¹⁴ Huostaanoton velvollisuudesta ja sijaishuollon järjestämisestä säädetään lastensuojelulain 40 §:ssä.

Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai

2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos:

1) 7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja

2) sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista.

Säännöksessä mainitaan ensin huostaanoton perusteet ja tämän jälkeen edellytykset, joiden on täytyttävä ennen kuin huostaanottoon voidaan ryhtyä. Huostaanoton perusteet ovat samat riippumatta siitä, onko kyseessä suostumukseen perustuva taikka vastentahtoinen huostaanotto. Molemmissa tilanteissa perusteiden ja edellytysten on täytyttävä ja huostaanotto on valmisteltava perusteellisesti sekä päätös perusteltava säännöksen mukaisesti.¹⁵

Nykyisessä lastensuojelulaissa käytetään sanaa kasvuolosuhteet, kun aiemmassa lastensuojelulaissa (638/1983) olivat kodin olosuhteet. Hallituksen esityksen mukaan tällä sanamuutoksella haluttiin laajentaa huostaanoton edellytyksiä tilanteisiin, joissa

¹⁴ Rätty 2015, s. 359.

¹⁵ Rätty 2015, s. 360.

lapsen terveyden ja kehityksen vaarantumisen uhka ei johdu suoraan lapsen kotiin liittyvistä syistä, vaan nimenomaan muista kasvuolosuhteista. Hallituksen esityksen mukaan sanamuutoksen ansiosta säännöstä voitaisiin soveltaa tällöin myös esimerkiksi turvapaikan hakijoiden vastaanottoon tarkoitetuissa yksiköissä oleviin lapsiin.¹⁶

Säännöksen mukaan *uhkan* tulee olla todellinen. Uhkan, joka ylittää huostaanottokynnyksen, tulee olla konkreettinen ja toteennäytettävissä ja sen esiintymisen lapsen elämässä voidaan todennäköisin syin olettaa vaarantavan lapsen terveyden tai kehittymisen. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota sanaan *vakavasti*, jolla on iso painoarvo huostaanoton perusteissa. Tämä tarkoittaa sitä, että mitkä tahansa puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa eivät täytä huostaanottokynnystä.¹⁷ Lastensuojelulain mukaan huostaanotto on mahdollinen vain silloin, kun lapsen terveys tai kehitys voi vakavasti vaarantua olosuhteiden tai hänen oman käyttäytymisensä vuoksi.¹⁸

Jos kyseisessä säännöksessä mainitut edellytykset täyttyvät, on viranomaisella ehdoton velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle tarpeiden mukainen sijaishuolto. Huostaanotto on mahdollista vain silloin, kun lastensuojelulain 7 luvussa tarkoitettuja avohuollon toimia ei ole mahdollista järjestää taikka toimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Vaikka huostaanotto on viimesijainen toimenpide, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lasta voitaisi ottaa välittömästi huostaan. Lapsi voidaan ottaa välittömästi huostaan, jos lain edellytykset ovat olemassa ja jos lapsen etu vaatii välitöntä huostaanottoa. Tällaisessa tilanteessa avohuollon tukitoimet eivät ole lain tarkoittamalla tavalla mahdollisia järjestää, koska tilanne vaatii välitöntä huostaanottoa.¹⁹

De Godzinsky on tutkinut lapsen etua ja osallisuutta teoksessaan *Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä*, tutkimusaineistona hänellä on ollut huostaanottoa

¹⁶ HE 252/2006 vp, s. 163.

¹⁷ Rätty 2015, s 362.

¹⁸ Aer 2013, s, s. 82-87.

¹⁹ Rätty 2015, s 360.

koskevilla kysymyksissä hallinto-oikeuksien päätösten perusteluja.²⁰ Tutkimuksessaan hän tutki muun muassa sitä, millä perusteella huostaanotot tapahtuvat. Hänen mukaansa tutkimukset osoittavat, että huostaanottoon johtaa harvoin ainoastaan yksi tekijä. Yleensä kysymys on useiden eri ongelmien yhteisvaikutuksesta. De Godzinskyn tekemän tutkimuksen mukaan useimmiten huostaanoton pääasiallisena perusteena ovat olleet vanhempiin ja kodin olosuhteisiin liittyvät syyt eli puutteet lapsen kasvuolosuhteissa. Tutkimuksen perusteella toiseksi eniten, neljänneksestä tapauksista, esiintyi huostaanottoja, joiden perusteena olivat molemmat syyt eli sekä puutteet kasvuolosuhteissa sekä lapsen oma käyttäytyminen. Lapsen oma käytös huostaanoton perusteena oli vähiten huostaanoton perusteena.²¹

2.1.1. Puutteet lapsen kasvuolosuhteissa

Huomionarvoista on, että kasvuolosuhteet itsessään eivät ole peruste lastensuojelutoimille, vaan nimenomaan ne seuraukset, joita olosuhteet voivat lapsen terveydelle ja kehitykselle aiheuttaa. Kyseisiä seurauksia arvioidaan tapauskohtaisesti. Arvioinnissa otetaan huomioon vanhempien kyky ja halu pitää huolta lapsen tarpeista. Useimmiten ei ole kysymys ainoastaan yhdestä tekijästä, joka aiheuttaa vaaraa lapselle, vaan kyse on useamman tekijän summasta.²²

Kun arvioidaan lapsen huostaanottotarvetta, joudutaan selvittämään lapsen kasvuolosuhteita. Kasvuolosuhteiden arviointi kohdistuu lapsen perushoittoon, ymmärryksen ja tuen saamiseen kotiololoissa sekä kasvuympäristöön. Lapsen perushoittoon kuuluu lapsen riittävä lepo, säännöllinen vuorokausirytmä, ravinto, puhtaus ja liikkuminen. Kehityksen turvaamiseksi lapsi tarvitsee lisäksi ymmärrystä ja tukea. Vastavuoroinen suhde kasvattajan ja lapsen välillä on hyvin tärkeä osa kasvatusta. Lapsen tulee saada kasvattajiltaan ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä sekä valvontaa, ohjausta että vastuuta. Kasvattajien tulee tukea lapsen toimintaa ja koulunkäyntiä. Kasvatuksessa lasta ei saa alistaa, loukata eikä kohdella kaltoin fyysisellä eikä henkisesti väkivallalla. Lapsen tulee

²⁰ De Godzinsky 2014, s. 81.

²¹ De Godzinsky 2014, s. 35.

²² Aer 2012, s. 43.

voida luottaa kasvattajiinsa ja saada heiltä turvallinen kasvuympäristö ympärilleen, joka sisältää lapselle monipuolisia virikkeitä.²³

Puutteet lapsen huolenpidossa voivat perustua puutteelliseen kasvatustaitoon, kasvatuksesta vastaavien päihde- tai mielenterveysongelmiin. Lisäksi lapsen perushoidon tai terveydenhuollon laiminlyönti voi uhata vakavasti lapsen kehitystä. Kysymys voi olla lapseen kohdistuvasta väkivallasta, esimerkiksi pahoinpitelystä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Myös vanhempien välinpitämättömyys saattaa aiheuttaa perusteen huostaanotolle, jos välinpitämättömyyden seurauksena lapsen kehitys voi vakavasti vaarantua. Tällaisesta tilanteesta voisi olla esimerkkinä tapaus, jossa lapsi on vanhempien välinpitämättömyyden vuoksi joutunut ottamaan kohtuutonta vastuuta itsestään tai sisaruksistaan sillä tavoin, että hänen oma kehityksensä ja perusturvallisuutensa uhkaa vaarantua tämän vuoksi. Huostaanottoon peruste on myös käsillä tilanteissa, jossa vanhempien rikollinen elämäntapa, keskinäiset riidat, lapsen syyllistäminen tai muu toiminta loukkaa lapsen ihmisarvoa vaarantamalla vakavasti lapsen kehityksen.²⁴

Seuraavaksi tapaus tilanteesta, jossa puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa voivat johtaa lapsen huostaanottoon, jos ne uhkaavat vaarantaa lapsen kasvua ja kehitystä.

Tapauksessa KHO 2011:99 kysymys oli älyllisesti lievästi kehitysvammaisesta äidistä, joka olisi tarvinnut pitkäaikaista ja ympärivuorokautista tukea pystyäkseen hoitamaan pientä lastaan kotona. Lapsi oli ollut syntymästä asti laitoshoidossa. Kyseisessä tilanteessa huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen olivat tarpeen turvaamaan lapselle lastensuojelulaissa edellytetyt lapsen kasvua ja kehitystä tukevat kasvuolosuhteet. Tapauksessa huostaanotto perustui siihen, että puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet olivat LSL:n 40 §:ssä tarkoitettulla tavalla uhanneet vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Edellä mainittujen perusteiden täytyessä huostaanotto ei merkinnyt äidin asettamista vammaisuuden johdosta eriarvoiseen asemaan.

Kyseisessä tapauksessa kyetään hoitamaan ja huolehtimaan vain 10 kuukauden ikäisestä lapsestaan kotona, äiti olisi tarvinnut siihen ympärivuorokautista tukea.

²³ Taskinen 2010, s. 89-92.

²⁴ Rätty 2015, s. 360-361.

Sosiaalitoimella ei ollut mahdollisuutta tällaisen tukeen. Tämän lisäksi äidin läheiset eivät olleet valmiita sitoutumaan riittävästi lapsen hoitamiseen, joten myöskään tämä ei tukenut lapsen sijoittamista kotiin äitinsä hoidettavaksi. Nämä kaksi seikkaa siten puolsivat lapsen huostaanottoa, koska äiti ei olisi yksin kyennyt huolehtimaan lapsestaan siten, ettei olisi ollut olemassa uhkaa siitä, että lapsen terveys ja kehitys olisi voinut vaarantua vakavasti. Tapauksessa lapsen sijaishuoltoa sijaisperheessä puoltaa erityisesti lapsen nuori ikä. Tapauksessa äiti oli kyennyt hoitamaan opintonsa ja työtehtävänsä kiitettävästi, mutta se, että äiti olisi tarvinnut ympärivuorokautista tukea lapsen hoitoon oli yksi ratkaisevista seikoista huostaanottoon, varsinkin kun kyseessä oli niin pieni lapsi. Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön ja huolenpitoon. Huostaanoton tulee palvella lapsen etua ja näin tapahtui kyseisessä tapauksessa, koska sijaisperhe kykenee huolehtimaan lapsen tarpeista paremmin kuin äiti ainakin toistaiseksi.²⁵

Tolonen kirjoittaa, että kun on kysymys huostaanotosta, jonka perusteena ovat puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa, oikeudenkäyntiaineisto liittyy lapselle läheisten aikuisten toimintaan. Kun mietitään sitä ovatko puutteet huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa sellaiset, että lapsen kehitys taikka terveys uhkaa vakavasti vaarantua siten, että lapsi on otettava huostaan ja sijoitettava sijaishuoltoon, edellyttää tämä lapsen huoltajien huolenpitokyvyn arviointia. Mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys sitä vahvemmin korostuvat lapsen tarve saada tietoa tapauksesta, tulla kuulluksi asiassa ja osallistua asian käsittelyyn.²⁶

2.1.2. Lapsen oma käyttäytyminen

Lapsen huostaanottotarpeen syy saattaa johtua myös lapsen omasta käyttäytymisestä, jos lapsen käyttäytyminen vaarantaa vakavasti hänen terveyttään tai kehitystään. Huostaanoton perusteena voi olla päihteiden käyttö, lapsi tai nuori käyttää runsaasti alkoholia, huumeita tai lääkkeitä, taikka liuottimia huumaustarkoituksessa.²⁷ Kun arvioidaan sitä vaarantaako lapsi päihteiden käytöllä vakavasti terveyttään tai kehitystään,

²⁵ KHO 2011:99.

²⁶ Tolonen 2015, s. 347.

²⁷ Taskinen 2010, s. 92.

on huomio kiinnitettävä lapsen ikään, aineeseen, jota hän käyttää sekä väärinkäytöksen laajuuteen.²⁸ Toisekseen huostaanottooperusteena voi olla rikollinen teko tai elämäntapa, jota ei voida pitää vähäisenä.²⁹ Vähäisenä rikollisena tekona ei ole pidettävä tekoa, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa tai kuusi kuukautta vankeutta. Harkinta tehdään kuitenkin aina tapauskohtaisesti ottaen huomioon lapsen elämäntilanne.³⁰ Lisäksi huostaanottooperusteen luo muu näihin edellisiin rinnastettava käyttäytyminen. Tällaista käyttäytymistä on esimerkiksi koulunkäynnin laiminlyönti, johon liittyy epäsosiaalinen elämäntapa, toistuva itsetuhoinen käyttäytyminen taikka lapsen prostituutio eli lapsi myy itseään.³¹ Koulunkäynnin laiminlyönti yksinään ei siis riitä perusteeksi huostaanotolle, mutta silloin kun sen kanssa yhdistyy muu lapsen terveyttä tai kehitystä vaarantava uhka, huostaanotto voi tulla kyseeseen.³²

Kysymys on aina kokonaisarvion tekemisestä, jolloin lapsen yksittäinen menettely ei ole yleensä riittävä peruste lapsen huostaanottoon. Huostaanottotarpeen arvioon vaikuttaa myös asian luonne, eli lapsen ikä, sekä oleellisena seikkana vanhempien suhtautuminen lapsen käyttäytymiseen. Jos vanhemmat ovat välinpitämättömiä, eivätkä välitä lapsen käyttäytymisestä tai suhtautuvat siihen vähätellen tai jopa hyväksyen. Kyse voi olla myös vanhempien kasvatuskyvyn puutteesta, joka on muodostanut puutteet lapsen kasvuoloihin.³³

Tapauksessa KHO 11.6.2008 T 1496 sosiaalilautakunta oli ottanut lapsen huostaan koulunkäynnin laiminlyönnin perusteella. Hallinto-oikeus oli todennut, että yksinomaan koulunkäynnin laiminlyönti ei ole riittävä peruste huostaanotolle. Korkein oikeus kuitenkin kumosi hallinto-oikeuden päätöksen. Tämä perustui siihen, että asiakirjoista ilmeni, että perhettä oli tuettu avoimuuden tukitoimin. Tukitoimet olivat kuitenkin osoittautuneet riittämättömiksi eivätkä olleet motivoineet lapsen koulunkäyntiä. Kodin olosuhteet, lähinnä äidin puutteellinen kasvatuskky, oli syynä koulun laiminlyönnille. Lisäksi asiassa ilmeni, että äidillä ei ollut kasvatusta lapseen ja lapsi lähinnä itse määräsi omista tekemisistään. Korkeimman oikeuden päätös oli, että ottaen huomioon

²⁸ Aer 2012, s. 45.

²⁹ Taskinen 2010, s. 92.

³⁰ Aer 2012, s. 45.

³¹ Taskinen 2010, s. 92.

³² Aer 2012, s. 46.

³³ Rätty 2015, s. 366.

koulunkäynnin laiminlyönnin sekä kodin olosuhteet, lapsi oli tullut ottaa huostaan ja sijoittaa sijaishuoltoon.³⁴

Kyseisessä tapauksessa tulee hyvin ilmi se, että kun kyseessä on koulunkäynnin laiminlyönti, se ei ole yksinään riittävä peruste huostaanotolle, mutta kun tapaukseen liittyy muutakin sellaista, joka voi vaarantaa lapsen terveyden tai kehityksen niin huostaanotto voi tulla ajankohtaiseksi. Toisin sanoen lapsen jokin yksittäinen menettely ei välttämättä täytä huostaanoton edellytyksiä, mutta kun siihen lisätään toinen tekijä, huostaanottokynnys voi ylittyä. Kysymys on siten aina kokonaisarvion tekemisestä. Arvioinnissa on otettava huomioon lapsen ikä ja vanhempien suhtautuminen asiaan. Kyseisessä tapauksessa koulunkäynnin laiminlyönti yksinään ei muodostanut edellytystä huostaanotolle, mutta kun asiassa huomioitiin lisäksi lapsen kasvuolosuhteet, huostaanoton edellytykset täyttyivät. Nämä syyt yhdessä vaaransivat lapsen kehitystä siten, että lapsen eduksi muodostui huostaanotto ennemmin kuin kotiin äidin luokse jääminen.³⁵

Lapsella on oikeus osallistua asiansa käsittelyyn huolimatta siitä, että huostaanoton perusteet kohdistuvat lapsen omaan käyttäytymiseen. Riippumatta siis siitä, että huostaanotto tapahtuu lapsen oman käyttäytymisen perusteella, on lapsen mielipide selvitettävä ja otettava huomioon päätöstä tehtäessä. Kun huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista vaaditaan ja huostaanoton perusteena on lapsen oma käytös, voidaan hänen osallistumisensa tarvetta ja tärkeyttä verrata hänen osallistumiseensa häntä itseään koskevaan rikosasiaan. Huostaanottoa koskeva oikeudenkäyntiaineisto liittyy lapsen omaan menettelyyn. Vaikka huostaanottomenettelyn tavoitteena on lapsen suojeleminen, hänelle on annettava mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä käyttäytymisestään ja sen syistä. Lapsen omalle näkemykselleen käytöksestään on annettava merkitystä tehtäessä päätöstä asiassa. Lapsen mielipiteelle on annettava merkitystä myös silloin kun huostaanotto on selvää edellytysten osalta, tällöin lapsen mielipiteellä on merkitystä muun muassa sijaishuoltopaikan osalta.³⁶

³⁴ Rätty 2015, s. 365.

³⁵ Rätty 2015, s. 366.

³⁶ Tolonen 2015, s. 345.

Tolosen tekemän tutkimuksen mukaan tapauksissa, joissa vanhemmat suostuivat huostaanottoon ja lapsi vastusti yksin huostaanottoa, olivat kaikki nämä tapaukset lapsen omaan käyttäytymiseen perustuvia huostaanottoja. Tolosen mukaan yksin jääneet lapset eivät tutkimuksessa olevan aineiston perusteella osallistuneet kovinkaan paljoa menettelyyn. Tolonen kirjoittaa, että lapsen käyttäytymisperusteisissa huostaanotoissa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa lapsen prosessuaaliset oikeusturvatarpeet korostuvat.³⁷ Käsittelen jakson kuusi lopussa edunvalvojan ja avustajan määräämistä lapselle.

2.1.3. Avohuollon tukitoimet ja lapsen edun ensisijaisuus

Kuten lastensuojelulaissa mainitaan, huostaanotto on mahdollista, kun avohuollon toimet eivät ole lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia, taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista. (LSL 40§) Avohuollon tukitoimet ovat sopimattomia silloin, kun lasta ei voida auttaa niiden avulla. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta lapsen väkivaltainen kohtelu. Myös lapsen ikä voi olla yksi syy, mikseivät tukitoimet ole käytettävissä. Jos lapsi itse tai hänen vanhempansa vastustavat avohuollon tukitoimia, niiden järjestäminen ei ole tällöin mahdollista. Avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä, jos niitä on yritetty, mutta niiden avulla ei kuitenkaan ole saavutettu positiivista tulosta.³⁸

Huostaanottoa koskevassa päätöksessä tai hakemuksessa on ilmoitettava, mitä avohuollon tukitoimia on järjestetty ja tarjottu sekä mitä vaikutuksia näillä tukitoimilla on ollut niihin ongelmiin, taikka lapsen käyttäytymiseen, joihin on haluttu vaikuttaa. Jos tukitoimet ovat olleet riittämättömiä, asiakirjasta on ilmentävä syy siihen.³⁹ Joskus on etukäteen nähtävissä ja perusteltavissa, että avohuollon tukitoimet ovat riittämättömät. Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, kun lapsi on syyllistynyt vakaviin rikoksiin.

³⁷ Tolonen 2015, s. 345.

³⁸ Rätty 2015, s. 366.

³⁹ Ks. KHO 2004:121. Tapauksessa oli kysymys siitä, että korkein hallinto-oikeus kumosi sosiaalilautakunnan ja hallinto-oikeuden päätökset huostaanotosta, koska se katsoi, että asiassa ei ollut tehty riittävää selvitystä siitä, että avohuollon tukitoimet olisivat osoittautuneet riittämättömiksi.

Tällöin tukitoimien sopimattomuus ja riittämättömyys on pohdittava ja perusteltava huolellisesti.⁴⁰

Huostaanottopäätöstä tai huostaanottoa koskevaa hakemusta hallinto-oikeudelle tehtäessä, on kerrottava, millä tavoin huostaanotto vastaa lapsen tuen tarpeisiin ja miksi huostaanotto on lapselle parempi vaihtoehto kuin kotiin jääminen. Tämä sen vuoksi, että huostaanoton ja sijaishuollon järjestämisen tulee aina olla lapsen edun mukaista ja tämä tulee voida konkreettisesti perustella.⁴¹ Kun arvioidaan lapsen etua, kysymys on kokonaisharkinnasta. Lapsen etua arvioitaessa erityistä painoarvoa tulee antaa lapsen omille toivomuksille ja mielipiteille. Tämä on hyvin loogista, koska kysymyksessä on lapsen elämä ja sitä koskevat muutokset, joten on mielestäni selvää, että hänen mielipiteilleen annetaan arvoa hänen etunsa arvioinnissa. Harkinnassa tulee ottaa huomioon jokaisen lapsen henkilökohtainen tilanne ja hänen erityistarpeensa. Huostaanottoa harkittaessa hyvä kysymys on, turvaako lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle lapsen kehityksen paremmin kuin kotiin jääminen.⁴²

2.2. Sijaishuoltoapaikan valinta

Sijaishuoltoapaikan valintaa koskevalla säännöksellä on tarkoitus turvata huostaanotetulle lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuollon järjestäminen. (LSL 50§) Kyseinen säännös tuli uutena nykyiseen lastensuojelulakiimme. Säännöksen tarkoituksena on kiinnittää huomiota nimenomaan lapsen tarpeisiin ja estää valitsemasta sijaishuoltoapaikkaa pelkästään sen perusteella, missä kunnalla sattuu olemaan vapaita paikkoja.⁴³ Kun lapselle valitaan sijaishuoltoapaikka, valinnassa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseen.⁴⁴ Hallituksen esityksen mukaan sijaishuoltoapaikan valintaa koskevan säännöksen tarkoituksena on turvata lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuoltoapaikka.⁴⁵ Tällä tarkoitetaan sitä, että

⁴⁰ Rätty 2015, s. 368.

⁴¹ Rätty 2015, s. 370.

⁴² Taskinen 2010, s. 95-96.

⁴³ HE 252/2006 vp, s. 92.

⁴⁴ Rätty 2015, s. 467.

⁴⁵ HE 252/2006 vp, s. 177.

sijaishuoltopaikan on vastattava niihin ongelmiin, jotka ovat olleet huostaanoton perusteina. Tehtäessä päätöstä sijaishuoltopaikasta, on päätöksen perustuttava aina lapsen etuun sekä siihen, mitkä ovat lapsen huostaanoton tarpeesta johtuvat fyysiset, psyykkiset, emotionaaliset ja sosiaaliset tuen tarpeet. Lapsi on esimerkiksi otettu huostaan hänen päihdeongelmansa vuoksi. Tässä tapauksessa sijaishuoltopaikan tulee olla sellainen, joka pystyy vastaamaan tähän lapsen päihdeongelmaan.⁴⁶

Hallituksen esityksen mukaan sijaishuoltopaikkaa valittaessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota lapsen sisaruussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen. Sisarukset tulisi ensisijaisesti sijoittaa samaan sijaishuoltopaikkaan.⁴⁷ Tämä ei kuitenkaan ole aina mahdollista, koska kunkin lapsen yksilöllinen sijaishuollon tarve on ratkaisevampi kuin sisarusten sama sijoituspaikka. Mikäli sisarukset erilaisten tarpeiden takia joudutaan sijoittamaan eri paikkoihin, sijaishuoltopaikat on kuitenkin pyrittävä valitsemaan siten, että sisarusten välinen yhteydenpito on mahdollista.⁴⁸ Hallituksen esityksen mukaan lapsella on oltava tosiasiallinen mahdollisuus pitää yhteyttä ja tavata hänelle läheisiä ihmisiä.⁴⁹

Sijoitushuoltopaikkaa valittaessa on tietysti otettava huomioon lisäksi sijoitettavan lapsen ikä sekä mahdollisuuksien mukaan lapsen etuun vaikuttavat muut yksilölliset seikat. Näitä ovat lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta sekä lapsen harrastukset. Lastensuojelulain 50 §:n mukaan ratkaisevaa lapsen sijaishuoltopaikkaa valittaessa on lapsen hoidon ja huollon tarve. Jos mahdollisia sijaishuollon tarvetta vastaavia vaihtoehtoisia sijaishuoltopaikkoja on useita, ja jokin niistä pystyy paremmin huomioimaan lapsen uskonnollisen, kulttuurisen tai kielellisen taustan, on kyseinen sijaishuoltopaikka myös valittava. Sijaishuoltopaikan valintaa ei saa ratkaista kunnalle paikasta aiheutuvat kustannukset. Lapsen kielelliset ja kulttuuriset oikeudet voivat muodostua vahvaksi perusteeksi sijaishuoltopaikkaa valitessa, koska näillä on vahva liittymä lapsen oikeuteen pitää yhteyttä vanhempiinsa ja läheisiinsä. Erityisesti pienelle

⁴⁶ Rätty 2015, s. 467.

⁴⁷ HE 252/2006 vp, s. 177.

⁴⁸ Rätty 2015, s. 467.

⁴⁹ HE 252/2006 vp, s. 177-

lapselle hänen äidinkieltä oppiminen ja säilyttäminen voi olla hyvin tärkeää hänen identiteettinsä muodostumiselle ja kehitymiselle.⁵⁰

Kun sijaishuoltoa järjestetään ja sijaishuoltoapaikkaa valitaan, tulee pyrkiä siihen, että perheen jälleenyhdistäminen on mahdollista tulevaisuudessa.⁵¹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut tuomion, joka koski perheen jälleenyhdistämistä.⁵² Jälleenyhdistämistä voidaan edesauttaa muun muassa sillä, että lapsen asumisessa tulisi tehdä mahdollisimman vähän muutoksia ja sijaishuoltoapaikan tulisi sijaita mahdollisimman lähellä lapsen läheisiä, jotta hänen yhteydenpitonsa heihin onnistuu helposti. Joskus kuitenkin on perusteltua sijoittaa lapsi kauas läheisistään, jolloin lapselle vahingolliset ihmissuhteet katkeavat. Toiminnan takana on pyrkimys suojata lapsen kehitystä, joita vahingolliset ihmissuhteet saattavat haitata.⁵³

Seuraava korkeimman hallinto-oikeuden tapaus käsittelee lapsen sijaishuoltoapaikan valintaa. Syy miksi, halusin tuoda tämän tapauksen esiin, on että kyseisessä tapauksessa lapsen etu nostetaan esiin sekä lisäksi lapsen oma mielipide sijaishuoltoapaikasta saa merkitystä päätöstä tehtäessä eli lapsen oikeus osallistumiseen toteutuu, vaikkakin kyseessä on varsin nuori lapsi vasta 7 -vuotias.

Tapauksessa KHO 2006:42 oli kysymys siitä, voidaanko lapsi sijoittaa hänen kummitätinsä luokse ja olisiko se lapsen edun mukaista. Sosiaalilautakunta oli ottanut lapsen huostaan ja lapsi oli sijoitettu ensin vastaanottokotiin ja tämän jälkeen lapsikylään. Tapauksessa lapsen huoltaja oli vaatinut lapsen sijoittamista kummitädin perheeseen. Hallinto-oikeus oli kumonnut sosiaalilautakunnan päätöksen ja palauttanut asian lautakunnan uudelleen käsiteltäväksi. Hallinto-oikeuden mukaan lapsen edun mukaista olisi sijoittaa lapsi kummitädin perheeseen. Sosiaalilautakunta vaati korkeimmalta hallinto-oikeudelta, että hallinto-oikeuden päätös kumottaisiin ja lapsi sijoitettaisiin lapsikylään. Tapauksessa korkein hallinto-oikeus pysytti hallinto-oikeuden päätöksen ja

⁵⁰ Rätty 2015, s. 472-473.

⁵¹ Aer 2012, s. 102.

⁵² Ks. EIT tuomio K.A. v. Suomi, jossa katsottiin, että EIS 8 artiklaa oli rikottu siltä osin kuin viranomaiset eivät olleet ryhtyneet riittäviin toimiin perheen jälleenyhdistämiseksi.

⁵³ Aer 2012, s. 102.

totesi ratkaisussaan, että huostaanotetun lapsen sijoitus lapselle läheiseen kummitädin perheeseen oli lapsen edun mukaista.

Tapauksessa huoltaja oli valituksessaan hallinto-oikeudelle viitannut, että yhteydenpito olisi helpompaa toteuttaa, jos lapsi olisi sijoitettuna kummitädin perheeseen. Tämän lisäksi myös lapsi itse halusi myös tulla sijoitetuksi kummitädin luokse. Paikka oli lapselle ennestään tuttu. Kyseisessä tapauksessa hallinto-oikeus oli perustellut päätöstään sillä, että asiassa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Hallinto-oikeuden saamien selvitysten mukaan lapsi oli kiintynyt kummiperheeseensä ja koki olonsa siellä turvalliseksi ja rakastetuksi. Hallinto-oikeus oli ottanut myös huomioon päätöstä tehdessään, että lapsi oli ollut sijoitettuna lapsikylään lyhyen ajan, joten lapsi ei ollut ehtinyt kiinnittyä sijaisperheeseen. Tämän vuoksi sijaishuoltopaikan muuttaminen ei vaarantaisi lapsen kehitystä. Korkein hallinto-oikeus pysytti asiassa hallinto-oikeuden päätöksen. Se totesi perusteluissaan, että kyseisessä asiassa on tullut luotettavasti selvitettyksi, että kummitädin perhe on tuttu ja turvallinen ja että lapsella on pitkäaikainen ja luottavainen suhde perheeseen. Lapsi on myös itse kertonut haluavansa asua siellä. Korkein hallinto-oikeus totesi, että vaikka lapsen mielipide ei voi olla ratkaisevassa asemassa päätöstä tehdessä, se vaikuttaa kuitenkin osana kokonaistilannetta arvioitaessa. Lisäksi se katsoi, että lapsen vanhempien päihdeongelma on riskitekijä, joka vaatii erityisvalmiuksia sijaishuoltopaikalta. Asiassa ei kuitenkaan ilmennyt aihetta epäillä, ettei lapsen vanhempi noudattaisi yhteydenpitosääntöjä. Korkein hallinto-oikeus totesi ratkaisussaan, että kummitädin perheelle ja lapselle oli järjestettävä tukea heidän sitä tarvittaessa.⁵⁴

Sijaishuoltopaikan valinta tehdään kokonaisharkinnan perusteella lapsen edun näkökulmasta.⁵⁵ Määräävänä kriteerinä sijaishuoltopaikkaa valittaessa on siis lapsen etu. Tämä on hyvin järkeenkäypää, koska huostaanotossa on kyse lapsen suojelemisesta, jossa toimitaan lapsen eduksi. Näin ollen myös sijaishuoltopaikan tulee olla lapsen edunmukainen sekä sellainen, joka vastaa siihen tarpeeseen, jonka vuoksi lapsi on alun

⁵⁴ KHO 2006:42.

⁵⁵ Rätty 2015, s. 474.

perin joutunut huostaanottoon. Kyseisessä KHO:n 2006:42 tapauksessa mielestäni tuomioistuin teki oikean ratkaisun asiassa. Se kuunteli lapsen omaa mielipidettä asiassa, mutta se ei kuitenkaan ratkaissut yksinään asiaa. Tämän lisäksi tuomioistuin kiinnitti huomiota yhteydenpitoon lapselle läheisiin ihmisiin, kiintymyssuhteisiin sekä mahdolliseen tuen tarpeeseen. Ennen kaikkea ratkaisu tapahtui lapsen edun mukaisesti ja sitä harkittiin usealta näkökannalta. Tämä tapaus osoittaa sen, että lapsen ääni kuuluu huostaanottoasiassa. Lapsi voi vaikuttaa omilla mielipiteillään siihen, miten häntä koskeva asia ratkaistaan. Vaikka lapsen mielipide, tai hänen tahto ei ole yhtä kuin ratkaisu, vaikuttavat ne kuitenkin kokonaistilanteen arvioinnissa ratkaisua tehtäessä. Kuten korkein hallinto-oikeus toteaa kyseisessä ratkaisussa.

Sijaishuoltopaikan valinnassa korostetaan paljon sitä, että valinta on tehtävä lapsen etua ajatellen. Tämän lisäksi on tärkeää, että lapsi pääsee itse osallistumaan sijaishuoltopaikan valintaan. Lapsella on aina oikeus osallistua häntä itseään koskevan asian käsittelyyn. Lapsen osallistumista sijaishuoltopaikan valinnassa on se, että häntä kuullaan paikan valintaa koskevassa päätöksenteossa ja että lapsi saa ilmaista omat mielipiteensä sijaishuoltopaikan valinnasta. Tässäkään asiassa lapsen mielipide ei ratkaise asiaa, mutta hänen mielipiteensä on otettava huomioon sijaishuoltopaikan valinnassa.

2.3. Asiakassuunnitelma

Lastensuojelulain 30 §:n mukaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma yhteistyössä lapsen ja hänen huoltajansa, sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan kanssa. Asiakassuunnitelma on laadittava siitä huolimatta, vaikka asianosaiset eivät halua osallistua sen tekemiseen tai vastustavat suunnitelman tekemistä. Siinä tapauksessa, kun asiakassuunnitelma laaditaan yhteistyössä, mutta kaikista asioista ei päästä yhteisymmärrykseen, on eriävät mielipiteet kirjattava ylös suunnitelmaan.⁵⁶ Asiakassuunnitelman laatiminen on osa suunnitelmallista ja tavoitteellista sosiaalityötä.⁵⁷

⁵⁶ Lastensuojelun käsikirja; lastensuojelun asiakassuunnitelma.

⁵⁷ Rätty 2015, s. 272.

Se on työntekijän ja asiakkaiden yhteinen työväline, jonka kautta pyritään konkretisoimaan, mitä huostaanotto käytännössä tarkoittaa ja mitä sillä tavoitellaan.⁵⁸

Hallituksen esityksen mukaan asiakassuunnitelma on keskeinen työväline lastensuojelun toteuttamisessa. Asiakassuunnitelman avulla on tarkoitus arvioida lapsen ja hänen perheensä tilannetta, eli niitä olosuhteita ja asioita, joihin sosiaalityöllä halutaan vaikuttaa.⁵⁹ Asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi ne palvelut ja tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan. Suunnitelmassa tulisi arvioida lapsen etua ja erilaisten toimenpiteiden vaikutuksia lapsen kehitykseen. Lisäksi suunnitelmassa tulisi myös määritellä missä ajassa ja miten suunnitellut palvelut ja tukitoimet ovat toteutettavissa, sekä miten suunnitelman toteutumista seurataan ja milloin ja miten asiakassuunnitelmaa tarkistetaan. Suunnitelmasta tulee ilmetä myös suunnitelman vastuuhenkilö tai -henkilöt.⁶⁰

On huomioitava, että asiakassuunnitelma ei ole kuntaa sitova asiakirja, eikä suunnitelmasta tai sen tekemisestä tehdä hallintapäätöstä. Tästä seuraa se, ettei asiakas voi suunnitelman perusteella suoraan vaatia toteutettavaksi asiakassuunnitelmassa mainittuja palveluita ja tukitoimia. Kyseisiä palveluja ja tukitoimia järjestetään erikseen tehtävien viranhaltijan tai sosiaaliviranomaisen päätöksen perusteella. Asiakassuunnitelma ei siis ole päätöksentekoa, vaikka sillä onkin suuri merkitys päätöksenteossa.⁶¹

Lapsen osallisuuteen kuuluu myös oikeus osallistua asiakassuunnitelman laatimiseen. Kuten laissakin mainitaan, asiakassuunnitelma laaditaan yhteisymmärryksessä lapsen ja hänen huoltajansa kanssa. (LSL 30 §) Lapsella on oikeus olla mukana asiakassuunnitelman laatimisessa ja hänellä on myös oikeus esittää huoltajiensa ohella keiden hän haluaisi tapaamiseen paikalle. Lapsen osallisuuden kannalta on tärkeää, että lapsi olisi mukana suunnitelmatapaamisessa. Lapsen ollessa läsnä, tulee vähintään yhden

⁵⁸ Taskinen 2010, s. 87.

⁵⁹ HE 252/2006 vp, s. 87

⁶⁰ Rätty 2015, s. 271-273.

⁶¹ Rätty 2015, s. 273.

sosiaalityöntekijän huomioida erityisesti lasta. Siinä tapauksessa, että lapsi ei ole mukana, hänen mielipiteensä ja ehdotuksensa suunnitelmaan on siitä huolimatta pitänyt selvittää. Lapsen ehdotuksen asiaan kertoo joko huoltaja tai sosiaalityöntekijä. Kun lapsi ei ole ollut mukana, tulee sopia siitä kuka ja miten lapselle kerrotaan tapaamisessa sovituista asioista. Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on erityisen tärkeää, että lapsi saa riittävän tiedon häntä koskevasta työskentelystä ja suunnitelmasta.⁶² Lapsen osallisuutta asiakassuunnitelman tekemisessä toteuttaa tietysti kaikista parhaiten se, että lapsi pääsee osallistumaan häntä koskevan asiakassuunnitelman tekemiseen kertomalla oman mielipiteensä henkilökohtaisesti suunnitelmaa koskeviin asioihin eikä kenenkään välityksellä.

Sosiaalihuollon asiakaslain (2000/812) 8 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide ja kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeutta. Säännöksen mukaan asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa häntä koskevien palvelujen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tämä säännös koskettaa myös lasta asiakassuunnitelman tekemisessä, koska lapsi on sosiaalihuollon asiakas. Lapsen puhevalta vaikuttaa myös siihen, kuinka lapsi pääsee osallistumaan asiakassuunnitelman laatimiseen. Lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on huoltajan ohella erillinen puhevalta häntä koskevissa asioissa eli hän voi toimia huoltajan rinnalla omassa asiassaan. (LSL 21 §) Alle 12-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää pääsääntöisesti hänen huoltajansa, joten 12 vuotta täyttäneellä lapsella on siten parempi mahdollisuus vaikuttaa voimakkaammin asioihin kuin tätä nuoremmilla lapsilla.⁶³

2.3.1. Huostaan otettua lasta koskeva asiakassuunnitelma

Huostaan otetun lapsen asiakassuunnitelmaan on yleisten sisältövaatimuksien lisäksi kirjattava sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet. Tarkoituksena on järjestää lapselle hänen tarpeidensa mukainen sijaishuolto paikka, joten tämän vuoksi asiakassuunnitelmassa on kuvattava millä tavoin lapsen ongelmiin pyritään puuttamaan ja missä ajassa suunnitelmassa asetetut tavoitteet ovat saavutettavissa ja mitkä ovat sijaishuolto paikan

⁶² Lastensuojelun käsikirja; avohuollon asiakassuunnitelma.

⁶³ Lastensuojelun käsikirja; lasten osallisuus.

erityiset tehtävät. Tämän lisäksi asiakassuunnitelmassa on yksilöitävä lapsen erityisen tuen ja avun järjestäminen, jos lapsi tarvitsee tällaista. Erityisellä tuella ja avulla tarkoitetaan esimerkiksi terapiapalveluita tai koulunkäyntiin liittyvää erityistä tukea. Asiakassuunnitelmassa on myös mainittava vanhemmille, huoltajille sekä muille lapsen hoidosta vastaaville henkilöille järjestettävä tuki ja apu. Asiakassuunnitelmassa on mainittava, kuinka lapsen yhteydenpito läheisiin toteutetaan sekä, se miten yhteistoiminta järjestetään ja toteutetaan lapsen vanhempien ja muiden läheisten henkilöiden kanssa.⁶⁴

Asiakassuunnitelmaan on kirjattava arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Tällä on merkitystä perheen jälleenyhdistämisen kannalta.⁶⁵ Euroopan ihmisoikeussopimuksen, perhe-elämän suojaa koskevan 8 artiklan tulkinnan mukaan huostaanoton ja siihen liittyvän sijaishuollon katsotaan olevan tilapäinen ratkaisu ja viranomaisten tulee pyrkiä toimillaan perheen jälleenyhdistämiseen. Viranomaisten tulee ryhtyä toimenpiteisiin perheen yhdistämiseksi heti huostaanoton alusta alkaen. Perhe tulisi saada jälleenyhdistetyksi niin pian kuin mahdollista olosuhteisiin nähden, kuitenkin edellytyksenä on, että se on lapsen edun mukaista.⁶⁶ Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka huostaanotto on väliaikainen ratkaisu ja tavoitteena on saattaa perhe taas yhteen saman katon alle, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jälleenyhdistämisen periaate menisi lapsen edun periaatteen edelle. Lapsen etu on isossa roolissa huostaanotossa eli vaikka tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen, sitä ei tehdä, jos viranomainen tulkitsee ja arvioi sen olevan lapsen edun vastaista ja lapsen etu saavutetaan paremmin lapsen ollessa huostaanotettuna.⁶⁷

Nykyiseen lastensuojelulakiin tuli uutuutena oman erillisen asiakassuunnitelman laatiminen huostaanotetun lapsen vanhemmille ja huoltajille. Hallituksen esityksen mukaan sillä halutaan korostaa vanhempien kuntouttamiseksi tarvittavan tuen sekä palvelujen järjestämisen tarpeellisuutta huostaanoton jälkeen. Kyseisen suunnitelman avulla halutaan edesauttaa lapsen kotiuttamista.⁶⁸ Huostaanotetun lapsen vanhemmille on

⁶⁴ Rätty 2015, s. 278.

⁶⁵ Aer 2012, s. 113.

⁶⁶ Aer 2012, s. 102-105.

⁶⁷ Aer 2012, s. 114.

⁶⁸ HE 252/2006 vp, s. 87.

laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jos sen laatimista ei pidetä tarpeettomana. Kyseinen asiakassuunnitelma voidaan laatia vain yhteistyössä vanhempien kanssa.⁶⁹

2.4. Asiaan osallisten kuuleminen

Lastensuojelulain 42 §:ssä säädetään asiaan osallisten kuulemisesta. Kyseessä on kuulemisvelvollisuuden laajentava säännös. Kun tätä säännöstä sovelletaan, tulee ottaa huomioon, että asian osallisella ei tarkoiteta asianosaista, vaan laajempaa henkilöryhmää. Tietysti osa kuultavista on myös asianosaisia ja heillä on siten sen aseman mukaiset menettelylliset oikeudet.⁷⁰

Huostaanotosta ja sijaishuollosta sekä huostaanoton lopettamisesta päätettäessä kuultavien piiriin kuuluvat 12 vuotta täyttänyt lapsi, lapsen vanhemmat sekä lapsen huoltajat. Lisäksi kuultaviin kuuluu myös henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on ollut välittömästi ennen huostaanoton valmistelua. Kyseisellä henkilöllä tarkoitetaan sellaista, joka on tosiasiallisesti vastannut lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Tämän lisäksi edellytetään yleensä myös sitä, että henkilö on asunut lapsen kanssa samassa kodissa. Esimerkkinä tällaisesta henkilöstä voi olla vanhemman uusi avio- tai avopuoliso tai vaihtoehtoisesti rekisteröity tai rekisteröimätön elämänkumppani.⁷¹ On huomioitava, että kuulemisvelvoite ei ulotu vanhemman uuteen kumppaniin, joka ei ole asunut lapsen kanssa tai osallistunut lapsen hoitoon ja kasvatukseen.⁷² Huostaanottoa lopetettaessa tai päätettäessä sijaishuoltopaikan muuttamisesta edellä mainittujen lisäksi kuultaviin kuuluvat ne henkilöt, jotka ovat vastanneet perhehoidossa lapsen hoidosta ja huolenpidosta.⁷³ Lapsen kuulemisesta kirjoitan tarkemmin jaksossa lapsen osallisuus.

⁶⁹ Janne Aer 2013, s. 114.

⁷⁰ Aer 2012, s. 205.

⁷¹ Rätty 2015, s. 406-407.

⁷² Taskinen 2010, s. 97.

⁷³ Rätty 2015, s. 407.

2.4.1. Kuulematta jättäminen

Jotta kuuleminen voidaan jättää suorittamatta, sen tulee olla perusteltua ja siihen on oltava painavat syyt. Asianosainen voidaan jättää kuulematta kolmella eri perusteella ja näistä ensimmäinen on puuttuva yhteydenpito lapsen ja kuultavan välillä.⁷⁴ Lastensuojelulain 42 §:n mukaan kuuleminen voidaan jättää suorittamatta, jos sitä voidaan pitää perusteltuna lapsen ja kuultavan puuttuvan yhteydenpidon vuoksi. Puuttuvalla yhteydenpidolla tarkoitetaan kuultavan henkilön omaan tahtoon perustuvaa lähes kokonaan puuttuvaa yhteydenpitoa. Jos puuttuva yhteydenpito ei ole kuultavan asianosaisen oma tahto, kysymys ei ole säännöksen tarkoittamasta lapsen ja kuultavan puuttuvasta yhteydenpidosta. Siitä huolimatta, että kysymyksessä on puuttuva yhteydenpito, kuuleminen tulee suorittaa, jos kuuleminen on muutoin asian selvittämiseksi tarpeen. Tällaisesta on kysymys esimerkiksi silloin, kun halutaan selvittää toisen vanhemman mahdollisuudet vastata lapsen hoidosta ja huolenpidosta.⁷⁵

Toisena perusteena, jolloin asianosainen voidaan jättää kuulematta, on tapaus, jossa kuultavan asuin- tai olinpaikkaa ei voida kohtuullisin toimenpitein selvittää. Kolmantena perusteena kuulematta jättämiselle on tapaus, jossa kuulemisesta saattaa aiheutua vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättämistä on pidettävä lapsen edun toteutumisen kannalta välttämättömänä. Kyseessä on lapsen hyvinvointia ja turvallisuutta turvaavasta ehdosta, jonka soveltamiskynnys on asetettu säännöksessä korkealle. Kolmas peruste voi tulla sovellettavaksi, jos on perusteltua syytä epäillä, että kuulemisen seurauksena kuultava henkilö uhkaa lapsen henkeä tai terveyttä. Vaihtoehtoisesti kyseessä voi olla tilanne, josta lasta on kuultu toistuvasti kyseisestä asiasta ja on perusteltua epäillä kuulemisen aiheuttavan vakavaa vaaraa lapselle. Poikkeuksellisesti asianosainen voidaan jättää kuulematta myös sellaisessa tilanteessa, jossa asianosaisen aikaisemmasta toiminnasta tai tulevan päätöksen sisällöstä päätellen voidaan perustellusti olettaa asianosaisen pyrkivän vaikeuttamaan, taikka estämään

⁷⁴ Rätty 2015, s. 408.

⁷⁵ Rätty 2015, s. 408.

päätöksen tekemistä tai kuuleminen saattaisi vaarantaa vakavasti lapsen turvallisuutta, kehitystä tai terveyttä.⁷⁶

Lapsen kohdalla kuulematta jättäminen lastensuojelulain 42 §:n 3 momentin perusteella tulee kyseeseen ainoastaan sillä perusteella, että lapsen asuin- tai olinpaikkaa ei kyetä kohtuullisin toimenpitein selvittämään. Joten huolimatta siitä, että yli 12-vuotias lapsi olisi esimerkiksi karkuteillä, voidaan huostaanotosta päättää, vaikka häntä ei ole voitu kuulla.⁷⁷

Asiakirjoihin on merkittävä, jos joku asianosaisista on jätetty kuulematta sekä lisäksi se, millä perusteella kuulematta jättäminen on tapahtunut. Huolimatta siitä, että asianosainen on jätetty kuulematta, on hänelle annettava todisteellisesti tiedoksi päätös lapsen huostaanotosta, sijaishuoltoon sijoittamisesta tai huostaanoton lopettamisesta. On huomioitava, että mikäli joku asianosaisista on jätetty kuulematta jollain muulla perusteella, kuin mitä lastensuojelulain 42 §:ssä on säädetty ja päätöksestä valitetaan, voi kyseinen kuulemisvirhe johtaa päätöksen kumoamiseen.⁷⁸

2.4.2. Kuulemisen toteuttaminen

Huolimatta siitä, että perheen kanssa on keskusteltu useampaan otteeseen lastensuojelun työskentelyn kestäessä, on asianosaisille vielä varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen huostaanottopäätöksen tai hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle.⁷⁹ Hallintolain (434/2003) 34 §:ssä säädetään asianosaisen kuulemisesta. Kyseisen säännöksen mukaan asianosaisille on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta, sekä antaa selityksensä vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Sitä miten kuuleminen käytännössä on järjestettävä, ei ole hallintolaissa säädetty. Huomionarvoista on, että kuuleminen ei ole pelkkä muodollisuus, vaan kuultavalle on varattava tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa asian ratkaisemiseen.

⁷⁶ Rätty 2015, s. 408.

⁷⁷ Aer 2012, s. 207.

⁷⁸ Rätty 2015, s. 409.

⁷⁹ Taskinen 2010, s. 97.

Asianosaiselle on lähtökohtaisesti annettava kaikki asiaan vaikuttavat asiakirjat tiedoksi, jotta hän voi lausua oman käsityksensä asiasta.⁸⁰

Hallintolain 36 §:ssä säädetään kuulemisen ilmoittamisesta. Asianosaiselle on sen mukaan ilmoitettava kuulemisen tarkoitus ja selityksen antamiselle varattu määräaika. Useimmiten viranomaisen lähettää asianosaiselle kirjeen, jossa kerrotaan milloin ja missä kuuleminen järjestetään. Kuulemistä koskevassa kirjeessä on tarvittaessa yksilöitävä, mistä seikoista asianosaiselta pyydetään selitystä. Kuulemisen kohteena olevat asiakirjat on lähetettävä joko alkuperäisinä tai kopioina asianosaiselle, taikka hänelle on varattava erikseen mahdollisuus tutustua asiakirjoihin, jotka koskevat kuulemistä.⁸¹

Hallituksen esityksessä lastensuojelulaiksi todetaan, että kuuleminen ei saa olla pelkkä muodollisuus, vaan kuultavalla on oltava tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa asian ratkaisuun.⁸² Käytännössä kuuleminen tarkoittaa sitä, että asianosaiselle varataan mahdollisuus tutustua kaikkeen materiaaliin, selvitykseen ja lausuntoihin, jotka viranomaisen on joko itse laatinut taikka saanut muilta viranomaisilta tai yksityisiltä tahoilta ja lausua mielipiteensä asiassa. Siinä tapauksessa, että asiassa ilmenee uutta selvitystä asianosaisen kuulemisen jälkeen, on myös tästä uudesta selvityksestä kuultava asianosaista.⁸³ Asianosaisten sekä muiden kuultavien mielipiteet on kirjattava asiakirjoihin myös silloin, kun viranomaisen kuulee asianosaista suullisesti. Siinä tapauksessa, jos asianosainen ei käytä hänelle varattua mahdollisuutta kuulemiseen tai asianosainen on täysin passiivinen, on asia tulkittava siten, että asianosainen ei vastusta asiassa viranomaisen päätösesitystä.⁸⁴

⁸⁰ Rätty 2015, s. 410.

⁸¹ Rätty 2015, s. 410.

⁸² HE 252/2006 vp, s. 166.

⁸³ Ks. KHO 6.7.2012 T 1917. Kyseisessä tapauksessa oli kysymys siitä, että sosiaalitoimi oli toimittanut lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevassa asiassa lisäselvitystä hallinto-oikeudelle asian istuntokäsittelyn jälkeen, mutta kuitenkin ennen päätöksentekemistä. Hallinto-oikeuden olisi tässä tilanteessa tullut varata vanhemmille tilaisuus lausua annetusta lisäselvityksestä. Koska kyseisessä tapauksessa ei kuitenkaan ollut otettu lisäselvitystä huomioon päätöstä tehtäessä, ei korkeimmalla hallinto-oikeudella ollut syytä palauttaa asiaa takaisin hallinto-oikeuteen, vaikka tapauksessa oli tapahtunut menettelyvirhe. Ratkaisu olisi ollut mitä todennäköisemmin toisenlainen, jos kyseinen lisäselvitys olisi otettu päätöstä tehtäessä huomioon ja vaikuttanut ratkaisun tekemiseen.

⁸⁴ Rätty 2015, s. 410-411.

2.5. Päätöksenteko sosiaalitoimessa

Huostaanottopäätös on tehtävä kirjallisesti ja se on perusteltava. Päätös sisältää itse päätöksen huostaanotosta sekä päätöksen sijoittamisesta sijaishuoltoon. Kun päätöstä tehdään, on varmistettava, että kuulemisperiaatetta on noudatettu eli kaikille asianosaisille on varattu tilaisuus todisteelliseen kuulemiseen ja että eri tahoilta, esimerkiksi terveydenhuollosta on saatu tarpeelliset lausunnot.⁸⁵

Hallituksen esityksen mukaan päätöksenteon ohjaamista suoraan viranhaltijalle sosiaalihuollosta vastaavan sosiaaliviranomaisen sijaan korostaa asiantuntemuksen merkitystä. Lapsen ja perheen oikeusturvan kannalta erityisen merkittävässä asioissa, kuten huostaanottoasiassa, päätöksenteko olisi kaksiportaista. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että asian valmistelee ja ratkaisee eri viranhaltija. Tällä haluttiin parantaa asianosaisten oikeusturvaa uuteen lastensuojelulakiin.⁸⁶

2.5.1. Suostumukseen perustuva huostaanotto

Siinä tapauksessa, kun 12 vuotta täyttänyt lapsi ja hänen huoltajansa suostuvat huostaanottoon, eli toisin sanoen eivät vastusta sitä, kysymyksessä on suostumukseen perustuva huostaanotto. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että päätös huostaanotosta tehdään sosiaalitoimessa.⁸⁷ Edellytyksenä sille, että päätös huostaanotosta voidaan tehdä sosiaalitoimessa, on edellä mainittu suostuminen huostaanottoon.⁸⁸

Kun asianosaiselle on varattu mahdollisuus tulla kuulluksi huostaanottoasiassa, mutta hän ei siitä huolimatta käytä tätä mahdollisuutta hyväkseen, ei kyseenmainen asianosaisten passiivisuus merkitse sitä, että se olisi tulkittava huostaanoton vastustamiseksi. Jos asiakirjoista, eikä muista selvityksistä ilmene asianosaisten omaa näkemystä asiassa, eli

⁸⁵ Taskinen 2010, s. 105.

⁸⁶ HE 252/2006 vp, s. 97.

⁸⁷ Taskinen 2010, s. 105.

⁸⁸ Rätty 2015, s. 428-429.

sitä, että vastustavatko he huostaanottoa tai päätöstä siihen liittyväksi sijaishuolto paikaksi, voidaan asia käsitellä viranhaltijan päätöksellä sosiaalitoimessa. Siinä tapauksessa, että asianosaisten mielipiteistä ja käsityksistä voidaan päätellä heidän vastustavan huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, asiaa ei voida ratkaista viranhaltijan päätöksellä, vaan asia edellyttää hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle.⁸⁹

Päätöksentekoon oikeutettu viranomaisena on lastensuojelulain 13 § 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija. Päätöksentekotaso määräytyy johtosäännön mukaan, eli päätöksentekijänä voi olla joko sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä ammatillisen kelpoisuuden omaava viranhaltija. Päätöksentekijänä ei voi olla huostaanotettavan lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Viranhaltija tekee päätöksen huostaanotosta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmistelusta.⁹⁰ Sosiaalityöntekijällä tulee olla valmistelua tehdessään mahdollisuus lastensuojelun asiantuntijaryhmän tukeen tai asiantuntijoiden konsultaatioon. Kun huostaanottoa koskeva päätös on tehty, lapsi siirretään sijaishuoltoon mahdollisimman hallitusti ja yhteistyössä lapsen perheen kanssa.⁹¹

2.5.2. Päätöksen tiedoksi antaminen

Lastensuojelulain nojalla tehtyjen päätösten tiedoksi antoon sovelletaan hallintolakia. Se kenelle päätös pitää antaa tiedoksi määräytyy muutoksenhakuoikeuden perusteella. Pääsäännön mukaan viranomaisen on annettava tekemänsä päätös viipymättä tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai valittaa päätöksestä. (HL 54 §) On huomattava, että henkilön oikeus saada päätös tiedoksi ei edellytä sitä, että hän olisi osallistunut asian käsittelyyn tai pyyntöä päätöksen toimittamisesta. Valitusoikeus on asianosaisilla sekä asian osallisilla.⁹² Päätös, joka koskee huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa, sijaishuolto paikan muuttamista tai

⁸⁹ Rätty 2015, s. 429.

⁹⁰ Rätty 2015, s. 428.

⁹¹ Taskinen 2010, s. 105.

⁹² Aer 2012, s. 230.

huostaanoton lopettamista, on annettava tiedoksi 12 vuotta täyttäneelle lapselle, lapsen vanhemmalle ja huoltajalle sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on välittömästi ollut ennen valmistelua. (LSL 89 § 1 momentti)

Lapsi on asianosainen ja siten päätöksen tiedoksiantovelvollisuus koskee myös lasta. Se, että annetaanko päätös henkilökohtaisesti tiedoksi lapselle, riippuu siitä käyttääkö lapsi asiassa itse puhevaltaa eli onko hän täyttänyt 12 vuotta. Sen sijaan, jos lapsi on alle 12-vuotias, päätös annetaan tiedoksi lapsen lailliselle edustajalle. Jos lapsen puhevaltaa käyttää hänen huoltajansa, päätös annetaan huoltajalle tiedoksi. Tällöin huoltajan tulee huolehtia siitä, että lapsi saa päätöksestä tiedon.⁹³ Lapsen oikeus saada häntä koskeva päätös tiedoksi toteuttaa lapsen osallisuutta menettelyssä. Lapsen ikä toisin sanoen puhevalta siis määrittää sen saako lapsi tiedon päätöksestä henkilökohtaisesti vaiko välillisesti huoltajan tai muun laillisen edustajan kautta. Lapsen iästä huolimatta päätös on annettava tiedoksi lapselle. Jos kyseessä on pieni lapsi, päätöksen sisältö on annettava tiedoksi lapselle siten, että lapsi kykenee ymmärtämään sen.

Kyseeseen saattaa tulla sellainen tilanne, jossa huostaanottoon aikaisemmin suostuneet henkilöt katuvat myöhemmin tekemänsä päätöstä. Tässä tapauksessa heillä on oikeus tehdä asiasta valitus hallinto-oikeudelle. Huostaanottoa koskevaan päätökseen tulee liittää muutoksenhakuohjaus, eli tieto valitusajasta, valitusviranomaisen ja sen osoite. Valituksen tekijän tulee toimittaa valitus hallinto-oikeudelle tai vaihtoehtoisesti hän voi toimittaa sen sosiaalitoimeen, jonka tulee toimittaa valitus edelleen hallinto-oikeudelle. Sosiaalitoimen tulee liittää oma lausuntonsa valituksen mukaan.⁹⁴

2.6. Huostaanoton lakkaaminen

Huostaanottopäätös tehdään toistaiseksi, eli kunnes huostaanoton lopettamisesta päätetään. Huostaanotetun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on tarkastaa huostassapidon edellytysten olemassaolo asiakassuunnitelmanneuvotteluiden

⁹³ Aer 2012, s. 230-231.

⁹⁴ Taskinen 2010, s. 105.

yhteydessä sekä lisäksi muuna ajankohtana, jos se on tarpeellista.⁹⁵ Huostaanotto päättyy kuitenkin aina viimeistään silloin, kun lapsi saavuttaa täysi-ikäisyyden eli täyttää 18 vuotta (LSL 47§). Lastensuojelulain esitöiden mukaan käytännössä on esiintynyt tilanteita, joissa ei ole työskennelty aktiivisesti lapsen kotiuttamiseksi ja huostaanoton lopettamisen edellytysten tarkastamista on laiminlyöty. Tämän vuoksi lain esitöissä korostettiin viranomaisen velvollisuutta huostaanoton edellytysten olemassaolon tarkastamiseen. Esitöiden mukaan asiakassuunnitelma tulisi tarkistaa aina tarvittaessa ja vähintään kerran vuodessa.⁹⁶

Huostassapito tulee lopettaa heti, kun lastensuojelulain 40 §:n huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Tavoitteena on, että lastensuojeluviranomaiset pyrkivät poistamaan asiakassuunnitelman mukaisesti syyt, jotka ovat johtaneet lapsen huostaanottoon, jotta lapsi voitaisiin sijoittaa takaisin vanhempiensa luo. Viranomaisella on siis velvollisuus pyrkiä perheen jälleenyhdistämiseen. On kuitenkin huomattava, että huostaanottoa ei voi lopettaa ainoastaan sillä perusteella, että lapsen huoltajien elintavat tai olot ovat parantuneet, jos lapsi on jo sitoutunut uuteen ympäristöönsä ja hänen kasvuolosuhteensa ovat vakiintuneet.⁹⁷

Huostaanoton lakkaamista voivat hakea lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, lapsen huoltaja ja 12 vuotta täyttänyt lapsi. Päätöksen huostaanoton lakkaamisesta tekee aina johtava viranhaltija huolimatta siitä missä päätös huostaanotosta on tehty. Viranhaltijan tekemä päätös on valituskelpoinen. Ennen päätöksen tekemistä on kuultava lasta, joka on täyttänyt 12 vuotta, lapsen huoltajaa, vanhempaa ja henkilöä kenen hoidossa lapsi on ollut välittömästi ennen asian valmistelua. Mikäli lapsi on alle 12-vuotias, on hänen mielipiteensä selvitettävä. Tehtäessä päätöstä huostaanoton lopettamisesta on lapsen omalla mielipiteellä ja toivomuksilla merkittävä painoarvo. Lapsen osallisuus huostaanoton lopettamisesta koskevassa päätöksenteossa näkyy siis lapsen kuulemisena, kun kyseessä on yli 12-vuotias lapsi ja tästä nuoremman lapsen kohdalla mielipiteen selvittämisellä. Huostaanoton lakkaamisessa 12 vuotta on merkittävä ikä, koska se

⁹⁵ Aer 2012, s. 91.

⁹⁶ HE 252/2006 vp, s. 91.

⁹⁷ Aer 2012, s. 91.

mahdollistaa lapsen itse hakea huostaanoton lopettamista. Jos lapsi, jolla on puhevalta asiassa, on tyytymätön ratkaisuun, on hän oikeutettu valittamaan päätöksestä. Näin ollen lapsella on suhteellisen hyvät mahdollisuudet osallistua huostaanoton lopettamista koskevan päätöksen tekemiseen. Tietysti lapsella on halutessaan oikeus olla myös osallistumatta. Se, että lapsi käyttää hyväkseen kaikkia osallistumisensa mahdollisuuksia, saattaa olla riippuvainen saatavasta aikuisen tuesta. Päätöstä tehtäessä on huomioitava lapsen etu ja osallisuus. On muistettava kuitenkin se, että lopullisen päätöksen tekee viranomainen, eikä lapsen mielipide ratkaise koko asiaa.⁹⁸

Siinä tapauksessa, että asianosainen vaatii huostassapidon lopettamista, on asianosaisen kyettävä perustelemaan vaatimustaan. Asianosainen voi perustella tekemäänsä vaatimusta joko muuttuneilla olosuhteilla tai jollain muulla perusteella, joka viranomaisen tiedossa ollessa johtaisi arviointiin huostassapidon lopettamisesta.⁹⁹

2.6.1. Huomioitavat seikat huostaanoton lakkaamista harkittaessa

Riippumatta siitä, että huostaanoton edellytyksiä ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, huostaanottoa ei voida lopettaa, jos lopettaminen on selvästi lapsen etua vastaan. Tätä harkittaessa on otettava huomioon sijaishuollon kesto-aika, lapsen ja sijaishuoltoa antavan välinen kiintymyssuhde, lapsen ja hänen vanhempiansa välinen kanssakäyminen sekä lapsen mielipide. Erityistä merkitystä on annettava sille, millainen tunnesuhde lapselle on syntynyt sijaishuoltopaikkaan ja siellä oleviin ihmisiin. Jos lapsi on sijoitettuna laitokseen, kiintymyssuhdetta tuskin syntyy laitoksen henkilökuntaan. Edellä mainittujen asioiden lisäksi päätöstä tehtäessä on huomioitava lapsen ikä, hänen koulunkäyntinsä, harrastustoimintansa sekä sijaishuollon lopettamisen mahdolliset vaikutukset lapsen terveydentilalle.¹⁰⁰

⁹⁸ Lastensuojelun käsikirja; huostassapidon kesto.

⁹⁹ Rätty 2015, s. 454.

¹⁰⁰ Rätty 2015, s. 454.

Kun arvioidaan huostassapidon lopettamista, ei huostaanotto oikeuta vaatimaan perheeltä lapsen kasvuolosuhteiden korjaamista enempää kuin sen tason, jolloin ne eivät enää vaaranna vakavasti lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostaanoton lopettamista ei voida velvoittavasti kytkeä asiakassuunnitelmassa mainittuihin tavoitteiden saavuttamiseen, ja vanhempien sitoutumiseen suunnitelmaan ja yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Käytännön esimerkkinä voidaan esittää, että vanhempia ei voida velvoittaa absoluuttiseen päihteettömyyteen ehtona sille, että huostaanotto lopetetaan. Perusteluna tälle on se, että tavanomainen päihteiden käyttö ei ole lastensuojelulain mukaan riittävä peruste huostaanotolle.¹⁰¹

Huostaanottoa ei voida lopettaa, jos on todennäköistä, että lapsi voi joutua uudelleen huostaanotetuksi.¹⁰² On lapsen edun vastaista palauttaa hänet sellaisiin olosuhteisiin, josta hän joutuisi uudelleen huostaanotetuksi. Tämän vuoksi olosuhteiden tulee olla vakiintuneesti parantuneet, jotta huostassapito voidaan lopettaa. Siinä tapauksessa, jossa huostaanotto on perustunut lapsen omaan käyttäytymiseen, on hänen käytöksessään pitänyt tapahtua sellainen muutos, että hänen vahingollisen käyttäytymisen uusiutuminen ei ole enää todennäköistä. Huostaanoton edellytysten olemassaoloa on tarkasteltava siten, onko edelleen olemassa sellainen riski, että lapsen terveys tai hänen kehityksensä vakavasti vaarantuu, jos huostaanotto lopetetaan ja lapsi palaa vanhempiensa luokse. Edellytysten olemassaoloa tarkastellaan ja arvio perustetaan tietoihin, jotka saadaan vanhempien ja lapsen sen hetkisistä olosuhteista. Arviossa otetaan huomioon lisäksi uudet mahdolliset vaaratekijät. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi vanhemman uuden puolison käyttäytymistä, jos se sattuu olemaan aggressiivista ja näin ollen vaaraksi lapselle.¹⁰³

Kun huostaanoton lopettamista harkitaan, on lisäksi otettava huomioon vanhempien suhtautuminen ja halu palauttaa heidän suhteensa lapseen ja korjata suhteessa olevat puutteet. Viranomaisilla on velvollisuus sijaishuollon aikana tukea ja edistää lapsen ja vanhempien kanssakäymistä. Tämä tapahtuu edistämällä lapsen oikeutta yhteydenpitoon

¹⁰¹ Aer 2012, s. 92.

¹⁰² Rätty 2015, s. 454.

¹⁰³ Aer 2012, s. 92-93.

hänen ja hänen läheistensä ihmisten välillä.¹⁰⁴ Ajankohtaiseksi voi tulla myös sellainen tilanne, jossa joko lapsi tai hänen vanhempansa vastustavat huostaanoton lakkautumista, vaikka huostaanotolle ei ole enää perusteita. Kyseenomaista tilannetta on arvioitava lapsen edun kannalta. On huomioitava, että tällainen vastustus huostaanoton lopettamista vastaan ei ole esteenä huostaanoton lakkauttamiselle. Tästä riippumatta vastustaminen on otettava huomioon arvioitaessa, onko lapsen edun mukaista, että hän palaa vastustamisesta riippumatta huoltajansa luokse. Vaikka huoltaja ei voi kieltäytyä huollossaan olevan lapsen vastaanottamisesta, käytännössä huoltajan negatiivinen suhtautuminen estää lapsen paluun hänen luokseen, koska huoltajaa ei voi oikeudellisesti velvoittaa ottamaan lasta hoitoonsa. Sen sijaan lapsen mielipide ei estä huostaanoton lakkauttamista, riippumatta siitä, että lapsi on yli 12-vuotias. Tämä perustuu siihen, että lapsella ei ole mahdollisuutta valita asuinpaikkaansa eikä huoltajaansa. Lapsen mielipide otetaan huomioon ratkaisua tehtäessä, mutta se ei siis yksinään muodosta perustetta ratkaisulle.¹⁰⁵

2.6.2. Kokonaisharkinta

Ratkaisu huostaanoton lopettamisesta tehdään kokonaisharkinnan perusteella. Vaikka edellytyksiä huostaanotolle ei enää olisikaan olemassa, niin huostaanoton lopettaminen edellyttää kuitenkin sitä, että se on lapsen edun mukaista. Jotta huostaanoton lopettaminen on lapsen edun mukaista, pitäisi seuraaviin kysymyksiin kyetä vastaamaan myöntävästi. Kotona tulisi olla edellytykset huolehtia lapsen perushoidosta sekä tarjota lapselle ymmärrystä, hellyyttä sekä turvallinen kasvuympäristö. Tämän lisäksi kotona tulisi huolehtia lapsen koulunkäynnistä, asettaa rajoja, sekä valvoa hänen tekemisiään. Lapselle tulisi taata fyysinen ja henkinen koskemattomuus, sekä valmentaa häntä itsenäistymiseen ja suojella vahingollisilta elämäntavoilta. Lisäksi tulisi huolehtia lapselle tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuudesta. Lapsen tulisi olla myös halukas palaamaan kotiinsa.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Rätty 2015, s. 455.

¹⁰⁵ Aer 2012, s. 94.

¹⁰⁶ Taskinen 2010, s. 108.

Tapauksessa KHO 2011:113 oli kysymys pitkään sijaishuollossa olleen lapsen huostassapidon lopettamisesta. Lapsi oli huostaanotettu äidin päihde- ja mielenterveysongelmien vuoksi. Lapsi oli ollut sijoitettuna samassa sijaisperheessä noin 10 vuoden ajan. Lapsen isä oli johdonmukaisella toiminnallaan osoittanut, että lapsi on hänelle tärkeä ja että hän pystyy huolehtimaan lapsen tarpeista, hoidosta ja kasvatuksesta. Tapauksessa lapsen isä vaati huostaanoton lopettamista ja lapsen muuttoa sijaisperheen luota hänen luokseen. Hallinto-oikeuden ratkaisu oli, että lapsen huostassapidon lopettaminen olisi selvästi vastoin lapsen etua. Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan huostassapidon lopettaminen ei ollut vastoin lapsen etua ja näin ollen se kumosi hallinto-oikeuden ja viranhaltijan päätökset ja määräsi lapsen huostassapidon lopettavaksi.

Tapauksessa KHO 2011:113 hallinto-oikeus oli sitä mieltä, että huostaanoton lopettaminen olisi vastoin lapsen etua ja se perusteli ratkaisuaan sillä, että lapsen ja sijaisperheen välille oli ehtinyt syntyä vahva kiintymyssuhde, joten huostaanoton lopettaminen voisi siten olla vastoin lapsen etua. Hallinto-oikeuden mukaan lapsella oli turvallinen kasvuympäristö sijaisperheessä. Korkein hallinto-oikeus päätyi eri ratkaisuun. Se kumosi hallinto-oikeuden päätöksen ja lakkautti lapsen huostaanoton. Ratkaisuaan korkein hallinto-oikeus perusteli seuraavilla perusteilla. Ensinnäkin huostaanotto on tarkoitettu ainoastaan väliaikaiseksi toimenpiteeksi, ei lopulliseksi. Huostaanotto tulisi lakkauttaa heti, kun sille ei enää ole edellytyksiä olemassa, jos se on lapsen edun mukaista. Kyseisessä tapauksessa huostaanotolle ei ollut enää edellytyksiä olemassa. Sen sijaan tapauksen ratkaisua tehtäessä tuli pohtia sitä, oliko lapsen edun mukaista muuttaa takaisin isän luo pois sijaisvanhempien luota, joiden luona lapsi oli viettänyt suuren osan elämästään. Asiaa lähestyttiin sitä kautta, että isä oli halukas ottamaan lapsen luokseen ja hänellä oli kaikki edellytykset huolehtia lapsesta. Tämän lisäksi isän luona asui lapsen sisar. Lakkauttamalla huostaanoton ja muuttamalla isänsä luo, lapsi pääsisi kaiken lisäksi asumaan sisarensa kanssa, johon hänellä oli hyvät ja läheiset välit. Kun lapsen mielipidettä isän luona asumisesta kysyttiin, ilmoitti hän haluavansa asua isänsä luona. Näiden seikkojen perusteella korkein hallinto-oikeus päätyi siihen, että huostaanoton lopettaminen oli lapsen edun mukainen toimenpide.¹⁰⁷

¹⁰⁷ KHO 2011:113.

Mielestäni korkein hallinto-oikeus teki kyseisessä tapauksessa täysin oikean ratkaisun, koska useat seikat puolsivat huostaanoton lakkauttamista ja lapsen muuttamista takaisin isänsä luo. Kyseinen ratkaisu mahdollisti perheen jälleenyhdistymisen. Huostaanottoa ei ole tarkoitettu lopulliseksi asian tilaksi, vaan tavoitteena on nimenomaan perheen jälleenyhdistyminen, kun se on olosuhteiden puolesta mahdollista. Huolimatta siitä, että lapsen ja sijaisperheen välille oli muodostunut kiinteä suhde, lapsen oma tahto oli kuitenkin asua isänsä luona. Tämä ratkaisu oli oikea useasta syystä, ensinnäkin jälleenyhdistyminen tapahtui sekä ratkaisu kunnioitti lapsen omaa mielipidettä ja tahtoa asiassa, sekä tapaus todella ratkaistiin lapsen edun mukaisesti.

2.7. Lapsen osallisuus huostaanottomenettelyssä

Lapsen osallisuus rakentuu useasta eri osasta. Ensinnäkin lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua tai olla osallistumatta eli kieltäytyä osallistumasta. Lastensuojelussa tulee usein eteen vaikeita tilanteita, jolloin lasten kohdalla tulee arvioida ja miettiä, miten lapsen osallisuus voidaan turvata, jos suora osallistuminen ei ole lapsen edun mukaista taikka mahdollista. Toisena osana osallisuudesta voidaan mainita lapsen mahdollisuus saada riittävästi oikeaa tietoa tilanteesta, prosessista sekä siihen osallistuvista tahoista, lapsen omasta roolista asiassa ja hänen omista oikeuksistaan. Viranomaisen on velvollinen antamaan nämä tiedot tiedoksi lapselle. On huomattava, että tiedot tulee antaa lapselle siten, että lapsella on tosiasiallinen mahdollisuus vastaanottaa ne sekä ymmärtää vastaanotettu tieto. Kolmantena osana lapsen osallisuutta voidaan mainita lapsen mahdollisuus vaikuttaa prosessiin.¹⁰⁸

Osallisuuden neljäs osa on lapsen mahdollisuus ilmaista omia ajatuksia. Tähän liittyy oleellisesti se, että lapsi saa tukea omien mielipiteidensä ilmaisemiseen. Lapsi tarvitsee useimmiten apua ja tukea mielipiteidensä selvittämiseen ja ilmaisemiseen. Lapselle tulee selvittää mitä varten hänen mielipidettään tarvitaan, mistä asiasta hänen tulee ilmaista mielipiteensä ja mihin hänen mielipidettään mahdollisesti käytetään. Viimeisenä osana lapsen osallisuutta on lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Mitä vanhemmasta

¹⁰⁸ Lastensuojelun käsikirja; lasten osallisuus.

lapsesta on kysymys sitä enemmän itseään koskevia päätöksiä lapsi voi tehdä. Sosiaalitoimen työntekijöiden tulee huomata ne tilanteet, jolloin pienikin lapsi voi tehdä valintoja ja päätöksiä. On huomattava, että lapsen mahdollisuudella tehdä itsenäisiä päätöksiä ei tarkoiteta lapsen ratkaisovaltaa, vaan esimerkiksi sitä, että lapsi voi itse päättää ilmaiseeko hän mielipidettään jostain asiasta.¹⁰⁹

2.7.1. Lapsen osallisuus sosiaalitoimessa

Sosiaalitoimen on selvitettävä kaiken ikäisten lasten mielipide ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. (LSL 20 §) De Godzinskyn tekemän tutkimuksen mukaan lapsen mielipide oli selvitetty sosiaalitoimessa 60 prosentissa tapauksista. Sen sijaan hänen mukaansa mielipide oli jätetty selvittämättä lähes 23 prosentissa tapauksista ja lopuissa tapauksista ei saatu tietoa siitä oliko mielipide selvitetty vai ei. Lapsista, joiden mielipide oli selvitetty, enemmistö oli vastustanut huostaanottoa. Lapset, jotka olivat täyttäneet 12 vuotta, vastustivat selvästi useammin huostaanottoa kuin lapset, jotka olivat alle 12-vuotiaita.¹¹⁰

Tapauksissa, joissa lapsen mielipidettä ei ollut selvitetty, tieto selvittämättä jättämisen syystä puuttui puolessa tapauksista. Tämän perusteella on siis mahdollista, että lasta ei ole tällöin kuultu ollenkaan tai vaihtoehtona on, ettei kuulemista ole kirjattu asiakirjoihin. De Godzinsky toteaa, että oli vaihtoehto sitten kumpi tahansa, kertoo se suhtautumisesta lapsen osallisuuteen sen, ettei sitä oteta vakavasti. Tapauksissa, joissa kuulematta jättämisen syy oli ilmoitettu, yleisin peruste oli lapsen nuori ikä. Yksittäisiä muita syitä kuulematta jättämiselle olivat lapsen terveydentila, lapsen tavoittamatta jääminen sekä lapsen kieltäytyminen kuulemisesta. Selvä enemmistö kuulematta jätetyistä lapsista oli alle kouluikäisiä. Lastensuojelulain yksi keskeisimmistä tavoitteista oli edistää kaiken ikäisten lasten mielipiteiden huomioimista lastensuojeluun liittyvissä asioissa. De Godzinskyn mukaan tutkimus osoittaa, ettei tämä tavoite toteudu vielä täysin.¹¹¹

¹⁰⁹ Lastensuojelun käsikirja; lasten osallisuus.

¹¹⁰ De Godzinsky 2014, s. 39.

¹¹¹ De Godzinsky 2014, s. 39-40.

Lastensuojelulaissa säädetään, että lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja sen pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakirjoihin. (LSL 20 § 1 momentti) De Godzinskyn tekemässä tutkimuksessa huostaanottohakemuksissa olleet tiedot kuulemisesta olivat usein puutteellisia. Useissa, jopa 43 prosentissa, tapauksista puuttui tieto siitä, ketkä olivat olleet paikalla lapsen kuulemisessa. Niissä tapauksissa, joissa tieto oli merkitty, paikalla oli useimmiten ollut vain sosiaalityöntekijä. Ainoastaan muutamissa tapauksissa paikalla olivat olleet lapsen vanhemmat tai muut perheenjäsenet. De Godzinskyn tutkimuksen mukaan myöskään lapsen oikeus informaatioon ei toteudu käytännössä lain edellyttämällä tavalla. Asiakirjojen mukaan ainoastaan vähän yli kolmannes lapsista oli saanut kuulemiseensa liittyvää informaatiota. Tutkimus osoitti mielenkiintoisen asian, nimittäin alle 12-vuotiaille lapsille oli annettu informaatiota kuulemisen tarkoituksesta enemmän kuin yli 12-vuotiaille. Prosenttijakauma tässä oli 53 prosenttia ja 26 prosenttia.¹¹²

Tutkimuksessaan de Godzinsky tulee siihen johtopäätökseen, että lapsen osallisuus ei ole sosiaalitoimessa lainsäädännön asettamalla tasolla. Asiakirjojen perusteella etenkin pienten lasten mielipide jää usein selvittämättä sosiaalitoimessa. Tutkimuksen aineiston perusteella ei kuitenkaan voida todeta sitä jääkö mielipide todella selvittämättä vai jätetäänkö se vain kirjaamatta. Oli vastaus sitten kumpi tahansa, se ei ole tyydyttävä. Tämän lisäksi tutkimuksen mukaan puutteita on huomattavissa sosiaalitoimessa selvitettyjen mielipiteiden kirjaamisessa sekä lasten informointi kuulemistilanteita varten on myös riittämätöntä. De Godzinskyn mukaan tämä on hyvin ongelmallista sen vuoksi, että hallinto-oikeudet käyttävät päätöksissään sosiaalitoimessa selvitettyjä lasten mielipiteitä.¹¹³

¹¹² De Godzinsky 2014, s. 40.

¹¹³ De Godzinsky 2014, s. 81-82.

3. Hallinto-oikeuskäsittely

3.1. Huostaanottomenettely hallinto-oikeudessa

Pääasiallisesti lastensuojeluasioiden käsittely tapahtuu kunnan sosiaalitoimessa. Lukuun ottamatta tahdonvastaisia huostaanottoja ja tutkimuslupaa koskevia ratkaisuja kunnan lastensuojelun viranhaltija tekee lastensuojelutoimia koskevat ensiasteen ratkaisut. Huolimatta siitä, että tahdonvastaisen huostaanoton päätöksen tekee hallinto-oikeus, valmistelu tapahtuu kuitenkin kunnan sosiaalitoimessa.¹¹⁴

Tahdonvastaisten huostaanottojen vieminen hallinto-oikeuteen oli uudistus lastensuojelulakiin. Hallituksen esityksen mukaan vienti hallinto-oikeuden päätettäväksi selkiyttää oikeuskäsittelyä verrattuna vanhaan alustusmenettelyyn. Tätä perusteltiin sillä, että erottamalla selkeästi toisistaan asioiden valmistelun sosiaalitoimessa, ja ratkaisutoiminnan tekemisen tuomioistuimessa, voitaisiin parantaa yksilön oikeusturvaa. Samalla se voisi edesauttaa sosiaalityöntekijän työskentelyä perheen kanssa. Lisäksi hallinto-oikeuden olemista päätöksentekotahona perusteltiin sillä, että tuomioistuimella olisi tarvittava asiantuntemus sekä puolueettomuus. Hallinto-oikeutta pidettiin myös nopeana, eli nähtiin, että siirtämällä päätöksenteko sinne käsittelyaika lyhenisi, koska tällöin lautakuntavaihe jäisi kokonaan pois. Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmä päätyi tuomioistuimista hallinto-oikeuteen erityisesti sen vuoksi, että käsittely pysyisi kaikkien lastensuojeluasioiden osalta yhtenäisenä.¹¹⁵

Tahdonvastaisen huostaanoton päättäminen hallinto-oikeudessa on ensiasteen tuomioistuinratkaisu. Asianosaisten, lapsen ja huoltajien oikeusturvaa parantaa huomattavasti se, että ratkaisun tahdonvastaisesta huostaanotosta tekee riippumaton tuomioistuin. Toisekseen oikeusturvaa parantaa se, että toimintavelvollisuus asian saattamiseksi tuomioistuinkäsittelyyn on kunnalla eikä lapsella tai hänen huoltajallaan,

¹¹⁴ Aer 2012, s. 242-243.

¹¹⁵ HE 252/2006 vp, s. 96.

joihin toimenpide nimenomaan kohdistuu. Näin ollen asetelma on tasapainossa osapuolten oikeussuojan tarpeeseen nähden.¹¹⁶

3.1.1. Tahdonvastaisen huostaanoton prosessinedellytykset

Hallinto-oikeuden muodollisen toimivallan perusteena on huostaanoton tahdonvastaisuus. Sillä tarkoitetaan sitä, että lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa kunnan sosiaalitoimen esitystä lapsen huostaanotosta. Tämän seurauksena huostaanotosta päättää hallintotuomioistuin, ja lapsi ja hänen huoltajansa voivat osallistua oikeudenkäyntiin haluamallaan tavalla.¹¹⁷ Se, että lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta eli lapsella, jolla on asiassa puhevalta, on oikeus ja mahdollisuus vastustaa huostaanottoa on merkittävä oikeus lapselle. Kun lapsi ei halua tulla huostaanotetuksi, mahdollistaa huostaanoton vastustaminen lapselle vahvan keinon ilmaista oman mielipiteensä ja tahtonsa. Voidaan todeta, että huostaanoton vastustaminen on lapsen vahvaa osallistumista oman asiansa käsittelyssä. Käsittelyn hallinto-oikeuskäsittely -jakson lopussa tarkemmin, lapsen osallistumista tuomioistuinkäsittelyyn. Lapsen ollessa alle 12-vuotias hänen puhevaltaansa käyttää hänen laillinen edunvalvojansa, yleensä huoltaja, joten hän ei pysty itsenäisesti vastustamaan huostaanottoa, vaan ainoastaan huoltaja voi vastustaa huostaanottoa. Alle 12-vuotias lapsi voi tuoda vastustamisensa esiin omilla mielipiteillään, jotka tulee selvittää siis aina lapsen iästä huolimatta.

Huostaanoton vastustaminen on selvitettävä sosiaalitoimessa ennen hakemuksen tekemistä, joko kuulemalla tai muutoin selvittämällä lapsen ja hänen huoltajansa mielipide. On huomattava, että lapsen ja huoltajan suhtautumisen selvittämisessä sattuneet ongelmat eivät ole peruste sille, että hakemus tulee käsitellä hallinto-oikeudessa. Myöskään mielipiteen selvittämisen epäonnistumista ei voida tulkita huostaanoton vastustamiseksi.¹¹⁸ Huostaanoton vastustamiseksi ei saa tulkita sitäkään, että asianosainen jättää käyttämättä hyväkseen tilaisuuden tulla kuulluksi huostaanottoasiassa. Yksinkertaistettuna huostaanottoasia voidaan käsitellä kunnan

¹¹⁶ Aer 2012, s. 243.

¹¹⁷ Aer 2012, s. 256.

¹¹⁸ Aer 2012, s. 257.

sosiaalitoimessa, jos asiakirjoista tai muusta selvityksestä ei ilmene huostaanoton vastustamista. Siinä tapauksessa, jos asianosaisten mielipiteistä ja käsityksestä voidaan päätellä huostaanoton vastustaminen, edellyttää huostaanottoasia hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle.¹¹⁹

Aineelliset edellytykset huostaanotolle eivät muutu sen vuoksi, että huostaanottoa on vastustettu. Huostaanoton vastustaminen kertoo kuitenkin lapsen ja huoltajien näkökannan viranomaisten käsitykseen huostaanoton tarpeellisuudesta. Heidän mielipiteensä otetaan kyllä huomioon tehtäessä ratkaisua huostaanotosta.¹²⁰

Lastensuojelulain 43 §:ssä on mainittu huostaanoton vastustamisen prosessuaalinen vaikutus. Hallinto-oikeuden päätöksestä on käytävä ilmi, kuka huostaanottoa on vastustanut. Siinä tapauksessa, kun huostaanoton vastustamista ei voida todeta, jätetään hakemus tutkimatta. Huomionarvoista on se, että hakemuksen jättäminen tutkimatta ei ole esteenä uuden hakemuksen tekemiselle, jos asiaa uudelleen käsiteltäessä ilmenee huostaanoton vastustamista. Vastustamisesta voidaan luopua niin kauan, kunnes tuomioistuin on ratkaissut asian. Vastustamisen luopumisen seurauksena kunnan sosiaalitoimi on taas toimivaltainen päättämään huostaanotosta. Siinä tapauksessa, että huostaanottoa vastustanut huoltaja kuolee, se ei merkitse vastustuksesta luopumista, vaan oikeudenkäyntiä on jatkettava huoltajan kuolemasta huolimatta. On huomioitava, että vastustaminen ei sido toista vanhempaa tai muuta huoltajaa, joka voi luopua aikaisemmasta vastustuksesta.¹²¹

3.1.2. Huostaanottohakemus

Huostaanottoasia tulee vireille hallinto-oikeudessa kunnan hakemuksella. Hakemus ei rinnastu haastehakemukseen, eikä hakemuksen tiedoksianto asianosaisille siten ole

¹¹⁹ Rätty 2015, s. 429.

¹²⁰ Aer 2012, s. 257.

¹²¹ Aer 2012, s. 257-258.

edellytys vireille tulolle. Huostaanottohakemuksen tiedoksianto asianosaisille tapahtuu heitä kuultaessa.¹²² Asianosaisia ovat lapsi ja hänen huoltajansa.¹²³

Ennen huostaanottoa koskevan hakemuksen tekemistä kunnan sosiaalitoimen on tullut selvittää lasta koskeva lastensuojelun ja huostaanoton tarve. Huostaanottoa koskevan hakemuksen tulee sisältää vaatimus lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta sekä vaatimuksen perustelut. Hakemuksen tulee lisäksi sisältää lasta koskeva asiakassuunnitelma ja selvitys siitä, mitä avohuollon tukitoimia lapselle ja perheelle on annettu tai tarjottu sekä selvitys lapsen läheisverkosta ja suunnitelma lapsen läheisten yhteydenpidon toteuttamisesta. Hakemuksen tulee sisältää myös selvitys sijaishuoltopaikasta ja lapsen terveydentilan tutkimisesta. Hakemukseen tulee sisällyttää myös selvitys lapsen mielipiteen selvittämisestä sekä hänen kuulemisestaan.¹²⁴ Sosiaalitoimen on merkittävä asiakirjoihin selvittämistapa sekä mielipiteen pääasiallinen sisältö. Lapsen osallisuuden liittyvät merkinnät ovat tärkeitä hallinto-oikeudelle, jotta tuomioistuimet voivat käyttää lapsen kuulemista päätöksenteossa.¹²⁵ Nämä kyseenomaiset sosiaalitoimen tekemät selvitykset ovat osa prosessioikeudellisia todisteita ja osaksi kysymys on huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevan vaatimuksen tosiasia-perusteluista. Selvitysten lisäksi huostaanottohakemuksen tueksi esitetään usein myös muiden viranomaisten lausuntoja, kuten koulujen tai päiväkodin.¹²⁶

Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevan vaatimuksen perusteluissa on yksilöitävä ne syyt, joiden takia lapsen huostaanotto on tarpeellista ja miten ne ilmenevät kyseessä olevan lapsen kohdalla. Lisäksi perusteluista on ilmevä, miksi avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai riittäviä sekä miksi ehdotettu sijaishuolto on lapsen edun mukaista ja miten se parantaisi hänen elämän tilannettaan. Hakemuksessa on pystyttävä yksilöimään lapsen kasvuolosuhteissa tai lapsen omassa käyttäytymisessä olevat konkreettiset tosiseikat, joilla on huostaanoton edellytysten kannalta välitöntä oikeudellista merkitystä. Siinä tapauksessa, jos huostaanoton vaatimuksen perustelut

¹²² Aer 2012, s. 271.

¹²³ Aer 2012, s. 258.

¹²⁴ Aer 2012, s. 271-272.

¹²⁵ De Godzinsky 2014, s. 40.

¹²⁶ Aer 2012, s. 272.

eivät ilmene hakemuksesta, ei sitä ole tehty asianmukaisesti. Koska kunta on huostaanoton hakija, kunnalla on väittämis- ja todistustaakka huostaanoton perusteista. Sen esittämän selvityksen perusteella tuomioistuin arvioi hakemuksen hyväksyttävyyttä. Tuomioistuin hylkää vaatimuksen huostaanotosta, jos ratkaisun perusteeksi ei voida laittaa niitä tosiseikkoja, joilla kunnan sosiaalitoimi on perustellut vaatimustaan.¹²⁷

3.1.3. Päätöksenteko tuomioistuimessa

Lastensuojelulain säännöksellä, joka sääntelee hakemusta hallinto-oikeudelle, on korostettu huostaanottoasian huolellista valmistelua, koska sillä voidaan turvata huostaanottoasian sujuva ja nopea käsittely hallinto-oikeudessa.¹²⁸ Tuomioistuimeen toimitetut huostaanottohakemukset ovat yleensä ottaen niin perusteellisesti laadittuja, että hallinto-oikeus voi päättää asiasta kirjallisen aineiston perusteella. Hallinto-oikeus voi tarvittaessa järjestää valmistelevan suullisen käsittelyn tai suullisen käsittelyn, tai molemmat, jos tuomioistuin kokee niiden järjestämisen tarpeelliseksi tai jos asianosainen niitä vaatii.¹²⁹

Tuomioistuimen ratkaisuvallasta on sidottu huostaanottohakemuksessa esitettyyn vaatimukseen ja sen perusteisiin (HLL 51 § 1 momentti). Tuomioistuimella on ratkaisuvaihtoehtoina huostaanoton osalta vaatimuksen hyväksyminen tai hylkääminen tai hakemus voidaan jättää tutkimatta, jos sen tutkimiselle on olemassa este. Hakemus tulee hylätä, jos kaikki lastensuojelulain 40 §:n 1 momentissa mainitut huostaanoton edellytykset eivät täyty. Hylkäävä päätös on siten hallinnollisesti sitova, ettei huostaanottoa voida toteuttaa myöhemmin sellaisella perusteella, jota hallinto-oikeus ei aiemmin hyväksynyt.¹³⁰

Kun tuomioistuin hyväksyy vaatimuksen, merkitsee se sitä, että viranomaisen on oikeutettu ottamaan lapsen huostaan toistaiseksi. Kyseisellä päätöksellä vahvistetaan

¹²⁷ Aer 2012, s. 272-273.

¹²⁸ Rätty 2015, s. 431.

¹²⁹ Taskinen 2010, s. 111.

¹³⁰ Aer 2012, s. 309.

lapsen ja hänen huoltajansa oikeudellisen aseman muutos. Tämä tarkoittaa sitä, että huoltajan päätösvaltaa rajoitetaan siten, että kunnan sosiaalihuollosta vastaava sosiaaliviranomainen on oikeutettu tekemään lasta koskevat päätökset. Hyväksytyyn huostaanottoratkaisuun kuuluu myös sijaishuoltoapaikan osoittaminen. Huomionarvoista on, että tuomioistuimen ratkaisu sijaishuoltoapaikasta ei ole sitova, eli se ei estä kunnan viranomaista myöhemmin muuttamasta sijaishuoltoapaikkaa.¹³¹ Huostaanottopäätös tulee antaa tiedoksi kaikille niille, joita asiassa on kuultu sekä joita lain mukaan olisi pitänyt kuulla. (LSL 42 §)

3.2. Muutoksenhaku hallinto-oikeuteen

Viranhaltijan antamaan päätökseen on liitettävä hallintovalitusosoitus.¹³² Viranhaltijan päätöksestä, jotka koskevat kiireellistä sijoitusta, huostaanottoa, sijaishuoltoapaikan muuttamista tai huostaanoton lopettamista, voidaan valittaa suoraan hallinto-oikeuteen. (LSL 90 §) Hallintoasiassa tehdystä päätöksestä saa valittaa se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa. (HLL 6 §) Valitusoikeus määräytyy siten yleensä asianosaisuuden perusteella. Lastensuojeluasiassa asianosaisen valitusoikeus on yleensä lapsella ja tämän huoltajalla. Joissakin tapauksissa asianosaisia voivat olla myös vanhempi, joka ei ole huoltaja, sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on ollut.¹³³

Siinä tapauksessa, että huoltaja tai lapsi itse vaatii huostaanottoa, päätöksen huostaanotosta tekee sosiaalitoimi lastensuojelulain 43 §:n mukaisesti. Mikäli huostaanottoon ei suostuta, toimivaltaisen viranhaltijan on tehtävä asiasta päätös ja asianosaiset voivat valituksena saattaa huostaanottoasian hallinto-oikeuden käsiteltäväksi.¹³⁴

¹³¹ Aer 2012, s. 309-310.

¹³² Rätty 2015, s. 675.

¹³³ Aer 2012, s. 251-252.

¹³⁴ Rätty 2015, s. 432.

3.2.1. Lapsen valitusoikeus

Lähtökohta on se, että lapsi on asianosainen riippumatta siitä seikasta käyttääkö hän itse asiassa puhevaltaa vai ei.¹³⁵ Jokaisella on oikeus hakea muutosta riippumattomasta tuomioistuimesta sellaiseen päätökseen, joka koskee hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan (PerL 21 §). Kyseistä oikeutta toteuttaa hallintolainkäyttölain (586/1996) 6 §, jonka perusteella lapsella on asianosaisena valitusoikeus häntä koskevissa päätöksissä (HLL 6 §). Lapsen asianosaisuus ja siihen liittyvä muutoksenhakuoikeus on aina selvää, koska lastensuojeluasiala koskee aina lasta henkilökohtaisesti.¹³⁶

Lapsen valitusoikeus on säännelty siten, että 12 vuotta täyttänyt lapsi saa hakea erikseen muutosta häntä koskevassa lastensuojeluasiala (LSL 89 §:n 5 momentti). Kun lapsi on alle 12-vuotias, hänen valitusoikeuttaan käyttää huoltaja hänen puolestaan. Siinä tapauksessa, että lapselle on määrätty edunvalvoja myös tämä voi hakea muutosta lapsen puolesta.¹³⁷ Lapsen valitusoikeus on yksi keino lapsen mahdollisuuden osallistua häntä itseään koskevan asian käsittelyyn ja päätöksen tekemiseen.

3.2.2. Asian osallisten valitusoikeus

Lapsen vanhemmilla ja huoltajilla sekä henkilöllä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on ollut, on itsenäinen oikeus hakea muutosta (LSL 89§). Valitusoikeus ei edellytä erikseen arviointia siitä, onko henkilö asianosainen, vaan henkilöllä on valitusoikeus suoraan lastensuojelulain 89 §:ssä tarkoitetun aseman perusteella.¹³⁸

Vaikka perustuslain 21 §:n ja hallintolainkäyttölain 6 §:n mukaan asianosaisella on lähtökohtaisesti valitusoikeus, on valitusoikeus riippuvainen siitä, että kyseisellä päätöksellä oltava henkilöön nähden välittömiä oikeudellisia vaikutuksia. Huoltajan osalta asianosaisuus on ilmeinen, koska kaikki lastensuojelussa tehtävät päätökset koskevat aina myös välittömästi huoltajan oikeutta sekä etua. Huoltajuudesta erotetulla

¹³⁵ Aer 2012, s. 252.

¹³⁶ HE 252/2006 vp, s. 99.

¹³⁷ Aer 2012, s. 252-253.

¹³⁸ Aer 2012, s. 253.

vanhemmalla ei sen sijaan aina välttämättä ole asianosaisasemaa. Tästä huolimatta valitusoikeus on katsottu perustelluksi säätää vanhemmille yleisesti.¹³⁹ Hallituksen esityksen mukaan päätökset voivat usein vaikuttaa myös lapsen ja huoltajuudesta erotetun vanhemman olosuhteisiin siten, että se koskee välittömästi myös tällaisen vanhemman oikeutta ja etua.¹⁴⁰ Henkilön, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ollut ennen asian valmistelua, valitusoikeus on selkeä valitusoikeuden laajennus.¹⁴¹ Kyseisen henkilön valitusoikeutta ei ole perusteltu asianosaisuudella, vaan asianosaisuus on perusteltu hallituksen esityksessä tällaisen henkilön ja lapsen kiinteällä suhteella, jonka sijoittaminen voi katkaista. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan valitusoikeuden antamista tällaiselle henkilölle on perusteltu sillä perusteella, että lapsen etu tulee arvioiduksi tarpeeksi laajasti sekä perusteellisesti.¹⁴² Käytännössä valitusoikeuden laajennuksen merkitys on vähäinen, koska muutosta yleensä ottaen hakevat vain asianosaisasemassa olevat henkilöt, joilla on erityinen intressi siihen.¹⁴³

3.3. Muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen

Valitusoikeuden määräytymisen vuoksi on tarkasteltava, onko muutoksenhaun kohteena ratkaisu, jossa hallinto-oikeus on ollut ensiasteen ratkaisuntekijä, vai onko se ollut muutoksenhakuasteena valitukseen, joka on tehty kunnan viranomaisen päätöksestä. Siinä tapauksessa, että kyseessä on hallinto-oikeuden päätös, jolla on hyväksytty tahdonvastainen huostaanottohakemus, valitusoikeus on asianosaisilla. Huomionarvoista on, että valitusoikeus ei ole riippuvuussuhteessa siihen, onko asianosainen käyttänyt puhevaltaa asian käsittelyssä vai ei tai onko hän vastustanut huostaanottoa vai ei. Sellaisessa tapauksessa, jossa hakemus on hylätty, valitusoikeus on hakijalla eli kunnalla. Kun kysymys on hallinto-oikeuden päätöksestä, jolla on hylätty valitus viranhaltijan päätöksestä, valitusoikeus on henkilöllä, joka on ollut asiassa muutoksenhakijana. Jos päätös on kumottu tai sitä on muutettu, muutoksenhakuoikeus on riippuvainen siitä, onko

¹³⁹ Aer 2012, s. 254.

¹⁴⁰ HE 252/2006 vp, s. 202.

¹⁴¹ Aer 2012, s. 254.

¹⁴² HE 252/2006, s. 202.

¹⁴³ Aer 2012, s. 255.

hallinto-oikeuden päätöksellä oikeudellisia vaikutuksia henkilöön nähden^{144, 145} Lapsi, joka on täyttänyt 12 vuotta, saa hakea erikseen muutosta häntä koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 89 §:n 5 momentti). Tämä koskee myös korkeinta hallinto-oikeutta.

3.4. Lapsen osallisuus hallinto-oikeudessa

De Godzinskyn tekemän tutkimuksen, joka koskee lasten osallisuutta hallinto-oikeuksien päätöksissä, tulosten perusteella on havaittavissa, että 12 vuotta täyttäneiden lasten prosessuaalinen oikeus mielipiteen ilmoittamiseen ja kuulluksi tulemiseen hallinto-oikeuksissa toteutuu hyvin. Tutkimuksen tapauksissa pyyntö lapsen kuulemisesta hylättiin vain kahdessa tapauksessa (yhteensä kuitenkin viiden lapsen, koska toisessa tapauksessa oli neljä lasta). De Godzinsky on kuitenkin sitä mieltä, että lasten osallisuuden toteutumisesta tarvitaan lisätutkimusta muun muassa siitä saako lapsi kuulemistilanteesta riittävästi informaatiota ja onko se oikeanlaista. Lisäksi hän on sitä mieltä, että useissa tapauksissa lapsi tarvitsisi aikuisen apua kuulemisessa. De Godzinsky kirjoittaa, että nämä seikat vaikuttavat olennaisesti siihen millaiseksi kuulemisen lopputulos muodostuu.¹⁴⁶

Tutkimuksessaan de Godzinsky tutki sitä, kuinka lapsen ääni eli lapsen itse kertomat asiat, toiveet ja mielipiteet tulivat esiin tuomioistuinten päätöksissä ja millaista merkitystä niille on annettu. Tutkimus osoitti, että vaikka lasta oli kuultu hallinto-oikeudessa, ei lapsen näkemys välttämättä päätnyt ollenkaan tuomioistuimen päätökseen. Tutkimuksen tapauksessa tuli esiin myös tapauksia, joissa lasta ei oltu kuultu hallinto-oikeudessa, mutta lapsen mielipide näkyi kuitenkin tästä huolimatta päätöksessä. Lasta oli kuultu näissä tapauksissa sosiaalitoimessa. Tämä osoittaa siis sen, että ainakin jossain

¹⁴⁴ Ks. KHO 30.4.2009 T 1068. Kyseisessä tapauksessa hallinto-oikeus oli hylännyt 12 vuotta täyttäneen lapsen vanhempien valituksen, koskien lapsen huostaanoton lopettamista ja sijaishuoltopaikan muuttamista koskenutta sosiaalilautakunnan päätöstä. Tästä huolimatta lapsella oli oikeus valittaa hallinto-oikeuden päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen, vaikka lapsi ei ollut valittanut sosiaalilautakunnan päätöksistä hallinto-oikeuteen.

¹⁴⁵ Aer 2012, s. 261.

¹⁴⁶ De Godzinsky 2014, s. 42.

määrin hallinto-oikeudet tutkivat lasten mielipiteitä asiakirjojen välityksellä. De Godzinsky kiinnittää huomiota siihen, kuinka huonosti dokumentoituja sosiaalitoimen suorittamat kuulemiset voivat olla. Tämän lisäksi ne ovat aina vain aikuisen kirjaamia tulkintoja lapsen kertomasta.¹⁴⁷

De Godzinsky tutkimuksen mukaan lapset, joiden ääni kuului päätöksessä, olivat aineiston vanhimpia lapsia, iältään 15-17-vuotiaita. Kaikki aineistoin vanhimmat, 17-vuotiaat, olivat näkyvillä päätöksissä. Tutkimuksen aineiston mukaan hallinto-oikeus tuo perusteluissaan neljässä päätöksessä esiin alle 12-vuotiaan lapsen näkemyksen. Ketään näistä kyseisistä lapsista ei kuultu, vaan heidän mielipiteensä asiaan välittyi asiakirjojen perusteella. De Godzinsky mukaan selitys sille, miksi vanhemmat lapset näkyivät hallinto-oikeuden päätöksissä paremmin kuin nuoremmat lapset voi liittyä siihen, että heidän kohdalla huostaanottooperuste on yleisemmin lapsen oma käytös ja osaksi se määrittää sitä, kuinka päätöstä perustellaan.¹⁴⁸ Tolosen tutkimuksen mukaan alle 12-vuotiaita lapsia koskevissa lastensuojeluasioissa heidän mielipiteensä ja näkemyksensä ei aina ilmennyt selkeästi.¹⁴⁹

De Godzinsky tutkimuksen mukaan sellaiset lapset, jotka olivat aktiivisesti ilmaisseet oman näkemyksensä ja osoittaneet halua osallistua päätyivät aina hallinto-oikeuden päätökseen. Myös sillä oli tutkimuksen mukaan merkitystä, oliko lapsella avustaja, sillä ne joilla oli oma avustaja, päätyivät näkemyksensä kanssa päätökseen. Huomionarvoista on se, että edunvalvojilla ei ollut samaa vaikutusta. Avustajalla on siis tämän tutkimuksen perusteella merkittävä vaikutus siihen, kuinka lapsen ääni tulee esille, tämän vuoksi de Godzinsky mielestä on ongelmallista, että lapsilla on oma avustaja vain harvoin. Tutkimuksen aineisto osoittaa, että vain neljällä prosentilla oli oma avustaja. De Godzinsky mukaan tutkimuksen tapaukset olivat hyvin erilaisia ja yhteisiä piirteitä, jotka selittivät lapselle annettua asemaa päätöksissä, olivat ikä, huostaanottooperuste ja avustajan käyttö.¹⁵⁰

¹⁴⁷ De Godzinsky 2014, s. 43-44.

¹⁴⁸ De Godzinsky 2014, s. 45.

¹⁴⁹ Tolonen 2015, s. 273.

¹⁵⁰ De Godzinsky 2014, s. 46.

Tolonen on tutkimuksessaan tutkinut oikeudenkäynneistä kerätyn aineiston perusteella lasten tosiasiallista osallistumista hallinto-oikeuksissa. Myös hän on tullut tutkimuksessaan siihen tulokseen, että lapsen osallistumiseen vaikuttaa käytännössä se, onko lapsella aikuisen tukea menettelyssä. Tolosen mukaan sellaiset lapset, joiden oma näkemys asiasta on eri kuin huoltajan ja sosiaalitoimen, osallistuivat yleensä ottaen vähän asian käsittelyyn. Tässä tarkoitetaan siis lapsia, jonka vanhemmat ovat hyväksyneet huostaanoton, mutta lapsi on vastustanut huostaanottoa ja se on sen vuoksi edennyt tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tolosen mukaan aineiston perusteella kenellekään kyseenomaisessa tilanteessa olevalle lapselle ei määrätty edunvalvojaa eikä avustajaa. Yhdessäkään tällaisessa tapauksessa ei myöskään järjestetty suullista käsittelyä. Tolosen mukaan aineiston perusteella jäi epäselväksi se, kuinka hyvin nämä lapset, jotka olivat yksin oman mielipiteensä kanssa, olivat ymmärtäneet tuomioistuinprosessin kulun.¹⁵¹

Tolosen tutkimuksen perusteella lapsen ja huoltajan näkemysten samansuuntaisuus osoitti parantavan lasten osallistumista. Vanhemmilla lapsilla, jotka olivat huoltajan kanssa yhtä mieltä, käytännössä niin, että molemmat vastustivat huostaanottoa, osallistuminen prosessiin oli usein aktiivista. Tutkimuksen aineiston perusteella kaikissa tapauksissa, joissa lapselle oli määrätty avustaja, lapset kuuluivat nimenomaan tähän ryhmään. Tällaisen lapsen mielipide välittyi myös ratkaisun lopputulokseen. Tolosen mukaan tutkimuksen tapaukset osoittivat sen, edellytyksenä, että lapsi osallistui tosiasiallisesti ja tehokkaasti menettelyyn oli usein aikuisen apu.¹⁵²

Tutkimuksessaan De Godzinsky tulee siihen johtopäätökseen, että lapsen muodollinen kuuleminen toteutuu melko hyvin. Hänen mielestään hallinto-oikeudet toteuttavat erityisen hyvin kuulemissääntöjä. De Godzinsky korostaa kuitenkin sitä, että muodollinen kuuleminen helppo toteuttaa, mutta se ei ole riittävää, kun mietitään mitä lapsen oikeuksien sopimus edellyttää. Mielestäni hyvin mielenkiintoista oli se, mitä de Godzinsky kirjoitti päätöksistä, jotka oli päätetty lapsen mielipiteen vastaisesti. Lastensuojelulain ja lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan tällaista päätöstä tulisi perustella ja avata, jotta lapsi ymmärtäisi miksi päätöstä ei ole tehty hänen tahtonsa

¹⁵¹ Tolonen 2015, s. 270-271.

¹⁵² Tolonen 2015, s. 270.

mukaisesti. De Godzinskyn mukaan tällaisissa tapauksissa kuitenkin harmillisen usein lapsen mielipide jätettiin huomioimatta johtopäätöksissä. Tutkimuksen mukaan tuomarihaastatteluissa korostui lapsen suojeleminen, joka voi osaksi vaikuttaa lasten näkymättömyyteen päätöksissä. De Godzinsky toteaa asian, josta olen itse myös samaa mieltä hänen kanssaan, lapsen suojeleminen ei saisi syrjäyttää lapsen oikeutta osallisuuteen ja lapsen edun mukaisen ratkaisun saamiseen huostaanottokysymyksissäkään.¹⁵³

4. Lapsen asema ja huolto huostaanotossa

4.1. Lapsen asema sijaishuollossa

Lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa, sisaruksiinsa sekä muihin hänelle läheisiin ihmisiin vastaanottamalla vieraita, vierailemalla heidän luonaan, puhelimitse sekä lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka lähetyksiä. Sosiaalitoimen on tuettava lapsen yhteydenpitoa hänelle läheisiin ihmisiin. Jos lapsi on huostaanotettu todella pienenä tai jos huostaanotto on kestänyt pitkään, lapsi tarvitsee yhteydenpitoa vanhempiinsa tunteakseen oman perhetaustansa. Yhteydenpito on tärkeää myös sen vuoksi, että perheen jälleenyhdistyminen onnistuu. On myös olemassa tapauksia, joissa yhteydenpito voi olla lapsen hyvinvoinnille haitaksi taikka uhaksi, joten sen vuoksi sitä ei toteuteta. Jos näin on, on yhteydenpidon rajoittamisesta tehtävä kirjallinen päätös perusteluineen.¹⁵⁴

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava, että lapselle kerrotaan miksi hänet on otettu huostaan ja miksi hän ei voi asua kotona. Nämä asiat tulee kertoa lapselle ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Lapsella on myös oikeus saada tietää, millaisia toimenpiteitä hänen suhteensa ollaan tehty tai ollaan tekemässä.¹⁵⁵ Tämän lisäksi lapselle tulee selvittää miten yhteydenpito hänen ja läheisten välillä järjestetään ja

¹⁵³ De Godzinsky 2014, s. 81-84.

¹⁵⁴ Taskinen 2010, s. 139.

¹⁵⁵ Taskinen 2010, s. 139-140.

turvataan. Hänelle on myös kerrottava hänen kotiuttamiseen liittyvien asioiden edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Tiedot ja selvitykset on annettava lapselle siten, että hän voi ymmärtää niiden sisällön ja merkityksen. Se, millaista tietoa lapselle voidaan antaa, perustuu lapsen ikään ja kehitystasoon eli mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä yksityiskohtaisempaa tietoa voidaan lapselle antaa. Lapsella on myös oltava riittävät mahdollisuudet tavata hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää. Tämän avulla lapsella on mahdollisuus keskustella sosiaalityöntekijän kanssa luottamuksellisesti lasta itseään ja sijaishuoltoa koskevista asioista ja näiden keskusteluiden avulla sosiaalityöntekijä voi valvoa lapsen edun toteutumista.¹⁵⁶

Lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle, kunnan on huolehdittava, että lapsen opintoja ja harrastuksia tuetaan tarvittaessa taloudellisesti. Tämän lisäksi lapselle on annettava kuukausittain käyttövaroja lapsen henkilökohtaisia tarpeita varten. Näiden käytöstä lapsella on oikeus päättää itsenäisesti.¹⁵⁷

4.2. Huostaanotetun lapsen huolto

Huostannotolla ei ole vaikutusta lapsen huoltajuuteen tai edunvalvontaan.¹⁵⁸ Lapsen huoltajia ovat yleensä hänen molemmat vanhempansa tai toinen heistä ja lapsen huolto säilyy sijoituksen aikana hänen huoltajillaan, mutta kylläkin rajoitetusti.¹⁵⁹ Valtaosa lapsen hoitoon liittyvistä tehtävistä siirtyy yksin sosiaalihuollon vastaavan sosiaaliviranomaisen päätettäväksi. Kun lapsi on huostaanotettu, viranomaisella on oikeus huostaanoton tarkoituksen saavuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, huolenpidosta, opetuksesta ja terveydenhuollosta. Tämän lisäksi sosiaaliviranomaisella on oikeus päättää lapsen muusta huolenpidosta. Tällä tarkoitetaan muun muassa lapsen tosiasiallisesta hoidosta ja huolenpidosta päättämistä sijaishuoltopaikassa. Viranomaisen oikeus päättää lapsen asioista on siis todella laaja. Se

¹⁵⁶ Lastensuojelun käsikirja; lapsen oikeudet sijaishuollossa.

¹⁵⁷ Taskinen 2010, s. 140.

¹⁵⁸ Rätty 2015, s. 438.

¹⁵⁹ Taskinen 2010, s. 140.

pitää sisällään sen, miten lapsen hoidosta huolehditaan, ja sen miten lapsen mahdollisiin erityisiin tarpeisiin vastataan.¹⁶⁰

Hallituksen esityksen mukaan uudessa lastensuojelulaissa on pyritty tuomaan paremmin esiin suhteellisuusperiaate. Sen mukaan sosiaaliviranomaiselle siirtyisivät huoltajan oikeuksista ainoastaan ne oikeudet, jotka olisivat tarpeen huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi.¹⁶¹ Tämän vuoksi viranomaisen päätösvallan laajuus huostaanotetun lapsen huolenpitoon liittyvissä asioissa, on riippuvainen huostaanoton tarkoituksesta ja sen toteuttamisesta. Sosiaalityöntekijän on aina arvioitava, kuinka laajasti viranomaiselle kuuluvaa päätösvaltaa lapsen asioista voidaan käyttää vastoin huoltajan taikka lapsen näkemystä taikka toivomusta. Kun tällainen erimielisyystilanne tulee vastaan, on harkittava, onko kyseessä huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseen kuuluvista asioista. Tämän perusteella sosiaalityöntekijän on päätettävä, kuuluuko asia viranomaisen vaiko huoltajien päätettäväksi kuuluviin asioihin. Huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseen kuuluvilla asioilla tarkoitetaan niitä asioita, joiden avulla pyritään vaikuttamaan huostaanoton syihin ja huostaanoton tarpeeseen.¹⁶²

Huoltaja on lapsen edustaja, kun huostaanotetun lapsen asioita käsitellään viranomaisessa. Huostaanottoon liittyvissä asioissa myös lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus tulla kuulluksi ja käyttää puhevaltaa. Tämän lisäksi huoltaja edustaa lasta oikeuskysymyksissä ja lapsen edunvalvojana toimivalla huoltajalla on oikeus käyttää puhevaltaa lapsen omaisuutta ja taloutta koskevista asioista. Huomionarvoista on, että huoltajilla säilyy aina joka tapauksessa oikeus päättää lapsen uskonnosta, kansallisuudesta sekä nimestä. Huoltajalla on oikeus hakea huostaanoton lopettamista, kun hänen mielestään sille ei enää ole olemassa edellytyksiä.¹⁶³

¹⁶⁰ Rätty 2015, s. 438-439.

¹⁶¹ HE 252/2006 vp, s. 90.

¹⁶² Rätty 2015, s. 439.

¹⁶³ Taskinen 2010, s. 141-142.

4.2.1. Yhteistoimintavelvoite

Lastensuojelun työntekijöiden tulee tehdä yhteistyötä lapsen huoltajien kanssa.¹⁶⁴ Yhteistoimintaa edellytetään erityisesti päätettäessä terveydenhuoltoon tai opetukseen liittyvistä asioista. Tällöin valittavana olevista toimenpiteistä tai vaihtoehdoista on keskusteltava lapsen huoltajien, vanhempien ja lapsen kanssa yhdessä. Viranomaiselle kuuluvaa päätösvaltaa rajoittaa suhteellisuusperiaate. Periaatteen mukaista on, että sosiaaliviranomainen eli lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä pyrkii mahdollisimman laajasti selvittämään vanhempien ja lapsen omaa käsitystä asioista ja rajoittaa viranomaiselle kuuluvaa päätösvaltaa ainoastaan niihin asioihin, joita sijaishuollon järjestäminen ja toimeenpaneminen edellyttävät välttämättä. Huolimatta tästä sosiaaliviranomaisen viranhaltijalla on kuitenkin viimekätinen päätösvalta.¹⁶⁵

Toimivaan ja hyvään yhteistoimintaan kuuluu se, että vanhempia ja huoltajia informoidaan lapsen elämään liittyvistä tärkeistä hoitoon ja huolenpitoon liittyvistä päätöksistä. Pääsääntöisesti ennen kuin tehdään ratkaisu, koskien lapsen terveyttä tai koulutusta, lapsen huoltajaa tulisi kuulla ja saada tarvittaessa huoltajan hyväksyntä tehtävälle ratkaisulle tai toimenpiteelle.¹⁶⁶

5. Lapsen etu

5.1. Oikeudellisena käsitteenä

Lapsen oikeuksien komitea on todennut, että lapsen oikeus esittää omat näkemyksensä niin, että nämä näkemykset otetaan huomioon eli toisin sanottuna lapsen oikeus osallistua häntä koskeviin asioihin, on keskeinen osa YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattua lapsen edun määritelmää. Lapsen osallisuus on siis kiinteästi yhteydessä lapsen edun

¹⁶⁴ Taskinen 2010, s. 141.

¹⁶⁵ Rätty 2015, s. 441.

¹⁶⁶ Rätty 2015, s. 441.

harkintaa.¹⁶⁷ Lapsen etu on keskeinen periaate lapsioikeudessa ja sillä on suuri merkitys päätöksenteossa. Jotta lapsen etua voidaan arvioida edellyttää se, että lapsi on voinut osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn ja ilmaista omat mielipiteensä.¹⁶⁸ Kurki-Suonio toteaa kirjassaan, että ”lapsen etu on nykyisin otettava huomioon johtavana tulkintaperiaatteena kaikissa lapsioikeudellisissa ratkaisuisa”.¹⁶⁹ Kurki-Suonion mukaan lapsen etu on kuulunut suomalaiseen oikeuteen jo ennen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen voimaantuloa.¹⁷⁰ Lapsen etu on siis jo pitkään ollut ratkaisujen sisältöä määrittävä normi silloin, kun tuomioistuimissa päätetään lasten henkilökohtaisista olosuhteista. Lapsenhuoltolaissa, sekä vuoden 1983 lastensuojelulaissa oli jo säännökset siitä, että ratkaisujen on toteutettava lapsen etua.¹⁷¹

Lapsen oikeuksien komitea korostaa, että lapsen etu muodostuu kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin komitean mukaan lapsen etu on *aineellinen oikeus*. Tällä tarkoitetaan sitä, että lapsen etu arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon ja on harkinnan lähtökohta, kun tehdään lapsia koskevia päätöksiä. Toiseksi komitean mukaan lapsen etu on *perustavanlaatuinen tulkintaperiaate*. Tämän takana on ajatus siitä, että jos käsiteltävänä olevassa asiassa on useita tulkintavaihtoehtoja, on näistä vaihtoehtoista valittava se, joka parhaiten vastaa ja toteuttaa lapsen etua. Kolmanneksi lapsen etu komitean mukaan on *menettelysääntö*. Tämä tarkoittaa sitä, että aina kun tehdään lapsiin kohdistuvia päätöksiä, on päätöksenteossa arvioitava päätöksestä mahdollisesti koituvia joko myönteisiä tai kielteisiä vaikutuksia kyseiseen lapseen. Päätöksen perusteluista tulee ilmetä, että lapsen etu on otettu huomioon päätöksenteossa.¹⁷²

Pajulammi kertoo kirjassaan, että kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on korostettu sitä, että lapsen etua ei ole tarkoitus määritellä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaisesti, vaan ennemminkin tahdotaan viestittää sitä, että lapsen etua koskevaa harkintaa ei voida sivuuttaa lapsia koskevissa toimissa.¹⁷³ Pajulammin mukaan

¹⁶⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 12 (2009), s. 16-17.

¹⁶⁸ De Godzinsky 2014, s. 1.

¹⁶⁹ Kurki-Suonio 1999, s. 4.

¹⁷⁰ Kurki-Suonio 1999, s. 4.

¹⁷¹ Tolonen 2015, s. 74-75.

¹⁷² Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 14 (2013), s. 4.

¹⁷³ Pajulammi 2014, s. 187.

oikeuskirjallisuudessamme on huomautettu, että lapsen etu ei voi olla ainoa periaate, joka otetaan huomioon lasta koskevassa asiassa.¹⁷⁴ Lapsen oikeuksien sopimus antaa siis hyvät lähtökohdat sille, kuinka lapsen etu tulee ymmärtää ja arvioida, mutta on huomioitava se, että kyseinen periaate ei kuitenkaan voi olla ainoa periaate, jonka perusteella lasta koskeva asia tulee ratkaista.

Lapsen etu on yksi lapsioikeuden johtavista periaatteista. Lapsen edun käsitteellä ei ole itsenäistä aineellista sisältöä, vaan se on normatiivinen käsite. Tämä tarkoittaa lähinnä sitä, että lapsen etua ei voida määritellä yleisesti ja tyhjentävästi. Tämä johtuu siitä, että mietittäessä mikä on lapsen edun mukaista, on kysymys aina yksilökohtaisesta harkinnasta, johon vaikuttaa osakseen kaikki lapsen elämän olosuhteet, kuten ikä, lapsen sekä vanhempien olosuhteet. Lapsen edussa on aina kysymys perusoikeuksien toteutumisesta. Käsite lapsen etu muodostaa sekä positiivisen että negatiivisen ulottuvuuden. Positiivinen ulottuvuus viittaa lapsen oikeudellisesti suojattuihin intresseihin. Positiivinen ulottuvuus tarkoittaa siis sitä, mikä elämässä on lapsen edun mukaista. Näitä asioita ovat muun muassa hyvä hoito ja huolenpito, oikeus koskemattomuuteen, oikeus vanhempiin ja heiltä tulevaan kiintymykseen. Negatiivinen ulottuvuus tarkoittaa luonnollisesti kaikkea mikä on positiivisuuden vastakohta. Toisin sanottuna siis sitä, mikä katsotaan olevan lapsen edun vastaista eli kaikki ne seikat, jotka vaarantavat lapsen hyvinvoinnin ja hoidon.¹⁷⁵ Itse olen lähestynyt käsitettä lapsen etu ainoastaan positiivisen ulottuvuuden kautta, kunnes luin Aerin kirjasta negatiivisesta ulottuvuudesta. Henkilökohtaisesti saan laajemman otteen käsitteestä, kun lähestyn ja pohdin sitä molemmasta suunnasta. Luonnollisesti se antaa perspektiiviä käsitteelle useammasta näkökulmasta.

Lapsen edun merkitys aineellisessa lainsäädännössämme liittyy siihen, mikä asema käsitteellä on lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. Sopimuksen mukaan viranomaisten on toiminnassaan otettava huomioon myös lapsen oikeudet, ei siis vain lapsen etua. Lapsen etu liittyy siis tiukasti lapsen ihmisoikeuksiin. Käsite ei siten viittaa ainoastaan yhteen käsitykseen lapsen parhaasta, vaan siihen että tilannekohtaisesti on otettava

¹⁷⁴ Pajulammi 2014, s. 189.

¹⁷⁵ Aer 2012, s. 24-25.

huomioon lapsen ihmisoikeudet ja niiden suojaamisen tarve. Lapsen edun turvaamiseksi on toteutettava parhaaksi katsottava vaihtoehto, joka voi olla myös lapsen oman tahdon vastainen.¹⁷⁶

5.2. Edun huomioon ottaminen

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on otettava lapsen etu huomioon ensisijaisesti. Lapsen oikeuksien komitea on todennut yleiskommentissaan, että jokaisessa lasta koskevassa toimessa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. On huomattava, että toimella ei tarkoiteta ainoastaan itse päätöksiä vaan myös kaikkia tekoja, menettelytapoja, ehdotuksia, palveluita, menettelyjä ja muita toimenpiteitä, jotka koskevat lasta joko suoraan tai välillisesti. Lapsen oikeuksien komitea kuvailee yleiskommentissaan lapsen etua monimutkaiseksi käsitteeksi, jonka sisältö tulee määrittää aina tapauskohtaisesti lapseen ottaen huomioon hänen erityistilanteensa. Komitean kommentin mukaan lapsen etu on otettava aina ensisijaisesti huomioon kaikkien täytäntöönpanotoimenpiteiden hyväksymisessä. Yleiskommentissa lapsen edun käsitteen vahvaa asemaa perustellaan lapsen erityisasemalla. Lapsilla on heikompi mahdollisuus saada etunsa huomioon otetuksi verrattuna aikuisiin. Tämän lisäksi henkilöiden, jotka tekevät lapsia koskevia päätöksiä, tulee olla tietoisia lasten eduista. Lapsen etua tulee korostaa, koska muuten se jätetään usein huomioimatta.¹⁷⁷

Lastensuojelua toteutetaan lapsen hyväksi ja hänen tarpeistaan lähtien. Lastensuojelulaissa lapsen edun periaate on nostettu korostettuun asemaan. Lapsen etu tulee esille lastensuojelulain 4 §:ssä. Lapsen edun toteuttamisessa on kyse lapsen hyvinvoinnin takaamisesta. Lapsen etu on otettava huomioon kaikissa lastensuojelulain mukaisissa ratkaisuisissa huolimatta siitä, onko lainkohdassa viitattu lapsen etuun. Kun arvioidaan lastensuojelun tarvetta, on ensimmäisenä otettava huomioon lapsen etu.

¹⁷⁶ Aer 2012, s. 26.

¹⁷⁷ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 14 (2013), s. 7-10.

Lastensuojelulain 4 § ei määritä sitä, miten lapsen etu on otettava huomioon eikä sitä, mikä konkreettisesti on lapsen etu, vaan normi vaatii, että periaatteiden toteutumista arvioidaan nimenomaan lapsen kannalta, eikä yhteiskunnan tai vanhempien kannalta. Lapsen edun etusija tarkoittaa sitä, että päätöksenteossa vanhempien intressit sivuutetaan ja valitaan lopputulos, joka palvelee lapsen etua parhaiten.¹⁷⁸

Lapsen etua on se, että lapsella on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.¹⁷⁹ Kun lapsen etua määritetään, on kuitenkin kiinnitettävä huomiota lapsen omiin mielipiteisiin ja käsityksiin. Lapsen edun huomioon ottaminen edellyttää päätöksenteossa sitä, että viranomaisella on käsitys lapsen omasta mielipiteestä suunniteltuun lastensuojelutoimenpiteeseen. Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan lapsen oikeus kuulluksi ja otetuksi vakavasti on yksi perusarvoista. Lapsen etu ei ole toteutettavissa, jos lapsella ei ole riittävästi tietoja mielipiteensä pohjaksi. Tämän vuoksi on aina varmistettava lapsen tiedollinen valmius esittää oma mielipiteensä asiasta. Hallinto-oikeudessa on lapsen kuulemisella konkreettinen merkitys siihen, mitä tarkoitetaan lapsen edulla.¹⁸⁰ Tässä kohtaa on kuitenkin hyvä muistaa se, ettei lapsen tahto tai mielipide ole sama asia kuin lapsen etu. Mutta se on otettava kuitenkin osaksi päätösharkintaa.

5.2.1. Etu huostaanotossa

Huostaanottoa harkittaessa on siis pohdittava ja selvítettävä, miten huostaanotto tosiasiallisesti ajaa lapsen etua. Huostaanotto on vakava toimenpide, jolla puututaan perhe-elämän suojaan, joten harkinnan tulee olla vakavaa. On löydettävä ne perusteet, joiden mukaan huostaanotto on lapselle eduksi. Uskon, että tietyntilanteissa tähän kysymykseen vastaaminen on hyvin helppoa. Esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi elää ja asuu sellaisen vanhemman tai vanhempien kanssa, jolla on paha alkoholiongelma tai vaihtoehtoisesti väkivaltaisessa kodissa. Sellaisessa tilanteessa taas, kun huostaanoton edellytys löytyy lapsen käyttäytymisestä ja lapsi kokee omaksi edukseen kuitenkin

¹⁷⁸ Aer 2012, s. 28-33.

¹⁷⁹ Lastensuojelun käsikirja; lapsen etu.

¹⁸⁰ Aer 2012, s. 201-202.

jäämisen vanhempiensa luokse, tilanne on paljon vaikeammin arvioitaessa viranomaisten puolesta. On siis punnittava lapsen etua eri näkökulmista ja ajateltava lapsen edulla nimenomaan lapsen etua, ei vanhempien etua eikä ainoastaan lapsen mielipidettä. Kuten olen aiemmin maininnut ja miten Aer kirjoittaa kirjassaan ” lapsen edun turvaamiseksi on toteutettava parhaaksi katsottava vaihtoehto, joka voi olla myös lapsen oman tahdon vastainen”.¹⁸¹

5.4. Etu hallinto-oikeuksien päätöksissä

De Godzinsky on tutkinut tutkimuksessaan sitä, kuinka lasten etu näkyy hallinto-oikeuksien päätöksissä. Hän on tutkimuksensa tarkastelussa jakanut lapset kahteen ryhmään alle 12-vuotiaisiin ja yli 12-vuotiaisiin.¹⁸² De Godzinskyn mukaan alle 12-vuotiaita lapsia koskevissa päätöksissä lapsi on hyvin näkymätön. Hänen mukaansa lapsen etua ei arvioida systemaattisesti. Erityisesti puuttui arviointia sijaishuoltopaikkojen väliltä. Hänen mukaan lapsen edun arvioinnin ongelmat eivät tule esiin niissä tapauksissa, joissa lapsen huonot kasvuolosuhteet ovat ilmiselviä. Tapauksissa taas, joissa on kysymys huostaanottoperusteista, jotka eivät ole niin selviä, ongelmat lapsen edun arvioinnista käyvät ilmeiseksi. Nimenomaan näissä tapauksissa korostuu tuomioistuimen aktiivisen prosessin johdon merkitys. De Godzinskyn mukaan olisi hyvin tärkeää, että kodin olosuhteet ja puutteet huolenpidossa arvioidaan nimenomaan lapsen kannalta. Lapsen edun ensisijaisuus edellyttää lapsilähtöistä perustelua. Tämä tarkoittaa perustelua siten, että otetaan huomioon mitä huostaanoton perusteeksi esitetyt seikat merkitsevät päätöksen kohteena olevan lapsen kannalta.¹⁸³

Lasten kohdalla, jotka olivat täyttäneet 12 vuotta, esiintyi huomattavasti enemmän arviointia sijaishuoltopaikoista. De Godzinskyn mukaan tämä selittyy osittain sillä, että vanhempien lasten osallistuminen oli aktiivisempaa ja he esittivät enemmän omia käsityksiään siitä, minne heidät tulisi sijoittaa. Lisäksi vanhempien lasten kohdalla korostuu enemmän kuin pienten lasten kohdalla se, että sijoituspaikka vastaa lapsen

¹⁸¹ Aer 2012, s.26.

¹⁸² De Godzinsky 2014, s. 51.

¹⁸³ De Godzinsky 2014, s. 55.

tarpeisiin. Sen sijaan pienten lasten kohdalla kyse on usein perushoidon ja huolenpidon toteuttamisesta, jolloin erityispiirteet eivät saa niin suurta merkitystä. De Godzinskyn tutkimus osoittaa, että sekä alle että yli 12-vuotiaiden päätöksissä huostaanottoperusteita ja lapsen etua arvioitiin vahvasti vaarantamisedellytysten kautta.¹⁸⁴

Lapsen etu saadaan selville lähestymällä asiaa eri näkökulmista. Lapsen etua ei voida yksiselitteisesti selittää, koska jokaiselle lapselle se voi tarkoittaa eri asiaa. Jotta voidaan saada selville, mikä lapsen etu kussakin tapauksessa on, joudutaan asiaan paneutumaan yksilökohtaisesti. Jokaisen lapsen kohdalla harkinta on tehtävä erikseen. Yleisesti ymmärretään, että lapsen edun mukaista ovat hyvät kotiolosuhteet eli turvallinen ja välittävä koti. Kun lastensuojeluasiassa tulee tehdä päätös, joka on lapsen edun mukainen, se ei välttämättä ole aina helppoa. Lapsen etu ei useimmiten ole yksiselitteisesti löydettävissä, vaan se vaatii asioiden punnintaa eri kannoilta. Lapsen oma käsitys omasta edustaan, ei aina ole rinnasteinen todellisuuteen. Näin ollen joskus voidaan joutua tekemään päätöksiä, joissa lapsi saattaa kokea päätöksen olevan hänen etunsa vastainen. Joskus tällainen lapsen tahdonvastainen päätös on juuri sellainen, joka takaa lapsen edun. Lapsen taikka vanhempien mielipiteestä riippumatta viranomaisten tulee tehdä päätös sen pohjalta, mikä on oikeasti lapsen edun mukaista. Kiteytettynä lapsen etu on sitä, mikä on eduksi lapsen hyvinvoinnille ja hyvinvoinnin takaamiselle.

5.4.1. Etu päätöksen perusteluissa

Perustelut ovat iso osa tuomioistuimen päätöstä. Niiden avulla asianosainen voi reagoida päätöksessä mahdollisesti oleviin virheisiin tai puutteisiin, joita on voinut olla tuomioistuimen toiminnassa taikka päätöksenteossa. Tämän lisäksi perustelujen avulla asianosainen voi hakea muutosta päätökseen. Toiselta kannalta, kun päätös on perusteltu hyvin ja perustelut ovat ymmärrettäviä ja vakuuttavia, asianosainen hyväksyy helpommin tällaisen ratkaisun.¹⁸⁵

¹⁸⁴ De Godzinsky 2014, s. 57-58.

¹⁸⁵ De Godzinsky 2014, s. 26-27.

Tuomioistuimen perusteluiden merkitys on iso, kun on kyse lapsen edun ja osallisuuden tosiasiallisen toteutumisen kontrolloimisesta. Perustelujen tärkeyttä on korostettu lastensuojelulain esitöissä, lapsen oikeuksien komitean kannanotoissa sekä oikeuskirjallisuudessa. Päätöksen perusteluista pitää ilmetä, kuinka lapsen etu on huomioitu, mihin selvitykseen lapsen etu perustuu ja miten sitä on punnittu suhteessa muihin intresseihin.¹⁸⁶ Lastensuojelulain esitöistä käy ilmi, kuinka päätöksen perustelu korostuu erityisesti silloin, kun päätös on lapsen tahdon vastainen.¹⁸⁷

De Godzinsky on tutkimuksessaan haastatellut tuomareita siitä, millaista on päätöksen tekeminen ja sen perusteleva lastensuojeluasioissa sekä mikä on lapsen edun asema päätösharkinnassa.¹⁸⁸ Haastatteluiden perusteella de Godzinskyn mukaan selvisi, että tuomareiden oli vaikea puhua lapsen edusta ja vastaukset siitä olivat hyvin lyhyitä. Usealla tuomarilla lähtökohtana oli, että ratkaisuharkinta tapahtuu itsestään lapsen edun ehdoilla. Monet tuomareista totesivat sen taas olevan enemmän ajatuksissa tapahtuva operaatio, jota vaikea laittaa paperille. De Godzinsky toteaa, että tähän voi vaikuttaa lapsen edun käsitteen epämääräisyys sekä yleiset päätöksen perustelemiseen liittyvät vaikeudet, kuten aikaresurssi. Tuomarit toivat haastattelussa esille lapsen edun huomioon ottamisesta ja arvioinnista lapsen iän ja sijaishuoltopaikan valinnan. Tutkimuksessa tuli haastatteluiden perusteella esiin jako helppoihin ja vaikeisiin huostaanottotapauksiin. Helppoissa tapauksissa oli kysymys siitä, että huostaanoton peruste oli selkeä eli kyseessä oli esimerkiksi vakavaa alkoholiongelmaa taikka lapsen pahoinpitelyä. Näissä tapauksissa useat tuomarit kokivat, että lapsen tarkempi edun arviointi oli tarpeetonta, koska päätöksessä kuvatut olosuhteet selittivät itsessään jo lapsen edun mukaisuuden. Aina tapaukset eivät ole helppoja, vaan vastaan voi tulla vaikea huostaanottotapaus, jossa tapauksen tosiasiat eivät itsessään perusteleva päätöksen lopputulosta. Tällaisissa tapauksissa korostuu asian selvittäminen tuomioistuimen toimesta ja päätöksen perustelun laatu.¹⁸⁹

¹⁸⁶ De Godzinsky 2014, s. 26.

¹⁸⁷ HE 252/2006 vp, s. 131.

¹⁸⁸ De Godzinsky 2014, s.65.

¹⁸⁹ De Godzinsky 2014, s. 73-75.

5.5. Käsitteen avoimuuden negatiiviset puolet

Koska lapsen edun määrittäminen tapahtuu tapauskohtaisesti, edellyttää se tulkinta-apua juridiikan ulkopuolelta. Oikeuskirjallisuudessa tämän on pelätty olevan vaikeaa lakimiehille. Haastetta luo lisäksi se, että eri tieteenaloilla ja tieteenalan koulukunnissa lapsen edun käsitteen erot voivat olla suhteellisen isoja. Tämä nimenomaan sen vuoksi, koska ei ole nimenomaista määritelmää siitä, mikä on lapsen etu. On vain olemassa suuntaviitteitä ja ohjeita siitä, mitkä vaikuttavat sen määräytymiseen, ja mitä on huomioitava harkittaessa ja päätettäessä siitä, mikä on lapsen etu kussakin tapauksessa. Tämän lisäksi lapsen edun käsitteelle kulloinkin annettu sisältö riippuu väistämättä henkilön omasta arvomaailmasta ja elämäkokemuksesta.¹⁹⁰

Ratkaisuperusteena lapsen etua on kuvattu avoimeksi, joustavaksi sekä harkinnanvaraiseksi. Vaikka nämä kuulostavat positiivisilta piirteiltä, niin ne ovat myös antaneet aihetta arvostelulle. Ratkaisukriteerinä lapsen etua on kritisoitu liian väljäksi sekä sisäisesti ristiriitaiseksi. Kritiikissä lapsen edun korostaminen on nähty lapsen oikeuksien sekä perheen autonomian kaventajana sen sijaan, että se olisi koettu oikeuksien tulkintaa tasapainottavana tekijänä.¹⁹¹

De Godzinsky kirjoittaa teoksessaan *Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä*, että ”avoimuus on kaksiteräinen miekka”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että lapsen edun käsitteen avoimuudessa on hyvät ja huonot puolensa. Hänen mukaansa se avaa toisaalta mahdollisuuden laajaan todistusharkintaan ja monitieteellisten näkökulmien hyväksikäyttöön. Tämä voi johtaa hyvin harkittuihin ja perusteltuihin päätöksiin. Kun taas toisaalta hyvin vapaa arviointi lapsen edusta voi olla asianosaisten oikeusturvan osalta ongelmallinen, koska käytännössä on mahdollista, että käsitteen soveltaminen voi johtaa erilaisiin päätöksiin silloinkin, kun siihen ei ole perustetta. Tahdottua ratkaisuvaihtoehtoa on helppo tukea aineistolla, jolloin päätöksen virheellisyyttä on vaikea osoittaa. De Godzinskyn mukaan siitä, että lapsen etu käsite avaa

¹⁹⁰ De Godzinsky 2014, s. 14.

¹⁹¹ Tolonen 2015, s. 76.

useita ratkaisuperusteita seuraa se, että tuomioistuin ei voi arvioida sitä oikeustieteelle tyypillisellä oikein-väärin akselilla. Tämän vuoksi ratkaisu perustellaan syllogismimallin sijaan argumentoinnin avulla. Tämän on pelätty johtavan siihen, että suositaan kaavamaisia ratkaisuvaihtoehtoja ja että ratkaisu perustetaan ainoastaan lakonisesti toteamukseen lapsen edusta.¹⁹² Jotta lapsen edusta ei tulisi vain lakonista lausetta, voidaan siihen vaikuttaa sillä, että kiinnitetään huomiota tuomioistuinten perustelujen laatuun. Pelkkä lause lapsen edusta ei riitä avaamaan lapsen edun tosiasiallista sisältöä käsillä olevassa tapauksessa, vaan se vaatii, että edun harkintaa selvitetään perusteellisesti päätöksen ratkaisussa.¹⁹³

De Godzinskyn mukaan oikeuskirjallisuudessa on pyritty korostamaan lapsen edun arvioinnin kontrolli- ja ohjaustarkoitusta ratkaisufunktion sijasta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsen etu ei olisi päätöksenteossa suoraan ratkaisuperusteena, vaan se nimenomaan kontrolloisi ja ohjaisi ratkaisun tekemistä. Kontrollifunktion tavoitteena on, että lapsi voi käyttää kaikkia oikeuksiaan ja että kaikki häneen liittyvät velvoitteet on täytetty ja ohjausfunktion tavoite on se, että asiassa saavutetaan lapsen kannalta kaikkein parhain ratkaisu. Tämän avulla on pyritty ratkaisemaan ongelmia, joita esiintyy lapsen edun käsitteen arvioinnista.¹⁹⁴ Tolonen kirjoittaa, että ”ratkaisunormina lapsen etu on nähtävä enemmän tarkastelunäkökulmaa ohjaavana”.¹⁹⁵ Mielestäni kyseinen lause selittää ja ohjaa todella hyvin sitä, kuinka lapsen etuun tulisi suhtautua. Lapsen etu antaa eri näkökulmia, joita tulee tarkastella ratkaisua tehtäessä ja näiden näkökulmien avulla saadaan selvitettyä kussakin tapauksessa olevan lapsen etu. Pajulammin mukaan oikeuskirjallisuudessa todetaan usein, että lapsen etu ei sinänsä kerro vielä mitään konkreettisten tilanteiden järjestymisestä vaan lastensuojeluasioissa joudutaan arvioimaan useita näkökulmia ja niiden kautta pyritään löytämään lapsen edun mukainen lopputulos.¹⁹⁶

¹⁹² De Godzinsky 2014, s. 14-15.

¹⁹³ Pajulammi 2014, s. 184.

¹⁹⁴ De Godzinsky 2014, s. 15.

¹⁹⁵ Tolonen 2015, s. 76.

¹⁹⁶ Pajulammi 2014, s. 418.

6. Lapsen osallisuus

6.1. Oikeus osallistua

Bardyn mukaan lapsen osallisuus tarkoittaa vahvaa asemaa sekä tiedon tuottajana, että vastaanottajana.¹⁹⁷ Lapsen osallisuus on lapsen oikeutta vaikuttaa.¹⁹⁸ Yleisesti lapsen osallisuutta voidaan kuvata tilanteeksi, jossa lapsen mielipiteitä ja näkemyksiä kuunnellaan ja jossa lapsen mielipiteet otetaan huomioon päätöksenteossa. Oikeudellisesti lapsen osallisuutta taas voidaan kuvata juridisesti velvoittavana oikeutena, jonka viimekädessä valtio on velvollinen turvaamaan lapselle. Sitoutuessaan YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja säätäessään perustuslakiin lapselle oikeuden vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystä vastaavalla tavalla, valtio on sitoutunut turvaamaan lapsen osallisuutta.¹⁹⁹

Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan lastensuojelulain neljä luvun säännöksillä, jotka koskevat lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista, puhevallan käyttöä ja edunvalvontaa, pyritään turvaamaan lapsen osallisuus. Tämän lisäksi kyseisillä säännöksillä halutaan turvata lapsen ikätason ja kypsyyden mukainen vaikutusmahdollisuus lasta itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Hallituksen esityksen mukaan näillä osallisuutta koskevilla säännöksillä pyritään edistämään kaiken ikäisten lasten näkemysten huomioon ottaminen lastensuojelussa. Siten myös pienellä lapsella tulisi olla tosiasiallinen mahdollisuus ilmaista oma näkemyksensä häntä koskevassa asiassa.²⁰⁰

On huomattava, että lapsen osallistuminen itseään koskevaan päätöksen tekemiseen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi saisi päättää omasta asiastaan.²⁰¹ Lapsen etu ei ole aina sama asia kuin lapsen tahto. Kuten aiemmin on jo tullut esiin, lapsen osallisuus on

¹⁹⁷ Bardy 2009, s. 125.

¹⁹⁸ Hakalehto-Wainio 2013, s. 39.

¹⁹⁹ Pajulammi 2014, s. 142.

²⁰⁰ HE 252/2006, s. 83.

²⁰¹ Pajulammi 2014, s. 143.

kiinteässä yhteydessä lapsen etuun.²⁰² Pajulammin mukaan ” oikeus osallistua on niin keskeinen lapsioikeudellinen periaate juuri siksi, että se tuo lapsen osaksi niitä menettelyitä, joissa hänen asioistaan ollaan päättämässä mutta joista hän ei itse voi oikeustoimikelvottomuutensa, asianosaiskelvottomuutensa tai oikeudellismuodollisen toimintakykynsä puuttumisensa vuoksi itsenäisesti päättää tai lausua. Näin ollen osallisuus toimii lapsen rajoitetun oikeustoimikelpoisuuden täydentäjänä ja korjaajana”.²⁰³ Osallisuuden turvaamisella ei olisi siinä tapauksessa niin suurta merkitystä, jos lapsi voisi juridisesti täysivaltaisen tavoin päättää ja lausua asiassaan.²⁰⁴

Kun määritetään lapsen prosessuaalista asemaa, asettuvat vastakkain lapsen osallistuminen ja lapsen suojeleminen. Pohdittavana on siten, tuleeko lasta suojella prosessilta vai suojellaanko lasta prosessilla.²⁰⁵ Tolosen mukaan osallistumisen ja suojelemisen tasapainottaminen edellyttää sitä, että lapsen osallistuminen sovitetaan lapsen iän ja kehitystason sekä asian selvittämisen tärkeyteen eli siihen, kuinka tärkeästä ratkaisusta on kysymys lapsen kannalta.²⁰⁶ Pajulammin mukaan molemmat oikeudet, oikeus osallistua ja oikeus tulla suojelluksi, tähtäävät lapsen hyvinvointiin sekä oikeudenmukaiseen kohteluun. Kysymys on siten näiden kahden oikeuden välisestä tasapainosta. Pajulammin mukaan sen sijaan, että nämä periaatteet asetettaisiin vastakkain, ne tulisi nähdä rinnakkain, siten ettei kumpaakaan periaatetta voida soveltaa ilman toisen periaatteen huomioimista.²⁰⁷ Mielestäni asian voi ilmaista myös siten, että lasta suojellaan sillä, että hän on oikeutettu osallistumaan häntä itseään koskevan asian käsittelyyn. Se, että lapsi voi osallistua, on osa lapsen suojelelun.

On huomattava, että lapsen oikeus osallistua on nimenomaan oikeus. Siten lapsella ei ole velvollisuutta osallistua asian käsittelyyn, vaan lapsi voi halutessaan jättäytyä kokonaan passiiviseksi asiassa. Siinä tapauksessa, että lapsi päättää jättäytyä passiiviseksi asiassa, ei siitä seuraa negatiivisia seuraamuksia hänelle.²⁰⁸

²⁰² Pajulammi 2014, s. 181.

²⁰³ Pajulammi 2014, s. 300.

²⁰⁴ Pajulammi 2014, s. 300.

²⁰⁵ Tolonen 2015, s. 155.

²⁰⁶ Tolonen 2015, s. 360.

²⁰⁷ Pajulammi 2014, s. 192-193.

²⁰⁸ De Godzinsky 2014, s. 18.

Bardy kirjoittaa siitä kuinka tärkeää lapsen osallistumisessa on aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. Hänen mukaansa on tärkeää nähdä lapsi yksilönä ja hänen lähtökohdistaan käsin, koska siten voidaan vahvistaa lapsen osallistumista. Bardy kirjoittaa siitä, kuinka tärkeää on, että huolimatta siitä, että lapsen tieto on ristiriidassa aikuisten tietojen kanssa taikka kun lapsi kertoo sellaisen tiedon, joka aikuisten mielestä ei ole yhtä relevanttia asiassa kuin lapsen mielestä, että lasta kuullaan silti. Tämän avulla voidaan vahvistaa lasten osallistumista.²⁰⁹

6.2. Lapsen mielipiteen selvittäminen

Mielipiteen selvittäminen kohdistuu alle 12-vuotiaaseen lapseen ja kuuleminen taas yli 12 vuotta täyttäneisiin lapsiin. Juridisesta näkökulmasta mielipiteen selvittämisessä ja kuulemisessa on kyse eri asioista, mutta tästä huolimatta niitä yhdistää sama asia. Kummassakin on yhtä aikaa kysymys lapsen prosessuaalisesta osallistumisoikeuden toteutumisesta sekä lapsen mielipiteen selvittämisestä ratkaisua varten.²¹⁰ De Godzinsky toteaa kirjassaan ”lapsen kuulemisen tarkoituksena on selvittää, mikä on lapsen mielipide omaa huostaanottoaan koskevassa asiassa”.²¹¹ Mielipiteen selvittämiseksi voidaan laskea kaikki osallisuutta koskevat tilanteet, joissa on kyse asian selvittämisestä ilman juridista kuulemisvelvoitetta.²¹²

Lastensuojelulain 20 §:ssä säädetään lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta. Lähtökohtana huostaanottoasioissa on, että kaiken ikäisillä lapsilla on oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn ilmaisemalla omat toiveensa ja mielipiteensä. Lastensuojelulain mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Lisäksi kyseinen lainkohta täsmentää, ettei lapselle saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä. (LSL 20 §) Lapsen

²⁰⁹ Bardy 2009, s. 124.

²¹⁰ De Godzinsky 2014, s. 19.

²¹¹ De Godzinsky 2012, s. 98.

²¹² Pajulammi 2014, s. 145.

tulee saada kuitenkin sellaista tietoa, joka ei ole hänelle vahingoksi, jotta hän voi muodostaa oman mielipiteensä asiaan. Lapselle tulee antaa riittävät tiedot asiasta, jotta hän voi muodostaa asiasta oman näkemyksensä. Lapselle annettava tieto on erityisen tärkeää lapsen mielipiteen selvittämiseksi.²¹³ Hallituksen esityksen mukaan käytännössä mielipiteen selvittämistä tehostetaan vaatimuksella kirjata lapsen mielipiteen selvittämistapa sekä mielipiteen sisältö lastensuojeluasiakirjoihin.²¹⁴

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti ja heidän tulee saada vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla. (PerL 6 §:n 3 momentti) Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklassa säädetään samasta asiasta. Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan lapsen mielipiteen sekä lapsen näkemysten selvittämisen tulee olla keskeinen periaate lastensuojelussa. *Lapsen omat toivomukset ja mielipide on pyrittävä selvittämään lapsen iästä huolimatta* häntä koskevassa lastensuojelua koskevassa asiassa ja ne on myös otettava huomioon. Se, että lapsen mielipide otetaan huomioon ei tarkoita, että lapsella on päätösvalta asiassa eli toisin sanoen lapsen mielipide ei ole yhtä kuin päätös. Siltä osin kuin lapsen toiveita tai mielipidettä ei ole ratkaisussa noudatettu, on sen osalta esitettävä perustelut, joten tästä voidaan jo päätellä, kuinka suuri merkitys lapsen mielipiteellä on käytännössä.²¹⁵ Rädyn mukaan mitä tärkeämmästä asiasta lapsen elämään liittyvästä asiasta on kysymys, sitä enemmän lapsen omalle mielipiteelle tulee antaa arvoa mietittäessä ratkaisuvaihtoehtoja.²¹⁶

Lapsen mielipiteen selvittämisessä on otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso, joten käytettävät menetelmät selvittämisessä määräytyvät sen mukaan. Kun kysymyksessä on pieni lapsi, hänen käyttäytymistään voidaan havainnoida ja tämän kautta selvittää hänen mielipiteitään. Selvittäminen voi tapahtua myös välillisesti lapselle läheisten henkilöiden avulla, esimerkiksi kuulemalla päiväkodin henkilöstöä. Kun kyseessä on lähes kouluikäinen, taikka sitä vanhempi lapsi, mielipiteen selvittäminen tapahtuu lähinnä

²¹³ De Godzinsky Lakimies 6/2015, s. 868.

²¹⁴ HE 252/2006 vp, s. 131.

²¹⁵ HE 252/2006 vp, s. 130-131.

²¹⁶ Rätty 2015, s. 186.

keskustelemalla.²¹⁷ Aer kirjoittaa kirjassaan siitä, kuinka lapsen kehitystaso vaikuttaa siihen, onko lapsen mielipiteellä käytännössä aitoa oikeudellista merkitystä. Aerin mielestä pienten lasten havainnointia ei ole tarvetta kuvata mielipiteen selvittämiseksi. Hänen mukaansa pienen lapsen käyttäytyminen voidaan ottaa huomioon asian selvityksenä.²¹⁸

Kun lapsen mielipidettä selvitetään, on varmistuttava siitä, että lapsi voi vapaasti ilmaista käsityksensä asiasta. On myös huomattava, että lapsella on täysi oikeus olla ilmaisematta mitään. Hänellä on myös oikeus tietää, miksi ja missä asiassa häntä kuullaan, sekä mihin kuulemissa saatuja tietoja tullaan käyttämään. Lapsen mielipide pitäisi pyrkiä selvittämään mahdollisimman myönteisellä tavalla ja mielipiteen selvittämisestä ei saisi koitua tarpeettomasti haittaa lapselle eikä hänen suhteisiinsa läheisiin.²¹⁹ Lapsen mielipidettä selvittäessä tulee huomioida se, että lapsella saattaa olla suhteessa vanhempiin tai muihin läheisiin lojaliteettiristiriitoja, jotka saattavat vaikuttaa hänen mielipiteeseensä. Tästä johtuen lapsi saattaa ilmaista mielipiteensä eri tavoin riippuen tilanteesta ja kysyjästä. On myös huomattava, että lapsen mielipidettä on saatettu manipuloida lahjonnalla tai uhkailulla, jonka seurauksena kyseessä ei lainkaan ole lapsen oma henkilökohtainen mielipide asiasta. Tämän takia joskus voidaan joutua hankkimaan hyvinkin laaja aineisto, jotta voidaan varmistua, että kyseessä on lapsen oma mielipide.²²⁰

Aaltosen mukaan lapsen suojelemisen tarve voi olla ristiriidassa lapsen osallistumisoikeuden kanssa ja tämän vuoksi pienentää sitä. Lapsen oikeus suojeluun on otettu huomioon lastensuojelulain 20 §:ssä.²²¹ Kyseisen säännöksen mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen voi vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos mielipiteen selvittäminen on muutoin tarpeetonta. (LSL 20 § 3 momentti) Edellä mainittua säännöstä ei ole tarkoitus soveltaa silloin, kun kyse on pienistä lapsista ja lapsista, jotka eivät kykene ymmärtämään asiaa eivätkä siten ilmaisemaan siitä näkemystään. Aerin mukaan lapsen psyykkinen tila voidaan asettaa

²¹⁷ HE 252/2006 vp, s. 131.

²¹⁸ Aer 2012, s. 203-204.

²¹⁹ HE 252/2006 vp, s. 131.

²²⁰ Rätty 2015, s. 187.

²²¹ Aaltonen 2009, s. 257.

mielipiteen selvittämisen edelle. Tällaisesta tilanteesta voi olla kyse, kun lapsen mielipiteen selvittäminen olisi mahdollista ja se olisi tarpeellista asian kannalta, mutta lapsen henkinen tila estää kuitenkin mielipiteen selvittämisen. Lapsen mielipiteen selvittäminen voi olla tarpeetonta sen vuoksi, että hänen mielipiteensä on jo aiemmin tullut selkeästi sosiaalitoimen tietoon.²²²

6.2.2. Mielipiteen merkitys päätöksenteossa

Lapsen mielipiteen merkitys häntä koskevassa ratkaisussa voidaan jakaa kolmeen ryhmään, riippuen siitä millainen määräämisoikeus lapsella on asiassa lainsäädännön mukaan. Ensinnäkin lapsella voi olla asiassa itsemääräämisoikeus, tällöin lapsi voi päättää asiassa ilman huoltajan suostumusta. Toiseksi lapsella voi olla myötämääräämisoikeus, joka tarkoittaa, että lapsen tahdon toteutuminen asiassa edellyttää lisäksi huoltajan suostumusta asiaan. Kolmantena lapsen mielipiteellä voi olla merkitystä informaationa, kun harkitaan lapsen edun mukaista ratkaisua. Kyseisessä tilanteessa lapsen tahto voi saada painoarvoa hänen etunsa arvioinnissa, taikka se voi antaa ainoastaan informaatiota ratkaisun harkintaan.²²³ On kuitenkin huomattava, että itsemääräämisoikeus ja myötämääräämisoikeus ovat eri asioita kuin lapsen osallisuus ja vaikka lapselta puuttuisikin asiassa itsemääräämisoikeus se ei tarkoita sitä, etteikö hänen mielipiteitään otettaisi huomioon.²²⁴

Lapsen mielipide ja lapsen mahdolliset toiveet on otettava aina huomioon harkittaessa ratkaisua, joka on lapsen edun mukainen. Lapsen mielipiteet ovat osa aineistoa päätöstä tehtäessä. Hänen mielipiteensä taikka lapselta saatu muu tieto voi olla painoarvoiltaan erilaista. Tällä tarkoitetaan sitä, kun lapsen mielipide tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.²²⁵ Tämän lisäksi lastensuojelulakia koskevassa hallituksen

²²² Aer 2012, s. 204.

²²³ Aaltonen 2009, s. 241-242.

²²⁴ De Godzinsky 2014, s.22-23.

²²⁵ De Godzinsky 2014, s. 23.

esityksessä mainitaan, että sitä suurempi merkitys lapsen mielipiteelle on annettava mitä merkittävämpään asiaan mielipide koskee lapsen elämässä.²²⁶

Oikeuskirjallisuudessa on kehitetty oppi lapsen perustellusta mielipiteestä, jonka avulla voidaan arvioida lapsen mielipiteen merkitystä. Kyseisen opin mukaan lapsen ilmaisema tahto voi saada oikeudellista merkitystä ainoastaan siinä tapauksessa, että lapsen tahdonmuodostus täyttää tarvittavat edellytykset.²²⁷ On huomattava, että vaatimus on voimassa siitä huolimatta, vaikka lapsella olisi asiassa itsemääräämisoikeus. Lapsen mielipiteen, jolla on asiassa oikeudellista merkitystä, on täytettävä seuraavat edellytykset. Ensinnäkin lapsen tulee olla asian laatuun nähden riittävän päätöskykyinen. Tätä edellytystä harkittaessa otetaan huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Lasten yksilölliset erot itsenäisen mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa voivat olla suuria. Tämän takia jokaisessa tapauksessa tulisi aina erikseen arvioida kyseessä olevan lapsen kyky itsenäiseen tahdonmuodostukseen. Toiseksi lapsen on tullut saada ratkaistavasta asiasta tarpeeksi tietoa ja tieto on annettava lapselle siten, että hän voi ymmärtää sen. Lapselle tulee myös kertoa, mitä hänen esittämistään toivomuksesta seuraisi käytännössä. Kolmantena edellytyksenä on, että lapsi on harkinnut asiaa huolellisesti ennen mielipiteensä antamista. Lapsen kykyyn harkita huolellisesti mielipidettään sekä toivomuksiaan liittyy läheisesti päätöskykyyn. Lapsen saama informaatio sekä olosuhteet, missä hän ilmaisee mielipiteensä vaikuttavat lapsen mahdollisuuteen harkita omaa tahtoaan. Viimeisenä edellytyksenä on se, että lapsi on ilmaissut mielipiteensä aidosti omanaan eli ilman pakkoa, taivuttelua tai manipulointia. Kun nämä edellytykset täyttyvät, kyseessä on lapsen perusteltu mielipide, jolla voidaan katsoa olevan merkitystä ratkaisua tehtäessä.²²⁸

Edellä esitetyt edellytykset ovat tiukat sille, että kyseessä olisi lapsen perusteltu mielipide. Tätä on de Godzinskyn mukaan kritisoitu sillä, että jos näitä kyseisiä vaatimuksia perustellusta mielipiteestä sovellettaisiin yleisesti, niin hyvin pientä osaa aikuistenkaan mielipiteistä koettaisiin perustelluiksi ja otettaisiin huomioon. Kriitikoista

²²⁶ HE 252/2006 vp, s. 118.

²²⁷ De Godzinsky 2014, s. 23-24.

²²⁸ Aaltonen 2009, s. 244-250.

huolimatta oppi helpottaa lapsen mielipiteen arviointia ja sen huomioimista ja käyttämistä päätöstä tehtäessä. Voidaan todeta siis, että mitä paremmin perustellun mielipiteen edellytykset täyttyvät, sitä suurempi painoarvo mielipiteelle voidaan antaa. Huomionarvoista on se, että vaikka edellytykset eivät täytyisikään, lapsen antama tieto asiaan on aineistona todella arvokasta, koska lapsella on ollut tilanteessa ja hänellä on siksi oma käsityksensä tilanteesta. Lapsen mielipide on huomioitava aina päätöksenteossa sekä perusteluissa, vaikka päätöstä ei tehtäisikään lapsen tahdon mukaisesti.²²⁹ On muistettava, että vaikka kyseessä olisikin lapsen perusteltu mielipide, se ei tarkoita sitä, että päätös tehtäisiin automaattisesti mielipiteen mukaisesti. Perustellun mielipiteen mukana ei tule päätösvalta, vaikka mielipiteellä voi olla suuri merkitys asiassa.²³⁰

6.3. Lapsen kuuleminen

Oikeus kuulluksi tulemiseen liittyy lapseen, joka on täyttänyt 12 vuotta, jolla on oikeus käyttää huoltajansa rinnalla itsenäistä puhevaltaa.²³¹ Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan uudella lailla haluttiin täsmentää ja selkeyttää lapsen kuulemista koskevia säännöksiä ja siten vahvistamaan lapsen osallisuutta häntä koskevassa käsittelyssä.²³² Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa lastensuojeluasiassa. Häntä on kuultava jo huostaanottoasian valmistelun aikana sosiaalitoimessa. (LSL 20 §:n 2 momentti) Huolimatta siitä, että lapsi on aina asianosainen lastensuojeluasiassa, niin vasta 12-vuotiaasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti varaamalla hänelle tilaisuus lausua käsityksensä asiassa esitetyistä vaatimuksista ja selvityksistä. Lapsella joka on täyttänyt 12 vuotta, on itsenäinen puhevalta huoltajansa rinnalla, joten hänelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Siinä tapauksessa, että lapsi on alle 12-vuotias, kuullaan hänen edunvalvojaansa. Yleensä alle 12-vuotiaan lapsen edunvalvojana on lapsen huoltaja, jos näin ei ole edunvalvojaa on kuultava erikseen.²³³

²²⁹ De Godzinsky 2014, s. 25-26.

²³⁰ HE 252/2006 vp, s. 130.

²³¹ De Godzinsky 2014, s. 20.

²³² HE 252/2006 vp, s. 83.

²³³ Aer 2012, s. 202.

Lapsen oikeuksien komitea suosittelee, etteivät jäsenvaltiot ottaisi käyttöön ikärajoja, jotka rajoittaisivat lapsen oikeutta tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa.²³⁴ Tämän perusteella tässä on olemassa ristiriita, koska lapsen kuuleminen on sidottu 12 vuoden ikärajaan. Lapsen kuulemisen lisäksi myös lapsen puhevalta on sidottu tuohon samaan ikärajaan. Myös Mahkonen kiinnittää kirjassaan huomiota kuulemisen ikärajaan²³⁵. Pajulammi toteaa kirjassaan, että tilannetta lieventää se, että lapsella on aina kuitenkin oltava tilaisuus ilmaista asiassa mielipiteensä.²³⁶

6.3.1. Kuuleminen hallinto-oikeudessa

Lapsella on mahdollisuus tulla kuulluksi hallinto-oikeudessa sekä suullisesti että kirjallisesti. (LSL 86 §) Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan lapsen kuulemista tuomioistuimessa koskevalla säännöksellä, johon on otettu erityissäännökset lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta, halutaan vahvistaa lapsen oikeutta tulla kuulluksi sekä lapsen näkemyksien huomioon ottamista. Toisena tavoitteena näillä säännöksillä on suojella lasta tuomioistuimessa haitallisilta kokemuksilta, joita suullinen kuuleminen saattaa aiheuttaa. Hallituksen esityksessä todetaan, että lapsen mielipiteen selvittämisen tulee olla lapsen edun ratkaisemiseksi ja päätöksenteon oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi tarpeellista. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa häntä itseään koskevassa asiassa on hyvin tärkeää lapsen oikeusaseman kannalta. Lapsella tulisi olla oikeus tulla kuulluksi henkilökohtaisesti tuomioistuimessa häntä itseään koskevassa asiassa. On kuitenkin otettava huomioon, että nuoren lapsen kuuleminen hänen tahtonsa vastaisesti voi aiheuttaa lapselle suurta ahdistusta, sekä kääntyä lapsen etua ja asian selvittämistä vastaan.²³⁷

Lapsen kirjallinen kuuleminen tapahtuu valmistelun aikana tuomioistuimessa. Lapselle, joka on täyttänyt 12 vuotta, hallinto-oikeudesta lähetetään yleensä kirje, joko suoraan tai lapsen edustajan kautta, jossa lapselle kerrotaan, että hallinto-oikeudessa käsitellään

²³⁴ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti nro. 12 (2009), s. 8.

²³⁵ Ks. Mahkonen 2010, s. 112.

²³⁶ Pajulammi 2014, s. 417.

²³⁷ HE 252/2006 vp, s. 199.

hänen huostaanottoasiaansa ja että hänellä on oikeus, mutta ei velvollisuutta, kertoa mielipiteensä asiaan. Lapsen suullinen kuuleminen edellyttää sitä, että lapsi itse pyytää sitä taikka suostuu kuulemista koskevaan pyyntöön. Kuuleminen tapahtuu yleensä suullisen käsittelyn yhteydessä, mutta lapsen suojaamisen vuoksi erityisjärjestelyt ovat kuulemisen toteuttamiseksi mahdollisia.²³⁸ Siinä tapauksessa, että kuultava lapsi on alle 12-vuotias, häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti ainoastaan, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi eikä kuulemisesta aiheudu lapselle merkittävää haittaa. (LSL 86 §) Kun kyseessä on alle 12-vuotias lapsi, hallinto-oikeus arvioi aina itsenäisesti kuulemisen välttämättömyyden ja sen mikä merkitys ja vaikutus kuulemisella on asian selvittämiseksi, sekä sen minkälainen vaikutus kuulemisella voi olla lapseen. Siinä tapauksessa, jos hallinto-oikeus ei suostu kuulemaan alle 12-vuotiasta, vaikka lapsi itse sitä vaatii, on tuomioistuimen osoitettava, että kuulemisesta aiheutuisi haittaa lapselle.²³⁹ De Godzinskyn mukaan hallinto-oikeudet kuulevat lähtökohtaisesti vain 12 vuotta täyttäneitä.²⁴⁰

Rädyn mukaan lapsen henkilökohtaisessa kuulemisessa on otettava huomioon lapsen ikä, olosuhteet ja mielipide. Hallinto-oikeus voi järjestää lapsen henkilökohtaisen kuulemisen joko tuomioistuimessa tai sen ulkopuolella. Siten lasta voidaan kuulla esimerkiksi jossain lapselle tutussa ympäristössä. Kuulemisen suorittamispaikka sekä toteuttamistapa riippuu tuomioistuimen harkinnasta. Lapsen huoltajilla sekä muilla asianosaisilla on oikeus saada tietää, mitä lapsi on sanonut kuulemisessaan. Lapsen kuuleminen dokumentoidaan.²⁴¹

Tolosen mukaan varautunutta suhtautumista lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen oikeudenkäynnissä voidaan perustella kahdella eri tavalla. Ensinnäkin pelätään, että lapsen kertomus on epäluotettava eli ongelmaksi koetaan mahdollisesti lapsen kertomuksen laatu. Toisekseen pelätään, että lapsen osallistuminen oikeudenkäyntiin voi vahingoittaa lapsen kehitystä eli taka-ajatuksena on lapsen suojeleminen.²⁴² Myös de Godzinsky kirjoittaa tästä samasta aiheesta, eli epäilevästä suhtautumisesta lapsen

²³⁸ De Godzinsky 2014, s. 20-21.

²³⁹ Rätty 2015, s. 667.

²⁴⁰ De Godzinsky 2012, s. 93.

²⁴¹ Rätty 2015, s. 668.

²⁴² Tolonen 2015, s. 135.

kuulemiseen. Hänen mukaansa lasten kuuleminen tuomioistuimissa ei ole itsestään selvää näiden epäilyjen vuoksi. Kielteistä suhtautumista de Godzinskyn mukaan perustellaan sillä, että lapsia on helppo johdatella sekä sillä, että lapsilla ei välttämättä ole kykyä erottaa totta ja fantasiaa. Lisäksi hän mainitsee saman perusteen kuin Tolonenkin eli oikeudenkäyntien mahdollisen vahingollisuuden lapsille. De Godzinsky mainitsee, että toisaalta kuitenkin lapsen välillistä kuulemistä, eli lapsen mielipiteen välittymistä tuomioistuimelle lausuntojen ja aikuisten kertomusten kautta, on pidetty ongelmallisena lapsen mielipiteen arvioinnin vuoksi. Koska tällöin tieto kulkee toisen kautta, eikä tieto välity suoraan kuultavalta lapselta itseltään. Tämän vuoksi on pohdittu, tulisiko kuulemisen edellytyksiä tulkita väljemmin.²⁴³

6.4. Lapsen puhevalta

Lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on oikeus käyttää erikseen huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (LSL 21 §) Rätty kirjoittaa kirjassaan, että puhevallalla tarkoitetaan oikeutta tehdä etuutta tai palvelua koskeva hakemus, oikeutta tulla kuulluksi ennen päätöksen tekemistä sekä oikeutta hakea muutosta viranomaisen häntä koskevaan päätökseen. Lapsella on siten tämän säännöksen nojalla esimerkiksi oikeus vaatia huostaanoton lopettamista, vaatia sijaishuollon muutosta taikka valittaa niistä koskevista ratkaisuista.²⁴⁴ Lapsen puhevalta on merkittävä osa lapsen osallisuutta. Lapsen prosessuaalista osallistumista on vahvistettu asettamalla puhevallan käyttämisen ikäraja alemmaksi kuin yleensä henkilöä koskevissa asioissa.²⁴⁵

Lapsi voi käyttää puhevaltaansa erikseen huoltajansa ohella. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi ja huoltaja eivät ole sidottuja yhteistoimintaan eli heidän käsityksensä asiasta voivat olla erilaiset. Tämä tarkoittaa käytännössä siis sitä, että lapsella ja hänen huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla on rinnakkainen toisistaan riippumaton puhevalta asiassa,

²⁴³ De Godzinsky 2014, s. 21-22.

²⁴⁴ Rätty 2015, s. 194.

²⁴⁵ Tolonen 2015, s. 191.

joka koskee lasta. Jos lapsi ei ole täyttänyt 12 vuotta, on hänen vaatimuksensa jätettävä tutkimatta.²⁴⁶

Tapauksessa KHO 5.11.2010 T 3137 oli kysymys siitä, että hallinto-oikeus oli hylännyt lapsen vanhemman valituksen viranhaltijan päätöksestä koskien lapsen huostaanoton lopettamista. Lapsi oli täyttänyt 12 vuotta vasta sen jälkeen, kun hallinto-oikeus oli antanut päätöksen lapsen äidin valitukseen. Hallinto-oikeuden päätöstä ei annettu tiedoksi lapselle, nimenomaan siitä syystä, että lapsi ei ollut päätöspäivään mennessä täyttänyt vielä 12 vuotta. Tästä syystä lapsella ei ollut oikeutta valittaa hallinto-oikeuden päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Edellä mainitussa korkeimman hallinto-oikeuden tapauksessa ratkaisevana seikkana on 12 vuoden ikä, kuten lastensuojelulain 21 §:ssä säädetään, lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on oikeus käyttää erikseen huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (LSL 21§) Sen sijaan, jos tätä kyseistä 12 vuoden iän rajaa ei ole ylitetty, on tällaisen lapsen vaatimus jätettävä tutkimatta.²⁴⁷ Edellä mainitussa korkeimman hallinto-oikeuden (KHO 5.11.2010 T 3137) tapauksessa lapsi oli alle 12-vuotias, kun päätös äidin valituksesta oli annettu tiedoksi, joten hänellä ei ollut oikeutta valittaa asiasta. Kun tätä tapausta verrataan korkeimman hallinto-oikeuden tapaukseen 30.4.2009 T 1068, josta olen maininnut aiemmin jaksossa muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen, ero on siinä, että kyseisessä tapauksessa lapsi oli täyttänyt 12 vuotta, joten tämän vuoksi hänellä oli oikeus valittaa asiasta. Aer kirjoittaa, että siinä tapauksessa, jos lapsi täyttää oikeudenkäynnin aikana 12 vuotta, on hänelle tämän jälkeen varattava mahdollisuus lausua asiasta ja käyttää puhevaltaansa.²⁴⁸

Lastensuojelulakia koskevassa hallituksen esityksessä katsottiin, että kiireellisessä sijoituksessa, huostaanotossa, sijaishuollossa, huostassapidon lopettamisessa ja yhteydenpidossa on kysymys erittäin merkittävästä ja läheisesti lapsen elämään vaikuttavasta asiasta. Esityksessä todettiin, että pelkkä lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittäminen sekä niiden huomioon ottaminen ratkaisua tehtäessä ei riitä takaamaan

²⁴⁶ Rätty 2015, s. 194-195.

²⁴⁷ Rätty 2015, s. 195.

²⁴⁸ Aer 2012, s. 264.

lapselle riittävää oikeusturvaa.²⁴⁹ Lapsen puhevalta on siten merkittävä laajennus lapsen osallisuusoikeuksiin sekä lapsen määräämisoikeuteen.²⁵⁰ Hallituksen esityksen mukaan selkeyden vuoksi ei ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi säätää lapsen puhevallasta siten, että olisi tapauskohtaisesti mahdollista poiketa säädetyistä 12 vuoden ikärajaista. Itsenäistä puhevaltaa ei ole katsottu perustelluksi säätää alle 12-vuotiaalle. On katsottu, että alle 12-vuotias ei ole tarpeeksi kehittynyt käyttämään itsenäisesti puhevaltaa. On kuitenkin huomattava, että huolimatta siitä, vaikka alle 12-vuotiaalla ei ole puhevaltaa, on hänen mielipiteensä kuitenkin selvitettävä ja sillä on myös painoarvo päätöstä tehtäessä.²⁵¹

6.5. Lapsen näkemysten painoarvo

Lastensuojelulaissa säädetään siitä, kuinka lapsen mielipide tulee selvittää ja lapsen oikeudesta tulla kuulluksi sekä hänen puhevallastaan. Kuitenkin tästä huolimatta lainsäädännössämme on hyvin vähän ohjeita nimenomaan sille, millainen painoarvo lapselta saatavalle informaatiolle tulee antaa²⁵².

Lastensuojelulaissa säädetään, että lapsen mielipiteet ja toivomukset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (LSL 20 §) Myös lapsen oikeuksien komitea vaatii, että lapsen näkemykset on otettava huomioon iän ja kehitystason mukaisesti. Komitean mukaan lapsen ikä ei yksinään määritä lapsen näkemysten merkitystä. Yleiskommentin mukaan tutkimukset ovat osoittaneet, että tieto, kokemus, ympäristö, sosiaaliset ja kulttuuriset odotukset sekä tarjolla oleva tuki voivat vaikuttaa siihen, miten lapsen kyky muodostaa näkemyksiä kehittyy. Tämän vuoksi komitean mukaan lapsen näkemyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti. Komitean mukaan kehitystaso tarkoittaa kykyä ymmärtää ja arvioida asian seurauksia sekä lapsen valmiutta ilmaista järkevästi ja itsenäisesti näkemyksiään asioista.²⁵³ Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen näkemykset on otettava asianmukaisesti huomioon, jos lapsi pystyy

²⁴⁹ HE 252/2006 vp, s. 133.

²⁵⁰ Pajulammi 2014, s. 414.

²⁵¹ HE 252/2006 vp, s. 133.

²⁵² Pajulammi 2014, s. 219.

²⁵³ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti 12 (2009), s. 10.

muodostamaan näkemyksensä järkevästi ja itsenäisesti. Tällöin päätöksentekijän on pidettävä lapsen näkemyksiä merkittävänä tekijänä ratkaisua tehdessään.²⁵⁴

6.6. Edunvalvojan määrääminen lapselle

Lastensuojeluasiassa edunvalvoja voidaan määrätä huoltajan sijaan käyttämään lapsen puhevaltaa. Edunvalvojan määräämisestä säädetään lastensuojelulain 22 §:ssä.

Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos:

1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja

2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä holhustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse.

Holhousviranomaisena toimiva maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat siitä yksimieliset. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuimien. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle.

Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan ristiriita huoltajan ja lapsen välillä ei sinänsä edellytä edunvalvojan määräämistä suoraan, vaan sen lisäksi on erikseen harkittava, onko edunvalvojan määrääminen tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Esityksen mukaan huoltajan sivuuttaminen olisi mahdollista sellaisissa tapauksissa, joissa on aiheellista olettaa, että huoltaja joutuu lojaliteettiristiriitaan, eikä tämän vuoksi kykene valvomaan lapsen etua puolueettomasti. Huomionarvoista on, että eturistiriidasta ei ole kysymys silloin, kun huoltaja ja lapsi ovat vain eri mieltä jostain asiasta. Eturistiriidasta ei ole kyse myöskään silloin, kun huoltajalla ja sosiaaliviranomaisella on eriäviä mielipiteitä lapsen edusta.²⁵⁵

²⁵⁴ Lapsen oikeuksien komitea, yleiskommentti 12 (2009), s. 12-13.

²⁵⁵ HE 252/2006 vp, s. 134.

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lain mukaan vastuu lapsen edun turvaamisesta. (LSL 24§) Siinä tapauksessa, jos sosiaalityöntekijä huomaa, että lapsen huoltaja ei kykene valvomaan lapsen etua ja että lapsen ja huoltajan välillä vallitsee ristiriita, voi lapsen edun turvaaminen edellyttää edunvalvojan määräämistä lapsen tueksi. Kyseisessä tilanteessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee huolehtia siitä, että lapselle haetaan edunvalvojan sijainen.²⁵⁶

Tolonen mainitsee erittäin mielenkiintoisen seikan edunvalvojan määräämisestä lapselle. Huolimatta siitä, että edunvalvojan määräämistä koskevalla sääntelyllä halutaan turvata lapsen osallisuutta asiassa, lasta ei ole mainittu niiden joukossa, jotka voivat tehdä hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi. Tolosen mukaan tämä selittyy sillä, että edunvalvojan määräämisen kriteerit on mainittu objektiivisina eikä lapsen subjektiiviseen käsitykseen liittyvinä.²⁵⁷

Edunvalvojan sopivuutta arvioitaessa on otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus. Edunvalvojaksi esitetyn henkilön on kyettävä arvioimaan lapsen etua puolueettomasti. Tämän vuoksi ratkaisevaksi edunvalvojan määräämiselle ei nähdä sitä, että hän nauttii lapsen huoltajan tai vanhempien luottamusta, vaan nimenomaan se, että hänellä on oikeasti edellytykset valvoa lapsen etua. On huomattava, että edunvalvojan määräämisestä huolimatta huoltajalle jää oikeus käyttää asiassa puhevaltaa eli edunvalvojan määräämisellä ei ohiteta huoltajan asianosaisuutta asiaan.²⁵⁸

Edunvalvojan ensisijainen tehtävä on käyttää lapsen asianosaspuhevaltaa lasta koskevassa lastensuojeluasiassa. Edunvalvojan puhevalta määräytyy lapsen asianosaisaseman perusteella ja rajautuu vireillä olevan asian laadun perusteella. On huomattava, että edunvalvonta ei ole luonteeltaan yleistä eli lastensuojelulain perusteella määrätty edunvalvoja ei toimi lapsen edunvalvojana suhteessa lapsen huoltajaan ja vanhempiin.²⁵⁹

²⁵⁶ Rätty 2015, s. 201.

²⁵⁷ Tolonen 2015, s. 240.

²⁵⁸ HE 252/2006 vp, s. 135.

²⁵⁹ Aer 2012, s. s. 175-176.

Kuten edellä on todettu, edunvalvojan määrääminen lastensuojelulaissa on rajoitettu tilanteisiin, joissa huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Edunvalvojan määrääminen luo siten asian käsittelyyn tasa-arvoa lapsen ja huoltajan välille silloin, kun osapuolet ovat vastapuolina asiassa. Kun lastensuojelutarve johtuu vanhemman käytöksestä tai toiminnasta, se ei yleensä ottaen vaadi sitä, että lapselle määrättäisiin edunvalvoja, sillä lastensuojeluviranomaiset huolehtivat viran puolesta, että asia tulee käsitellyksi lapsen etu huomioiden. Eturistiriidan tulee olla vakava lapsen ja vanhemman välillä, jotta lapselle määrätään edunvalvoja. Eturistiriita on vakava, jos lapsen tai vanhemman sanotaan syyllistyneen rikokseen toista kohtaan eli kyseessä voi olla joko vanhemman rikos lasta kohtaan tai vaihtoehtoisesti lapsen rikos vanhempaa kohtaan. Ei ole siis suotuisaa, että epäilty edustaa rikoksen asianomistajaa tai päinvastoin.²⁶⁰

Edunvalvojan määräämiselle ei ole määritetty ikärajaa, se siis voidaan määrätä minkä ikäiselle lapselle tahansa. Arvioitaessa edunvalvojan tarvetta, tulee kuitenkin huomiota kiinnittää siihen, voiko lapsi ikänsä ja kehityksensä perusteella itse käyttää puhevaltaa. Toiseksi huomiota tulee kiinnittää siihen, mikä merkitys lapsen edustamisella ja puhevallan käytöllä on vireillä olevassa asiassa. Tämä sen takia, koska lastensuojeluasian selvittäminen tapahtuu viranomaistoimisesti. Edustamisella on hyvin vähäinen merkitys asian selvittämisessä, koska lapsen henkilökohtainen mielipide tulee selvittää joka tapauksessa. Edunvalvojan määrääminen ei vaikuta myöskään velvollisuuteen selvittää lapsen mielipidettä eikä yli 12-vuotiaan lapsen kuulemiseen asian valmistelussa.²⁶¹

Aer kirjoittaa kirjassaan, että siinä tapauksessa, että lapsi on yli 12-vuotias ja hän kykenee käyttämään omaa puhevaltaansa, joka hänellä on huoltajan rinnalla myös eturistiriitatilanteessa, ei edunvalvojan määrääminen huoltajan sijasta ole tarpeellista. Aer perustelee tätä sillä, että lastensuojeluasian selvittäminen tapahtuu viranomaistoimisesti eikä asianosaisten määräämistoimilla ole siten ratkaisevaa merkitystä. Hänen mielestään edustamisella on vähäinen merkitys, koska lapsen mielipide tulee selvittää joka tapauksessa.²⁶² Olen tästä jollain tavalla eri mieltä, sillä onko 12-vuotias todella niin

²⁶⁰ Aer 2012, s. 176.

²⁶¹ Aer 2012, s. 176-177.

²⁶² Aer 2012, s. 176-177.

kypsä ja kykenevä, että hän voi eturistiriitatilanteessa edustaa itseään ilman tukea. Eturistiriitatilanteessa on vastakkain lapsi sekä huoltaja, jolla hyvin todennäköisesti on tai ainakin on voinut olla jonkunlainen auktoriteetti lasta kohtaan. Mielestäni voi olla hyvinkin todennäköistä, että lapsi tarvitsisi tällaisessa tilanteessa tuekseen aikuisen. Huolimatta siitä, että lastensuojeluviranomaiset huolehtivat asian käsittelystä siten, että lapsen etu tulee huomioiduksi, heidän tulee kuitenkin jollain tavalla olla myös puolueettomia sekä lasta että huoltajia kohtaan. Miten tämä onnistuu? Entä, jos kyseessä on tilanne, jossa lapsi on yksin oman mielipiteensä kanssa sosiaalitoimea ja huoltajia vastaan. Tällöin lapsi saattaa kaivata osallistumisensa toteutumiseen tukea. Eikö asian selvittäminen olisi helpompaa ja puolueettomampaa, jos lapsella olisi ulkopuolinen henkilö tukena ja valvomassa hänen etuaan asian käsittelyssä. De Godzinskyn mukaan edunvalvoja ei käytännössä juurikaan määrätä lapsille. Hänen mukaansa ristiriitaedellytyksiä arvioidaan todella tiukasti. Edunvalvoja määrätään lähinnä tilanteissa, joissa vanhempaa epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta.²⁶³

6.6.1. Edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten

Hallinto-oikeus voi määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten. (HLL 19 a §) Kyseistä säännöstä sovelletaan myös lastensuojeluasioita koskevassa oikeudenkäynnissä. On huomattava, että oikeudenkäyntiä varten määrätyn edunvalvojan toimivalta rajoittuu ainoastaan oikeudenkäyntitoimiin ja hänen tehtävänsä päättyy silloin kun oikeudenkäyntikin päättyy.²⁶⁴

Edunvalvoja määrätään siinä tapauksessa, jos asianosainen ei itse kykene valvomaan omaa etuaan tai jos asianosaisen edunvalvoja on estynyt. Syitä, miksi asianosainen voi olla kykenemätön huolehtimaan edustaan oikeudenkäynnissä voivat olla sairaus, henkisen toiminnan häiriintyminen, heikentynyt terveydentila tai muu vastaava syy. Tämän perusteella myös yli 12-vuotiaalle lapselle, joka oikeudenkäynnissä käyttää itse puhevaltaansa, voidaan määrätä edunvalvoja. Oikeudenkäynnissä, jossa lapsen huoltaja

²⁶³ De Godzinsky 2012, s. 139.

²⁶⁴ Aer 2012, s. 265.

käyttää puhevaltaa lapsen puolesta, voi syntyä tilanne, jossa lapsen ja huoltajan edut ovat ristiriidassa keskenään. Tämän seurauksena huoltaja tulee esteelliseksi käyttämään puhevaltaa lapsen puolesta. Kun kyseessä on lapsi, joka on alle 12-vuotias, kyseisellä eturistiriidalla on erityistä merkitystä, koska tällöin lapsi tarvitsee itselleen puolueettoman edunvalvojan, joka kykenee valvomaan lapsen etua. Siinä tapauksessa, että lapsi on yli 12-vuotias ja kykenee käyttämään itsenäisesti puhevaltaa, hänelle ei ole syytä määrätä edunvalvojaa, vaan tällöin hänelle tulee määrätä avustaja.²⁶⁵

Huolimatta siitä, että lakiin on otettu nimenomaiset määräykset edunvalvojasta ja avustajasta, lapsilla ei juurikaan niitä ole prosesseissa. De Godzinskyn mukaan erityisesti nuoret lapset voivat jäädä hyvin näkymättömiksi prosessissa tämän takia. Hänen mielestään avustajan tai edunvalvojan määrääminen lapselle voisi olla hyvä asia lapsen aseman vahvistumisen kannalta sekä lisäksi monien prosessin käytännön järjestelyiden kannalta.²⁶⁶ Tässä asiassa olen samaa mieltä de Godzinskyn kanssa. Lapsi jää helposti prosessissa näkymättömäksi ja näkyy asian käsittelyssä ainoastaan nimenä paperissa. Jos hänellä olisi edustaja tai avustaja, hän voisi olla näkyvämmän mukana prosessissa. Voihan olla, että lapsi osallistuisi asian käsittelyyn enemmän, jos hänellä olisi edustaja mutta ilman edustajaa hän ei välttämättä saa edes tietää miten hän voi todellisuudessa osallistua asian käsittelyyn tai ei välttämättä yksin uskalla.

6.7. Avustajan määrääminen lapselle

Avustajan määräämisestä lapselle säädetään seuraavasti hallinto-oikeus tai korkein hallinto-oikeus voi määrätä lapselle avustajan tuomioistuinkäsittelyyn, jos lapsi tai hänen laillinen edustajansa sitä pyytää tai tuomioistuin harkitsee sen muutoin tarpeelliseksi. (LSL 87 §) Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen mukaan lapsen oikeusturvan kannalta voi olla joskus perusteltua, että lapselle määrätään avustaja oikeudenkäyntiin tuomioistuimen toimesta.²⁶⁷

²⁶⁵ Aer 2012, s. 265.

²⁶⁶ De Godzinsky 2012, s. 139.

²⁶⁷ HE 252/2006 vp, s. 200.

Tolosen mielestä lainsäädäntöön tulisi ottaa selkeämmät säännökset siitä, missä tilanteissa lapselle olisi määrättävä avustaja oikeudenkäyntiin. Hänen mielestään avustajan määräämistä voidaan erityisesti edellyttää tilanteissa, joissa vanhempi lapsi on yksi ilman läheisen aikuisen tukea tai tilanteessa, jossa hänen vastakkainasettelu sosiaalitoimen kanssa on kärjistynyt. Lisäksi huomiota tulisi kiinnittää siihen, pystyykö lapsi yksin käyttämään riittävästi puhevaltaa asiassaan.²⁶⁸

7. Lopuksi

Tutkielmani loppuun haluan tuoda esiin asioita, jotka kiinnittävät eniten huomiota tutkielmaa tehdessä. Lisäksi tuon oman näkemykseni siihen, kuinka kyseisiin ongelma-kohtiin voitaisiin mahdollisesti vaikuttaa. Ensimmäiseksi käsittelen lapsen etuun liittyviä seikkoja. Käsite esiintyy paljon lastensuojelussa ja se tulee ottaa aina huomioon lastensuojeluasioissa. Lapsen etu on hyvin avoin käsite. Avoimuudessa on hyvät ja huonot puolensa. Kuten olen aiemmin tuonut esiin, lapsen etu määritetään tapauskohtaisesti jokaisessa tapauksessa erikseen. Se on hyvä sen kannalta, että jokaisessa tapauksessa lapsen etu on aina erilainen. Ratkaisukriteerinä lapsen etu voi kuitenkin koitua liika väljäksi ja sen soveltaminen voi johtaa erilaisiin päätöksiin. Käsitteen avoimuus voi johtaa myös siihen, että se on helppo todeta vain lakonisena lauseena perusteluissa sen enempää sitä perustelematta.

De Godzinskyn tutkimuksessa tuli esiin, että osa tuomareista oli sitä mieltä, että siinä tapauksessa, kun huostaanottooperusteet ovat selkeät perustelevat ne jo itsessään lapsen edun toteutumista huostaanotossa. Mielestäni tämä ei ole hyväksyttävä syy jättää perustematta lapsen etua syvemmin. On otettava huomioon, että kaikkien huostaanottojen perusteet eivät ole aina yhtä selviä, jotka suoraan perustelevat lapsen edun. Käsite on ehdottoman tärkeä ja sitä tulee mielestäni korostaa, jotta se tulee aina huomioiduksi ja perustelluksi asianmukaisesti. Mielestäni sen estämiseksi, ettei lapsen edusta tulisi ainoastaan lakonista lausetta perusteluissa, voitaisiin parantaa sillä, että kiinnitettäisiin

²⁶⁸ Tolonen 2015, s. 357.

huomiota enemmän päätösten laatuvaatimuksiin. Lapsen edun mukaista harkintaa tulisi selvittää perusteellisemmin päätöksen perusteluissa.

Lapsen osallistumiseen vaikuttaa luonnollisesti lapsen ikä. Alle 12-vuotiaalla on huomattavasti vähemmän mahdollisuuksia osallistumiseen verrattuna 12 vuotta täyttäneeseen lapseen. Iästä huolimatta lapsen tulisi voida osallistua oman asiansa käsittelyyn ilmaisemalla asiasta oman mielipiteensä. Pienen lapsen mielipide tulee selvittää ja ottaa se huomioon hänen kehitystasoaan vastaavasti päätöstä tehtäessä. De Godzinskyn tutkimus osoitti ongelman sosiaalitoimen kohdalla, jossa lapsen osallisuuden toteutuminen ei vastannut käytännössä sitä tasoa millä sen tulisi olla lastensuojelulain esitöiden mukaan. Lapsilla, jotka ovat täyttäneet 12 vuotta on käytössään useita keinoja osallistua. Heitä tulee kuulla asiassa ja heillä on mahdollisuus vastustaa huostaanottoa, oikeus saada huostaanottoa koskeva päätös tiedoksi, oikeus valittaa päätöksestä. Heidän osallistumiseensa vaikutti kuitenkin suuresti se, oliko heillä aikuisen tukea asiassa vai ei. Lapset, jotka olivat yksin oman mielipiteensä kanssa sosiaalitoimea ja vanhempaa vastaan, eivät juurikaan osallistuneet. Sen sijaan, jos lapsella oli tukena aikuinen, osallistuminen oli paljon aktiivista. Tämä osoittaa sen, että vaikka lapsella on käsissään mahdollisuudet osallistua, aikuisen tuki on kuitenkin merkittävä tekijä osallistumisessa.

Mielestäni lasten osallisuutta voisi parantaa se, että lapsia informoitaisiin enemmän heidän käytössään olevista osallisuuden mahdollisuuksista sekä siitä mikä merkitys heidän mielipiteellä ja kuulemisella on asiassa. Tämä voisi rohkaista lapsia osallistumaan enemmän. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota siihen, että lapsen osallisuutta toteutettaisiin paremmin sosiaalitoimessa lapsen informoinnin, kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen osalta. Lapsen aktiivisempaan osallistumiseen auttaisi Tolosen tutkimuksen mukaan se, että lapsi saisi paremmin aikuisen tukea osallisuutensa toteuttamiseen. Tässä tulee harkittavaksi se tulisiko lapselle määrätä useammin avustaja taikka edunvalvoja tueksi.